

Het geslacht der Santeljano's. 's Werelds daverende wedloop. Derde boek

Joost Mendes

bron

Joost Mendes, *Het geslacht der Santeljano's. 's Werelds daverende wedloop. Derde boek*. W.L. & J. Brusse's Uitgeversmaatschappij, Rotterdam 1925

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/quer001gesl09_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).

Zevende hoofdstuk
De groote ommekeer I

In het nog altijd criant-benepene, belachelijk-achterlijke, belabberd-kleine Holland, met zijn fijn-bekoorlijke aanschijn van zacht-wasemende blanke plassen en genoeglijk-intieme vlakgrondsche groenigheid, was Dortendam nu stil-voorzichtigjes, heelzoetjes-aan omgewenteld, niet enkel tot een stad van soms duisterende grauwigheid, nog brekebeenig-aarzelende steenmassaliteit, in bangigheid verstijfd-gestuiten hoogbouw en heel beginnende beton-constructie, maar ook en vooral tot een 'akelig' diep en vèr wijkend straten- en wallen-labyrinth van duurzaam-beklemmende woeligheid, heftige gisting en luide agitatie, tot een vitaal oord ook van bloedjonge bewustwording, reeën, pootig-actieven kamp en glanzende geestelijke verheffing, tot een boersch-banaal wereldstederig Edentje, niet minder, van allerlei grofgrijnzend amusement en achterlijk vermaak.

Van de over heel Dortendamforsch en wijd uitgalmende economische en politieke organisatie, stond de inwendig-heete, uitwendig-koele, staal-harde geluidsdynamo in de hoge klank-zamelende, klank-verschallende hallen van den diamantwerkersburcht. Want dáár bloeide nu al ettelijke jaren de geest en het gemoed van een groote werkersschare

iedereen verschen dag in onverwrikbare solidariteit en heerlijke kameraadschap open en was de op- en uitbouw der vakorganisatie tot een zoo prachtige volkomenheid gegroeid, dat zij het model, het groote voorbeeld, niet enkel voor de arbeiders, maar ook voor de patroonsorganisaties over heel het land werd; de sterke, veilige toeverlaat ook van al wat nog ongeorganiseerd, niet modern georganiseerd en al gedesorganiseerd rondzwalkte en moreelen en materieelen steun behoefde. En het groote gild, vooral de laatste jaren van zijn bestaan tot een niveau gestegen, tot een macht geklommen, waardoor strijd in zijn industrie vrijwel uitgesloten was en welhaast alles in - van beide zijden wel heel waaksch - gemeen overleg geregeld werd, had van toen af, wijl het daarvoor nu pas recht het goede bankpapier, den gulden tijd en de sappige mannen beschikbaar had, als nog nimmer te voren zijn maatschappelijke en cultureele taak vervuld. Nu openden zich zijn kassen voor iedereen, naar zijn oordeel om een of ander motief belangrijken, nationalen of internationalen economischen kamp, mits het geen 'avontuur' was, organisatorisch de materiele noodzaak en van klassestandpunt het moreele recht vaststonden. Was dat zoo, dan stroomde het geld dat het een aard had, hetzij

als schenkingen ineens, blij en in gepasten trots, zoo van de stevige bankdeposito's opgevraagd, of als periodieke afdrachten, uit de uurloon-stortingen der werkers individueel, bijeengezameld En voor de onnoemelijk-zware politieke organisatie over heel het van een monsterlijk individualisme doorvreten keuterland was er een ijver en een ijveren zóó eet en voortvarend, dat de godgezegende organisatie daarvoor niet enkel haar vlotte zilver veil had, maar bovenal, en wat zonder twijfel nog veel waardevoller was, haar prachtigste, in de eigen vakvereniging met zooveel zorg gekweekte kernen, die ze aan de jong-hongerige politieke beweging begon af te staan en deze hierdoor met haar zelfgebaarde levende krachten, met haar eigen bloed dus, voedde. En dit was wel het schoonste offer, dat het kloeke gild tijdens zijn bestaan aan de zich omhoogworstelende arbeidersbeweging kon brengen. De overal thans samenvloeiende en staag dan te zamen stroomende vakorganisatie en politieke beweging was nu de proletarische gelukslach, die heerlijk-overmoedig, wijd-heen over de lage landouwtjes schaterde. Het begon nu te gebeuren, dat overal, dikmaals zelfs in het kleinste gat, het stil-fatsoenlijk timmer-mannetje, het plichtmatig-nettypograafje en

grauw-melancholieke sigarenmakertje, zich plots en fel en als ongemakkelijke rooie duivels ontpopten. En hoe lachend-plezierig, verkneuterend-lollig de socialistische beweging deze meestentijds onvermoede pientere, geheel vrijwillige en kosteloze representatie van haar partij of van de aan haar partij geestverwantelijkheid ook vond, de bourgeoisie, het werkgeversdom vooral, was op die plotselinge transformaties telkens - een braaf beenig wevertje, hup! een rooie, een grootoorig lummelig slagersknechie, hup! een sociaal, een goor nagelbijtend onderwijzertje, hup! een oproerkraaier - alles behalve gesteld, geraakte er niet zelden in dolle woede door en was er meermalen stervend geschrokken van. Maar in Dortendam was het socialistisch leven, de ruig-sterke strijd, de onvermoeibare propaganda, een verkwikking, een zaligheid, een verrukking voor allen wier maatschappij-inzicht, practisch en theoretisch, was gekenterd, en sloeg het roode geweld in frissche onbekommerdheid, onverborgen-individueel, onverholen-collectief, wild en onwijkelijk omhoog.

Nu werd de verovering van het parlement het blinkend-kostbare doel. Grotere en groote machtsvorming nu allereerst dáár. Die glanzende, hoog-gepolitoerde landstribune,

waarop tot nu toe uitsluitend het allerkeurigst gesoigneerde schoeisel in pauwige verwatenheid had rondgekraakt, zou van nu af, stellig met heel wat minder air en daardoor allicht heel wat ingetogener ook, bestapt, waren er de pieken voor, door grof, dof, traanzweetend, en zoo ze ontbraken, in godsnaam dan maar, door heel genant zwaar gelapt, mogelijk zelfs door onbeschaamd, de ijselijkgewichtige zaal inkijkend, uitgebreid-gatig schoenwerk. Maar lusten zouden ze er van. En heel de wakkere, hevig-felle, prachtige kracht werd nu op den parlementairen strijd gezet. En nu was het een verlustigende, maar tegelijk ook een bijna aandoenlijke verheuging, te zien hoe een, onder den geweldigen drang van het opstrevend socialisme in het brein van een ouden politieken rakker ontstaan, smerig-geraffineerd, de arbeiders lafhartig-hoonend kiesrecht-uitbreidinkje - gebaseerd nota bene op een bepaalde welstandsgrens der nu toe te laten kiezers - inzonderheid door die vurige, al door de vakbonden duchtig gedisciplineerde en al goed organisatorisch geschoolde Dortendamsche socialen en hun zeer dicht nabije verwanten, werd benut en uitgebuit tot het grootst mogelijke voordeel voor de geliefde partij. In het roerig-beruchte, altijd hel-rood schaterende district

was de werfkracht weer het sterkst en de geestdrift het volst. Zijn mannen, de kerels van de partij, kiezers - overwoog het nu stevig - op deugdelijke overlegging van een tot een zeker bedrag gelimiteerd welstands-bewijs. Wacht eens even, vrotte Sam, prachtig, we zullen je bedienen. Sparen, als een verstandige economie in het algemeen, je hebt het goed gezien, sluwe heer, dat kunnen we niet. Maar hiervoor, met al onze spankracht, desnoods met onplezierig-griezelige afbinding onzer magen, zullen we het nu eens willen en zullen we het nu eens doen. En daar waren me de beruchte Lange Goi en de befaamde Kleine Jehoede, met een heerlijkoolijke bende van frissche helpers om hen heen, aan het ploeterengeslagen als nog nooit te voren. Ze werkten dag en nacht, onderwijl ze een hap aten en dikwijls in de bedenkelijkste négligé's. En op iederen zittings-avond stroomden nu de groepen ter afdracht aan. Het geld verrinkelde tot zware zakken, verstomde tot stijf-massieve rollen. En toen de moeizame administratie, straf en nauw-keurig gecontroleerd, volkomen richtig bleek, elke inlegger het benodigde bedrag vol had, toen ging op een goeden dag die rosharige onmenselijk-lange - het demonisch-kalm terg-gezicht eens zoo uitgestreken - samen

met dien donkeren, ineengedrongen-beweeglijken kleine - den attaque-achtigen mond van innerlijke aandoening nog wat scheever in het baardhaar - naar de stedelijke spaarbank en vroeg daar, wetend den schok dien hij zou veroorzaken, onverstoorbaar-bedaard in een nauwelijks verheffen van zijn stem, twee-duizend stuks nieuwe boekjes voor inleggers.

Van het befaamde, door dat schaterende begin nu pas goed heet-gestookte district, waar deforsch-rijzende toren van het prachtige diamant werkers gilde huis in moed-schenkende rust over heel dit zich vreedzaam revolutionneerende oppervlak met zijn daarop zich voltrekkend schoon-menschelijk, enthousiastisch-ideaalvol geploeter heen-schouwde, ging nu de inspireerende daad-kracht op al de andere kiesdistricten der stad over en kwam er over Dortendam een nog nimmer geziene hartstochtelijke trillende gloeiïng van zich bewust organiseerende roode voortvarendheid neergedaald, waarvan al wat socialisme vrat stervend-onwel werd. Maar de sluik-lange 'homme qui rit', de prachtig-kalme, ongeëvenaarde treiter - organisatorisch - en de breed-korte, onverzettelijke rigorist, de humorlooze steriele fanaticus - propagandistisch - zetten zonder een moment vertraging, niet omkijkend, hun

eenmaal aangeboorden arbeid voort, warm en actief bijgestaan door al wat in de partij prestige had en in den socialistischen strijd al een staat van dienst, door de vijftigtallen naamloozen vooral, die zonder persoonlijke eerezucht, noch zelfstrelende ambities, alleen uit heeten gemeenschapsdrang, ruig-geweldig van aanpak en even knuistig-hardhandig van vasthou, eeuwig en immer zwoegden voor het heil van de diep-beminde, geheel hun leven vullende partij. En als een losstormende bandjir van geweld, als een alles bijna baldadig op zij smijtende uitgelatenheid, als een niet te beteugelen dronken vreugd, was daar eindelijk het resultaat geweest van die weken, van die maanden arbeid, van het scherpzinnig-bedachtzaamst organisatie-vermogen, de heetste aanvuring, de hoogst steigerende propaganda, de enorme debat-gevechten der kopstukken, het dood-vermoeiende gesjouw der huisbezoekers, het bij tij en ontij verweerende geploeter van de plak-, verspreid- en colportage-brigades en de meest volledige offervaardigheid altegaar; het schallend opjuichend resultaat, dat het roode gebroed in het parlement met honderd procent had versterkt. Met Dortendam aan de spits leefde heel het socialistisch kleine Holland nu op. In de hevig-zwoegende, aan

haar prachtig water onderworpen-gekleusterd, grauw-zwart, ruig en massaal of wazigvermistend ijl en klein opdoemende havenstad, een dik uur sporens van de nu beruchte, groote, klein-Hollandsche polderstad; in de parasietisch-luierende, karakterloos-gladde koningsstad - de instuif en de pleisterplaats der altijd door hun baboes gevolgte, gedegenerende nazaten van de Oost-Indische Compagnie - een groot half uur wieleren maar, er was stoere gewektheid, naar buiten slaande geestdrift bij de kaai-kerels en de zeebonken in de eene, diep besef en verheugende interesse bij de alderhand tengere zwoegers in de andere. En ook in de enge, lage straatjes der starre, confuse en schijnheilige stadjes in de noorder- en midden-provincies van het land was hier en daar een stil-glanzend verheugd meeleven met, een vereenzaamd triest-zwak opjuichen om het zich nu te allen kant baanbrekend roode geweld. Maar Dortendam, voor heel het land, bleef 'model'. Alles wat hier en daar zichtbaar werd, onweerstaanbaar doorbrak en vreugdevol vorderde, was bewust en onbewust toegeëigende, slim-leergierig toegepaste navolging, wild-gehanteerde, heet-bemeesterd aangewende overname van de nieuwe maar nu roode residentie, wier taak, als van

alles altijd de spits afbijtende koene voorgaandster, mild-sterke vormster en wijze opvoedster, zoo vol en groot van besef bleek, dat haar die nu ontstane, koortsende naijver en ontstellend-vurige opzijing niet alleen zelfs niet in het minst deerde, maar anders-om juist, een diep-verheugd motief werden tot al zorgzamer, al vrijgeviger bijstand, grootmoediger deelen en geheel wegschenken bijtijden, van al wat zij aan geestelijke en stoffelijke waarden bezat ter al vol-wassender gedijing van wat opkwam.

Het was dit, uitsluitend aan de arbeiders-beweging ontbloede, heerlijk-fonkelnieuwe, ongemeene beeld van nog nimmer aanschouwden, waarlijken gemeenschapszin, te zamen met den door de boeiend-ijverige, forsche propaganda van lieverlede ook duidelijker geworden algeheelen geestelijken inhoud van het socialisme, dat vele anders en vooral beter maatschappelijk gesitueerden dan den alleenlijken zwoeger - hoewel meerendeels door laksheid en traditie in hun bruto-bovenliggende milieus nog dralende gebleven - tot althans theoretisch-verstandelijke gelijkgezinden had gemaakt. En al zou nu meermalen blijken, enkele uitzonderingen daargelaten, dat dit kraakbeenig volkje, voor zoover het sympathiek gezind niet

nog op een afstand bleef, maar daadwerkelijk overkwam, niet zelden maar weinig gemeen had met en nimmer zou behooren tot de militante of vertrouwensmannelijke fine-fleur eener ideale arbeidersbeweging; zijn verwantelijk toeneigende gestes, zijn hupsche, iet wat dwaas gehaaste intree vooral, waren niettemin min of meer welkome intermezzo's, niet onmogelijk zelfs historisch-materialistische noodwendigheden, voor den moeizamen machts groei der partij, wijl haar, in die dagen voor een belangrijk deel als reactie tegen het anarchistisch onparlementarisme van den 'ouden man', bijna uitsluitend op de verovering van het parlement gerichte strijd, er door gebaat werd. Wat dat alles in de naaste en verre toekomst voor uitkomst en resultaat zou hebben, was bij benadering niet te overzien en baarde nu dus ook geen zorg. En het groeide, dat het kraakte overal en alderhand. Dortendam aanzag een strijdenslust, een evolueeren van krachten, een uitzetting van waarlijke democratie, een popelende gewektheid van diep-geestelijk leven, en niet het minst, een op allerlei wijze wegwijken onder en een schoon-openlijk rechtstreeksch opstaan tegen alderhand vuige economische onderdrukking, als het nog nimmer had beleefd. Een het socialisme thans al onwaardig

gemis aan geschreven organen, ter dagelijksche en periodieke grootere verbreiding en meer stelselmatige vollediger populariseering van zijn leer was nu ontstaan, tegelijk met een de roode kerels dood-ergerend gruwelijk te kort aan groote en kleine vergader-gelegenheden en een al groeiende weezin tegen de lamzalig-schandelijk tot nu toe vastgehouden - voor zoover het althans ook niet weer opnieuw opgekomen versche afkeer van het nu militanter dan ooit zich roerende socialisme was - uit de oude socialistische beweging stammende klove, tusschen de huidige, vooral ook als grondwettelijk gezinde hervormings-partij zich al duchtig evolueerende politieke organisatie en het autocratische bewind van stad en land. Wat bezonnener geworden nu en ook een tikje netter, uiterlijk wat minder grauw, als een veegje mee opgeschilderd door de uit het burgerlijke kamp overgekomen altijd opgetuigden, hun partij-actie straf houdend binnen het raam van wat de bestaande orde wel en niet gedoogde, stak het hen een beetje, nog altijd als de onbetrouwbare kornuiten, de staatsgevaarlijken en terroristen van weleer te worden behandeld, wier gangen moesten beloerd en bewegings-vrijheid moest belemmerd. Een gelijkberechtigd burgerschap eischten ze, hun vergade-

ringen onbespied, hun spreken en schrijven - zoo nu en dan, maar in ieder geval te dikwijls, uit overweging van ontoelaatbare straffeloosheid opgeteekend en geciteerd - opgevat en verstaan naar den inhoud: als een inderdaad zeer bewust en daadwerkelijk op maatschappij-omwenteling gericht streven, naar den vorm: als een absoluut noodwendige, uit de nieuwe leer en haar veranderde moraal voortgekomen politiek-technische doeltreffende terminologie; straatdemonstraties en feestelijke optochten zonder openlijke noch verkapte klabakken-bemoeienis, die provoceerde, of dienstknechtelijke, smuigem-denuncieerende verklikkerij, die op prooi joeg voor de ceL En verdraaid, zoetjes-aan wel en met vallen en opstaan nog, het zou beginnen te gaan in de richting hunner wenschen. In een geweldigen schaterlach had het roode district, het district van den duivelstreiter en den baard-bekouwenden fanaticus, van het Portugeesch-gele Brammetje en den groot-knokker Dolf, het door al wat anti was fel-gehate, vervloekte district het sein gegeven. De periodieke vernieuwing van den stadsraad, van het besturende lichaam der tot nu toe vijf en veertig rond-gevoederde vroeden, was in zicht. De rentenierende, parasietisch-luierende liberaaltjes, allemaal hagelwitgesteven bank-ge-

delegeerden, strak-slanke gekleede vennootschap-commissarissen, clean shaven veramerikaanscht-flegmatische duchtige aandeelhouders, samen met hun knechten - de op reüsite azende, hijgend-ijverige burgerlijke democraatjes, met weinig variatie anders dan hongerig-slobberige procureurtjes, praktijklooze doktertjes en een enkel groot-bouwertje er tusschen door - hadden er tot nu toe den baas gespeeld. Maar het was den weinig hardleerschen, duvelsch-snel bevattelijken rooden intusschen rusteloos en heet bijgebracht, dat ook door het besturend lichaam van een stad puik-prachtig, hoogst nuttig werk voor de gemeenschap viel te doen. En toen ze dit stevig in den kijker hadden gekregen, waren daar in het pootig-oolijk militante district de oud-vertrouwde pracht-gelederen uitgestormd en hadden - geholpen een stootje ook door de bij hun vroegere politieke kornuiten nu met hevig misbaar het socialisme en zijn tactiek verheerlijkende en propageerende overgekome snobs - met hun hoos, hun vloed van openbare vergaderingen en meetings en hun altijd sterke sprekersdubbeltallen daar, hun vol humor geruchtende plakploegen, sappige, doortrapte regimenten verspreiders, huisbezoekers en colporteurs, en niet het minst door hun leep-sallemandersche

strategie van in snelle beweeglijkheid driftig vooruitdringende doorbraak, slim-rusteloos vorschen en bekoorlijk-kwieke spionage in het andere kamp, heel het district als volledig geblokkeerd. Het altijd juichend-vermete district, het schokte, het schudde, het rookte nu zonder bedaren van den strijdbrand door die goddeloos-roode rakkers daar ontstoken. Maar hoog boven dat velerlei tumult nog uit stond dag en nacht, onafgebroken, als een in het hemelgewelf zwevende gebleven ontroerend-wijde galm, zijn vreeselijke onverwinlijke helle schater, die alle jeugd-jonge kracht gretig absorbeerde en heet in zich versmelten liet, alle oud-vuig behoudsverval in schrik deed verstijven of in angst-waanzin dadelijk op de vlucht joeg. En toen ze weken achtereen alle partijen van rose tot zwart in hun meest geheim gehouden vergaderingen en listig gecamoufleerde 'praatavonden' hadden opgezocht en zonder kampgeven vervolgd, overal den voet dwars gezet en dommekrchtig weggedrongen, soms zelfs in haar eigen nette en stichtelijke tehuizen schalks omsingeld en, voor zoover deze zich dan al in de alles ondermijnende roode holen waagden, meermalen heel loos daarin pot-dicht, gillend-benauwd opgesloten; ze heel de bende van bleek-vrome uitgestreken clericaal-

heid tot paganistisch-loszinnige rosfleurige liberaalheid, over gansch de lengte en breedte van hun kittige stadsbrokkie duchtigjes over de kling hadden gejaagd, toen was daar dan eindelijk de dag, dat de halfmanshooge bus, als een dikke domme kabouter wachtend, geopend werd.

En het was op slag een niet te stelpen, heet-stuwende golf van echte, hard-roode stemmen geweest die de bus was ontstroomd, een niet onderbroken, stage, over en door alles heengaande, als scharlaken gloeiende vloed, die zich heerlijk hevig en onberekenbaar met het geweld van een waterval, in de nog kleine, maar diepe, heet-borrelende wel der opstandspartij, kokend en schuimend had overgestort. En in hijgenden drom den volledigen uitslag bewachtend, onbijhoudbaar meer de telkens met sprongen omhooggaande stijgingen van het stemmencijfer, waren die allergruwelijkste trawanten, die maatschappij-ondermijners en zedebedervers, met meer dan driemaal tienduizend stemmen uit de tukkige bus gekomen en met een pracht van een onverwachten zwaai boven alle andere partijen uitgegaan en had het hel-felle district, dat bleek voorbestemd de historie van het jonge Dortendamsche socialisme te maken, zijn eersten man, als den eersten man

in den raad van de stad. En dat die eerste verkozene daar de ros-blonde jood met de goochem-twinkelende blauw-lichte oogen was, de fel-misprezen, gehate diamantwerker, de nooit te vergeten vieze kaper van weleer, de befaamde leider van het schoone gild en meest bekwame algemeen erkende vakvereenigingsorganisator van thans, het bracht den bewusten werkers een vreugd zóó groot en zóó volkomen als ze tot nog toe niet hadden gekend. Want behalve dat het een schoone demonstratie was van wat de jonge socialistische organisatie nu al vermocht en het in zooverre ook een afspiegeling, een beeld was van haar prachtig bloeiend heden, onweersprekelijk wees het veel directer nog naar haar verblijdende, hel-lichtende, de stoutste verwachtingen mogelijk makende toekomst.

En zijn intree, al dadelijk, was een hachelijk ontmoeten. Hij, in allen eenvoud, onder lichten ironieken humor en wat zwaardere gemoedelijke gijn zijn prachtig klasse-heroïsme camoufleerend, plaatsnemend; zij, alle overigen, in irritatie, afkeer en consternatie, geborneerdheid, plechtigheid en affectatie hem afwachtend, reeds gezeten. De fijne bende buiten keek in kinderlijk gespannen, nauw ademende afwachting toe. En toen zijn blonde

glundere hoofd een voor een de vier en veertig tegenstanders bedaard had gemonsterd, zette zich zijn gewisse kamp naar alle richtingen in. En het leek of mèt hem alderlei nieuwe vraagstukken, waarvan die goede wel-verzorgde vroeden tot nu toe nimmer hadden gehoord en hun verdwaasd-statige konterfeitsels allergekst kwamen sip te kijken, zich op de raadstafel hadden gedrongen. En hoewel dat eerste ongemakkelijke onvervaarde rooie jeeleth daar volstrekt niet de geardheid had van dat hem niets te dol kon zijn, was het hem nu toch een lust, een verrukking, voor al dat buitenissige en nieuwe, niet enkel de volle aandacht van die meerendeels nog al sanguinisch-buikige, spoedig ongeduldig-geruchtende raadsheeren te eischen, maar dit alles bovendien met zijn meest toegespitste en vooral prachtig-klare welsprekendheid te belichten als zeer zeker in afzienbaren tijd altemaal te verwezenlijken dingen.

De Dr. Mr. Jhr. burgemeester, gedelegeerde van de Kassa-Bank, commissaris van de Rentekas, groot-commanditair van het massaal verzekering-bedrijf De Generale, machtig aandeelhouder van een Rubber-maatschappij, een groot-Hollandsche reederij, een Boerenleenbank en van nog vele andere zware baten en vette emolumenten opleve-

rende bedrijven en vennootschappen meer; ridder van de Koninklijke Huisraadorde, den Nederlandschen Mammouth (in goud) en het Grootkruis met de Vink (in platina); eere-president van de al-oude liefdadigheids-instelling Weldoen naar Welstand, de Kostelooze Kraamvrouw-verpleging en Het Behoeftige Schoolkind, - de rijzig-statige, barsche burgemeester dan, met het wreed-kolossale, koud-onontroerbare sinjo-gezicht en de bar-vierkante, enorme bronzen kaken, van woede-beheersching vaak in geweldige knarsing opeen, was meermalen, gelijk dit een dignitaris met al die hoge banen en vooral met zoo'n volle borst (vanwege de rinkelende blikkies) past, hoog uit de hoogte boos, ja zelfs meer dan eens plechtig vertoornd, op dien toch wel een beetje erg plebejischen arbeiders vertegen woordiger - per slot van rekening niet anders dan een hopeloos verwarde, hoogst aanmatigende, stuitend-zelfingenomen autodidact - dien hij dan op grond van zijn door hem vermeend telkens buiten de orde gaan, ostentatief-voorzitterlijk, zóó, dat hij op slag de van lafheid en stroopsmeerderij getuigende, hevige, knikkend-dankbare instemming van al de raads-heeren had, met woord-ontneming dreigde, of, wijl hij in waarheid met dit obstinaat-

ridicule heerschap weinig weg wist, hem, natuurlijk wederom onder gretige bewilliging van gansch het nette lieve zootje, valschelijk van zeer ongeoorloofde, soms zelfs van semi-obstructioneele breedsprakigheid betichtte.

En zoo ging het op het rijtje af; na den altijd en met eere voorgaanden burgemeester kwamen de gevulde, rijke wethoudertjes, als nijvere, gemeen stekende bijtjes op hem af en dan, als een zwerm zwaarlijvige, vies-klittende zomervliegen, al de volbloedig-hijgende, overvoed-rochelende, welvoldane heeren van weerszij de langgeflanke, groene tafel. Maar die kwieke aalgladde rooie verloor geen oogenblik zijn prachtige kalmte, noch zijn solide positieve, bleek ontfefbaar en was niet gemakkelijk uit het veld te slaan, zelfs niet door een dubbel zoo groot aantal officieele gewichtigheden, dat altijd maar, door dik en dun, krijtend in het krijt trad voor al wat uitsluitend op interest joeg en aasde op belegend gewin. En allengs, hoe meer hij zich die vier en veertig van het lijf te houden had, werd zijn blanke kop dan van een jeugd-vurig rose en de twinkeling van zijn vol slimheid liggende, lachend-lichte oogen, tot een helle blinking. En zijn warm-heftige argumentatie - dit was waarlijk iets wonderlijks van buitengemeene betoog-macht - zoo

daarin mogelijk al een of andere in de felheid van zijn woord losgelaten, niet ten volle verantwoorde wending was, waarop ze straks met hun allen gelijk, als pijlsnelle roofgieren zouden losvliegen, eindigde altijd met een sober-koele, maar steen-harde, onverwrikbare documentatie, waardoor al het enkel met het hart geuite, misschien hier en daar inderdaad wat te pathetisch-verinnigd minder zuivere, als dood-nuchtere correctie in een drukproef, automatisch werd herzien en volledig gezuiverd en gansch de bende, bijna stikkend van woede, in onmenselijke bedaardheid bijvoorbaat finaal ontwapend was. Het was dan, heel even soms, dat na zoo'n eenzaam-moeizame worsteling tegen die velen, in rechtmatigen trots, zich plots een blij-sterke heroïsme-bewustheid in hem kon oprichten en in onbedaarlijke hamering van zijn hart door hem henen schieten, die hem in een verholen innerlijken lach en terwijl hij behoedzaam links en rechts en achter zich keek, heel zoetjes vermompelen deed: verdomme, ik ben toch niet voor niets een rebellen-vertrouwensman en de medeleider bovendien van een vakbond met bijna twee miljoen vecht-kapitaal... Wat den kerel in dezen belachelijk grooten, welhaast onmenschelijk ongelijken kamp zoo heerlijk-onverschrok-

ken deed standhouden, was niet enkel zijn onwankelbare overtuiging, noch zijn geheid plichtsbesef, breed-verworven kennis en schoone persoonlijke moed, maar ook en vooral de nauwlettend-toeziende, scherpe aandachtvolle toegewijtheid, waarmee die bruisend-enthousiaste, nu al forsche buitenwacht zich dicht om hem henen drong, volgde en begreep.

Had het socialisme als een, natuurlijk wel willekeurige, maar gelukkig zich dikwijls herhalende, veelvoudig weerkaatsende donder, door heel het land zijn geweldige, de bevrijding vergalmende echo's gekregen, in Dortendam was het niet meer gelijk een ongewis losbarstende natuurkracht van plots overvallend geweld, maar had het al meer de heerlijk-zuivere atmosfeer verworven van een ondergronds groeizaam-warm, bovengronds standvastig-klaar, rustig en rijk gedijend klimaat.

Allereerst wierp die eerste roode gast zich nu op het edel-gejaste, meest gevaarlijke gespuis van de vroedschap, de radicalen, die, sinds zich het socialisme met inspanning van zijn allerbeste, meest superbe krachten waarlijk was begonnen baan te breken en al dieper en vaster te nestelen, het vuilaardig en

klein een brok van zijn naam hadden geroofd en zich, slim verwarring wekkend, in Vrijzinnig-democraten hadden omgedoopt. Het was die lange loeres, met zijn z'n klasse verloochenende fladderdas, de man uit de professoren-familie, zelf Professor, Doctor, Meester, hun befaamde staathuishoudkundige en begaafde theoretisch-practische econoom, de Marx-verpletteraar en gedistingeerde schenker van Sociale Adviezen, die mede dit van armelijke machteloosheid getuigende gapperijtje fijntjes had uitgebroed en tot stand gebracht. Maar de werkers - de blij altruïstisch- noch de giftige individualistisch-rooden - liepen er niet in, zoodat dit vieze kunstje enkel maar over en weer een geringe mutatie van wat vooruitstrevende en burgerlijke kernen tot gevolg had; de bangsten, de zwaksten uit de socialistische partij naar de vrijzinnig-democratische, de moedigsten, de sterksten dááruit, naar de socialisten overkwamen. Een gistig, heerlijk, maatschappij-vernieuwend leven, als het goddelijk-begeertevol wroetend werken van een zacht aan-warmenden lente-grond, stroomde nu over gansch het kleine Holland uit. Een glanzende, elkaar wederzijdsch bevruchtende verscheidenheid van volgroeide en nog groeiende karakters en persoonlijkheden begon in de roode partij

nu naast en door elkaar heen te gaan. Er waren de eerlijk-robusten van het alles op zij trappend ‘gedonderjaag’, de eerlijk-fellen van de schaterend-hoonende ‘juristerij’, de eerlijk-intelligenten van het fijnzinnig-bedachtzame ‘nog even wachten’ en verder de aantrekkelijk-sterke practici van het eeuwig en immer wisselende woord en om een haverklap omgooiende roer, de rustig-abstracte theoretici van onverplaatsbaar-zware leerstelligheid, de bedaarde, koele, klare economen. En tusschen deze allen door, in liefdevol aanzien, gingen hoog van vervuldheid, extatisch geheven, bescheiden en stil nog, als een paar vreemd-schoone wezens, de pas aangetreden slanke, frisch-physieke dichter en de grauwe, sluike, schuwe dichteres. Maar allen, zonder uitzondering, zoowel in heete, oerkrachtige tezamenheid, als in zelfstandige heroïeke alleenheid, propageerden ze onuitputtelijk het machtige mensch-verheffend ideaal, waarmee ze telkens weer den nieuwen dag betraden en vermoeid-bevredigd dan den nacht ingingen.

In de groote, klein-Hollandsche polderstad was het partij-leven der afdeeling van een zalig druk vertier en amicale vertrouwelijkheid. Ze leek een warme korf van hevige gonzing altijd, een familiaar tehuis van dave-

rende actie niet zelden. Haar los-vaste huurzalen voor haar vele cursus-bijeenkomsten, nog talrijker huishoudelijke en tot een beperkt aantal maar bergende openbare vergaderingen, waren als een zeer ernstige zwaarigheid met uiterste bedachtzaamheid gekozen en daardoor heel onderscheiden en niet minder verspreid gelegen. Behalve de algemeengebruikte, niet karakteristieke gebouwen voor haar, vanzelf spaarzamer, op groote agitatie gerichte landelijk-georganiseerde vergaderingen en plaatselijke monster-meetings en de talloos vele zeer primitieve her en der verspreide wijk-zaaltjes voor commissoriaal en ander klein vergaderwerk, had die heet-vitale partij-afdeeling al niet minder dan drie met den groei van het socialisme mee befaamd geworden heel typische volksvergadering-tehuizen. In het hartje van de altijd lustig-naïeve, ook wel wijs-weemoedige carilloneerende binnenstad was daar aan het bochtigschoone singeltje allereerst dan 'De Goudvink' gelegen, het hooge, als met het vlak nabije onnoozel-waanwijze pleintjestorentje zich in vermetelege forschheid metende arbeidershuis, waarvan de gore, hol-bolderende trappen en de klef-wasemende portalen met de vele daar prijkende, kinderlijk-kleurige, overvloedig goud- en zilver-bestikte banie-

ren, in triest dag- en ziek avondlicht zoetjes kermden, de zalen en zaaltjes van armoedigheid schreiden, het gestoelte en de allernoodzakelijkste attribootjes kreunden van vervallenheid. In het Oostelijk deel van de stad, in het al vermaarde roode district, lagen dan, Zuidelijk, nauwlettend het contact met de jodenwijk bewarend, het frissche, minder sjofel gestoffeerde, maar toch ook nog koudsmakelooze coöperatiegebouw 'Handarbeidersmaatschap' en Noordelijk, de werven, de kaaien, de dokken beheerschend, het kermisachtige Feestgebouw 'Unitas'. En vaak dan nog, telkens als een warme hulde aan de groote beweging der arbeiders, opende bovendien het fiere diamant werkers gilde huis zijn schoone interieuren voor de afdeeling kosteloos. En daar, in deze vier tehuizen vooral, vierde zich in heftige, langdurige discussies het onderling overleg tot in de verste mogelijkheden uit; openden ze elkander in elkaar niet sparende dikwijls hardhandige eerlijkheid de oogen voor de listen en lagen der alderhande tegenstanders en bloeide aan het eind uit hun hoog-ernstige, zeer gezette beraad, iederen keer weer, de zang-verschallende, heerlijkste daad-eenheid op. Vooral de gesloten bijeenkomsten, de gewone huishoudelijke vergaderingen der af-

deeling, waren in die dagen van een altijd maar door ijverende onvermoeide jonkheid; diepheugelijke feesten van onverwoestelijk samenzijn, onvergetelijke stonden van door de leiders warm en mild weggeschonken en door de volgelingen vurig en gretig tot zich genomen, rijk-gevarieerde deugdelijke socialistische scholing. En de nieuwe ruige democratie in woord, toon en algeheelen omgangsvorm was daar vaak niet alleen van een verbluffende op- of aanmerkingsraakheid, logisch gedocumenteerde pootige critiek of rechtstreeksche fel-betichtende in-gebrekestelling, maar meermalen ook van een in daverenden schater uitslaande al-gedeelde vreugd. En de kopstukken ook, ze zaten er altijd weer, allemaal, genoegelijk, leep en amicaal tusschen de vele rijen nameloozen in.

De al grijze, rond-corpulente, fijnzinnige intellectueel, altijd schrandere kijkend over zijn pince-nez heen; de puike, prachtige journalist en publicist uit den kring en met den stijl der Tachtigers, wier koene driftige strijd zijn hart had gehad; de bijtijden straf-doortastende, plots onvoorwaardelijk-ingrijpende, maar in diepste wezen toch veel meer de bezadigd-bedachtzame van het reeds spreekwoordelijk geworden 'nog even wachten', wien, toen hij na vele, vele jaren van uitkijken

en toezien, eindelijk tot de sociaal-democratie was overgekomen, bij handen vol het vertrouwen in zijn daarvoor toen plots wijdwijkende zakken was gestopt, ontbrak nooit. En wanneer zijn oratorisch-zwakke, maar zeer beschaafde stem door de vergadering ging, dan waarde daar nooit de trilling der aangedaanheid doorheen, noch de meeslepende kracht der vervoering, maar stond er op slag de stil-koele, scherpe aandacht van het ietwat moeizaam volgen zijner stijlvol gebouwde zinnen en van zijn geestelijk zwaargeladen synthetisch woord.

Aan dezen, als met amechtige bourgeois-gezetheid nog behepten, evenwel vol-zuiveren, wel zeer edelen man, die met ongelooflijke snelheid het water-klare geweten van de gansche partij was geworden, bleek het voor de zooveelste maal hoe instinctief-feilloos de Proletariër zich zijn voorman kiest, maar vooral, hoe schoon, hoe ongebreideld ontroerend-innig hij zich aan dezen overgeeft.

En wie ook altijd op appèl was, een lange poos zelfs de afdeulings vergaderingen met slag en zet in dikwijls daverende lach-salvo's presideerde, dat was die magnifieke, moedige strijder uit de oude beweging; de in die dagen in den fel-koningsgezinden 'Tuin' wonende luizige sociaal - door dat furieuze volkje

daar meer dan eens ook naar het leven gestaan - de wild-nerveuze kerel met den woesten knevel en de nijdige punt-sik, altijd in agitatie heftig zwaaiend met zijn armen en als een razend-voortgedrevene in telkens struikelenden draf, buiten adem, achter zijn eigen met geen mogelijkheid bij te houden binnensmondsche woorden aanrennend. En steevast zat dan om dien ouden duchtig gepekelden gast, beweeglijk, luid, canailleus te grinniken, dat onvervalschte type van den warmhartigen vagebond; die looze, zwierige armoedzaaier en hardnekkige schuinsmarcheerder; die van levens verachting roeke-looze en van onbewust-heerlijke al-liefde sentimenteele; de bloedige anarchist, die vele jaren achtereen al wat Dortendamsch net burger was den angst had op het lijf gejaagd met het door hem zelf geredigeerde en onverschrokken prompt gecolporteerde krantje 'De duivelsche rooie' en plots tot aller groote verbazing, tot de, nog in het voorlaatste nummer van zijn schendblad fel uitgescholden, sociaal-democratische partij was overgegaan. Het zwaarwichtige, secure, altijd breed-uitgehaalde, niet zelden overbodig-nadrukkelijke woord van den alom bekenden Jochem, dat wat dik accentueerende, triomphantelijk-zelfgenoegzame geluid van dien

diep uit het Dortendamsche ghetto afkomstigen, tot wetenschappelijk socialist geëvolueerden diamantslijper met den prachtig-leelijken kop, het diep tusschen de puntige schouders rustende vale hoofd met het hevig naar achter vluchtende verwezen voorhoofd, de dwalende, fletsblauwe oogen en scheeven, zwaar-gebochelden, kolossalen neus; dit wat irritant-nazale geluid, stond er trouwer dan elk ander. En de nimmer ontbrekende, als een klok klaar-klepelende stem van dien genialen wiskunstenaar met den kogelronden, argeloos-aardigen brilletjeskop, was er steeds een verfrissing. Maar dan, in een plots vallende stilte en als wisten ze allen wat er komen zou, kon daar opeens een zich snel tot de diepste aandacht schikkend gerucht, in een groot, fel-betoomd meewaren, door de rijen gaan, stond daar van zijn stoel opgerezen, kaarsrecht, den grauwen smart-kop strak en wat onwezenlijk te hoog geheven, hun aller eerbiedig-geliefde blinde kameraad en voer het stil-bewogene klankvolle orgaan van dien mandenvlechter-intellectueel in woordrijke bedachtzaamheid en zacht-vibreerende evocatie, ontroerend-weemoedig door de zaal.

Het socialisme en de vakbeweging, inmiddels, gedijden nu schoon en stevig te midden

van den vetten poel, die het kapitalisme was. Een warm, zang-schallend nijver leven stuwde met jong geweld, als een nog nimmer aanschouwde vernieuwing, door stad en land. In Dortendam, het brandpunt, stond een ruchtigheid, een geraas, zóó hijgend-jachtig, felgebeten en onafgebroken, dat den degelijken, ordelievenden burgers van het geschilderd-blikken geldtrommeltje af tot de gepantserde stalen kluis toe, hooren en zien verging, ze stampvoetend hun eigen woorden niet meer konden verstaan. En de rooien, ze lachten en ...verdubbelden hun heilzame hel. De cursussen, de vergaderingen, de meetings, ze volgden elkaar op zonder eind en de sprekers, de propagandisten, de debaters, ze kwamen in dubbel-rijen aangestevend uit alle hoeken van het land. Dortendam was het glanzende kwartier. Dat had de kwiekste sprekers, de ruimste lokalen en de dichtste gelederen, daar had de strijd den ernst van de echtheid en het massale van het proletarische. Was het nog altijd harkerig-deftige, ijzig geserreerde parlement, waar het half dozijn rooden onwijkelijk met al hun fysieke en psychische krachten kampte, de schitterend-hooge propaganda-tribune voor het gansche land; de stadsraad, minder monumentaal gezeteld, zou blijken een verhevenheid te zijn van ook voor de ar-

beiders onschatbaar plaatselijk belang. Hier waren het niet de politieke vraagstukken, maar de economische problemen die overheerschten. Hier was voor de socialisten het fonkelnieuwe, blinkende doel: het groote, heterogene gezin, dat de gemeente was en waarvan de proletariërs de naar achter geduwde, uitgebuite en verwaarloosde kinderen waren, door toepassing van allerlei sociaal-economische principes en doorvoering van een consequent gedemocratiseerd beheer, tot een menswaardiger gemeenschap te maken. De socialisten voerden dus ook een zoogezegde gemeentepolitiek, waaraan de grootste en allerbeste kant bleek, dat ze in staatkundigen en partij-politiek zin ganschelijk onpolitiek wilde zijn en enkel slechts programmatisch-zuivere richtsnoer voor al wat objectief-rechtvaardig het economische en culturele *algemeene belang* der gemeente raakte. Theoretisch dus: geen wrijving van tegengestelde belangen, noch kamp van tegenover elkaar staande klassen daar, maar enkel beraad over en samenwerkende verwezenlijking van al zulke vraagstukken, waarvan de zwoegend-vervuilde aschkarreman even zooveel profijt en nut zou hebben als de luierend-glanzende meerwaarde-dief. In hoeverre deze vreedzaam-liberalige ideologie

bij de rooden stand zou houden, zou eerst blijken bij een mogelijke in omvang steeds toenemende en dan al verder ingrijpende gemeentebemoeiing; maar nu, aan het allereerste begin nog pas, zoetjes-aan en niet te fel, was ze basis. En waar nu al ettelijke jaren her de fameuze radicalen in democratische groeistuipe, waarin meer dan een hunner gebleven was, over gemeentelijk beheer der groote bedrijven waren begonnen te oreeren; ze waratje zelfs het toen enorm inburgerende, zeer rendabele gasbedrijf tot gemeentebedrijf hadden gemaakt, waarvan het beheer in wezen niets verschilde met dat van elk groot-kapitalistisch particulier bedrijf wat betref allerlei vormen van uitbuiting - te lange arbeidsdag, geen of zeer on voldoende verordeningen op beveiliging en hygiëne, geen vacantedagen, geen buitengewone tarieven voor over-, nacht- en Zondagsarbeid, een tergend-brutaal vasthouden aan het loonpeil - en het kweeken van winst, winst, in dit geval voor de gemeentekas en uit dien hoofde vooral ongehoord en sociaal een stomme, groote fout, wijl het overschot uit een of ander gemeentebedrijf nooit of te nimmer kapitaliseerend mag worden aangewend, maar allereerst het bedrijf zelf moet ten goede komen en daarmee direct of indirect vóór

alles de gemeenschap gediend; waar deze ongemeene bolleboozen en liefelijke klassestrijd-temperaars, deze van twee wallen etende, hoogst gevaarlijke slimmelingen, ook al de telephoon hadden genaast en die in hun diletantistische onmacht en verkrampten waan in plaats tot een ondergronds-verborgen - wat het uitgesproken en beschreven plan was geweest - tot een over-kostbaar, het stadsschoon schendend hevig hoog-oprijzend bovengronds net hadden laten ombouwen; daar meenden de rooden in den stadsraad - de sterke, vitale eenling van het schoone gild had intusschen enkele pootige broedertjes naast zich gekregen - dat het nu hun taak allereerst was, alle groote bedrijven rationeel tot eigendommen van de gemeente te maken en het beheer ervan ook waarlijk te doen zijn: de democratische consequentie van een ongemeen-beteekenisvolle sociaal-economische daad. En ze wierpen zich heftig, bijna wild, op het laffe misleidende geknutsel van die altijd tusschen twee stoelen in zittende nu ook-democraten, beukten met de felste critiek hun afzichtelijke halfzachtbedens plat en ontmaskerden den waren aard hunner bedoelingen?... Weg voor den donder dus met al dat flauwhartig gelodder, geen procureurlijke actetasch-macht meer en vort met al die

verfoeilijke strijkages naar twee kanten, op zij ook met heel dat parasitair en corrupt stelsel van op grond van hun aandeelenbezit op alderhande banen en functies azende heeren, eruit vooral die gansche, funeste barre sliert van omkoopende, kwanselende en helende intermediairs. Aan de groote bedrijven der gemeente enkel een bekwame ambtenarenstaf en een geschoold beambten- en werklieden-corps tegen een deugdelijke en redelijke arbeidsovereenkomst, vaststellend de wedden en de weekloonen, regelend de werktijden, de vacaties, de uitkeeringen in geval van ziekte en bij algeheele invaliditeit en dóór die bedrijven allereerst de bevordering van het algemeene nut, goede straat- en goedkoope huisverlichting, ruim en goedkoop leiding water, populariseering en uitbreiding van de telephoon door kosteloozen aanleg niet slechts tot voor, maar tot in de huizen, een snel en voor gansch de bevolking gemakkelijk communiceerend geëlectriceerd tram-vervoer met een minimaal eenheidstarief, als meest urgente eisch.

En de al tandelooze liberalen te zamen met de nooit tanden krijgende vrijzinnig-democraten, voorheen radicalen, ze werden door de ontembare socialen in dien Dortendamschen stadsraad opgestuwd en voortgedre-

ven, dat hun het koude zweet uitbrak. Want inderdaad, sedert de intree der rooden daar, had het door de liberalen zoo geliefde en onder alle mogelijke omstandigheden opgewarmde particuliere initiatief al een kaakslagje gekregen, dat het in redelijkheid nooit meer zou te boven komen; het hevig altijd aan de orde zijnde particulier initiatief, dat voor de eene klasse was: het verheerlijkt-aangebedene, het spirit, de handelsgeest, de schranderheid, de doortastendheid, de durf, de schepping van het dagelijksch brood voor duizenden nederigen en niet het minst de machtshandhaving, de aan geen sterveling verantwoordelijke, door niemand en niets te controleren ongebreidelde uitbuiting, de welvaart-bron, het in haar homes zwoel-besloten, daar buiten koud-tartend, hoog uitgierende weeldeleven; en voor de andere klasse het allerdiepst gehate, hartgrondig vervloekte, de geslagen machteloosheid, de onderworpenste vernederdheid, een haar krachten sloopende kwelling en, ergst van al, de ontbering van iedere levens veraangenaming, de dwingende offering harer kinderen en - terwijl jolig knallend de zweep al maar zwiepte en striemde in het rond - de zieligste materieele en geestelijke nood.

En zoetjes-aan breidde in velerlei richting

de gemeente-bemoeïing zich uit, werd het besturend beleid der stad al meer een ambt van grooten ernst, veelzijdige studie en vitale werkzaamheid en was het heel spoedig geen sinecure meer raadsheer te zijn, inzonderheid niet voor die gezet-hijgende, zwaar zich voedende, beweeglijk-functioneerende heerschappen van het koud-schuimende glas in voortdurende afwisseling met den heet-schuimenden plas. Het was onder dit zich al meerter tafel zamelende, zich steeds meer compliceerende werk, dat het bot-ongenakelijke, breede bronzen hoofd van den van decorum vervulden, erg deftigen burgerpapa dikwijls helsch-geïrriteerd, beheerscht-lusteloos tot zwijgzaamheid verstrakte; de welverzorgde wethoudertjes verpoozing zochten in gemeenzaam-genoeglijke samenspraakjes met hun fijne, blank-brandende sigaartjes; het burgemeesterlijk en wethouderlijk gelijk geformeerde soort aan de groote tafel, leelijk-likkend naar omhoog, dwaas-machteloos en theatraal-verontwaardigd zweeterig keften; de rooden, loyaal en warm, trilden van ijver en strijdlust en van een heerlijke paraatheid werden.

Onder den forschen onstuimigen drang van de sociaal-democraten in de nog altijd patricische vroedschap, werd Dortendam nu

van een geestelijke beweeglijkheid en van een materiele bedrijvigheid als nooit te voren. Het leek of zijn mooi-stedelijke facie van grachten en singels en kaden en van fijngrijs omwaasde torens er soms gansch en al verbijsterd van stond en of zijn welgesteld burgerdom in weerstandigen wrok zich opeens driftig verzamelen zou, om met één bruten mep al dat opdringend en om zich heen grijpend nieuwe te vernietigen en zijn oude ongestoorde macht te herstellen. Maar terwijl de verschriktheid van het schoone stedeke telkens weer bijtrok, het burgerdommetje aanvankelijk zich liet ringelooen en zich koest hield, drong het sociale, niet het politiek-militante, noch het leerstellig-onverzoenlijke socialisme staag en onweerhoudbaar in het verontruste stadsraadgevoel voort, holde dit nog duchtig in zijn vleeschje zittende lichaampje gestadig uit en bouwde zich daarbinnen cel naast cel een nieuw en gaaf orgaan van machtsvorming in de toekomst, van medezeggenschap op slag.

En het was toen, dat dadelijk en duidelijk bleek, dat vooral bij die roode kerels, goddank, de natuur ging boven de leer. De liberalige, ook in den mond der conservatieven valsche en tot een dikke phrase wordende ideologie: in het gemeentebeheer enkel het

algemeene belang, viel bij de interpretatie daarvan, bij de talloos veel voorkomende aangelegenheden, in negentig van de honderd gevallen heel secuur in tweeën, waar-tusschen dan die harlekijnige ook-democraten in doodsnoed allerkoddigst als apen zwevende raakten en van beide kanten in duchtige havening de nijdigste trappen kregen. Het was een onontkoombaarheid, het werkte, onmiddellijk, als in causaal verband. In iedere zitting en welhaast bij elk min of meer belangrijk vraagstuk stond er op slag: bij de behoudzuchtigen, de rosen en de zwarten een hanige woede tegen wat zij een eenzijdige overheidszorg naar omlaag waanden, bij de sociaal-democraten een waaksche, felle oppositie tegen alles wat bij mogelijkheid maar de toch al zeer gezette, van doorvoedheid haast barstende bourgeoisie nog welgedaner zou maken en een naar alle kanten hakkende, alle behoud versplinterende strijdvaardigheid, vooral als het gold de overheidszorg waarlijk ideëel en sociaal te doen zijn door haar aanwending allereerst dàar waar het allerbedroevendste, eerste noodzaak was en binnen het raam der starre wetten van het rijk ook mogelijk te verwerkelyken. En in het altijd deftig-gedempte vroedschapzaaltje was het van nu af aan een plai-

sante actie, een genoegelijk tumult, dat de statig-streng sinjo-voorzitter als een vieze lucht verafschuwde en voor de publieke tribune een fonkelnieuw, buitengemeen hartig divertissementje was.... Moest er voor de gemeente gebouwd, dan hiér met de bestekken, hiér met de loonen, hiér met de werktijden, al viel heel de liefderijke bent der bouwers in een woede-stuip tegen den grond, eischten met stemmen als luid-luidende klokken die doortastende en schrandere sociale rebellen. Brutaal en onverantwoordelijk machtsmisbruik, ongehoorde, niet toelaatbare dwang, onbescheiden en ongeoorloofde inmenging der gemeente-overheid in de interne aangelegenheden van het particulier bedrijf, alles bij mekaar oproerkraaijerige waanzin waar niets van komen kon, schreeuwde met alle macht heel het geparfumeerde, blozige zootje van stok-oud tot piep-jong behoud er tegen in. Maar als was er geen vuiltje aan de lucht, het bierige, grokkige, jeneverige rochel-gerucht der spinnijdige behoudsheeren met hunkrachtige, nog onbedorven-heldere kelen gemakkelijk overstemmend, gingen die leepe belhamels onverstoort met het stellen van hun eischen voort. Voor arbeid in rechtstreekschen dienst der gemeente, het loon omhoog, in ieder geval uitgaand boven dat van be-

paalde den arbeiders nog niet tot op het gebeente uitbuitende particuliere bedrijven; - en de meest waaksche contrôle daarop, hiér. Aan de hand van de rijkswoningwet, en zoo mogelijk wat minder edel-angstvallig en eenzijdig-gewetensbezwaarlijk dan er door de 'kasteelen' bewonende makers was ingelegd, energieke bevordering der volkshuisvesting, geleidelijke maar vooral niet te aarzelende onbewoonbaar-verklaring der vervallen en stinkende krotten onder en boven den grond, met absolute negatie van het weeschreiend getier der huisjesmelkers om de aantasting, de waardeloosmaking van hun goor, vuns, vuilaardig bezit; - met de voorstellen daartoe, hiér! Onteigening van grond ten behoeve van de gemeente wanneer bleek dat dit was een dringende eisch van onmiddellijk stadsbelang, of zelfs een maatregel van weldoordachte voorzorg nog pas; en geen sentimentaliteit daarbij voor het angstig fnuiken van mogelijk persoons- of groepsbelang; - krijten laten en doen, en alweer... hiér met de daartoe strekkende ontwerpen. En hiér ook met straffere dan de door de ook-democraten aanhangig gemaakte en voor kort pas vastgelegde bepalingen tot het in erfpacht uitgeven van gemeentegrond aan de de oude binnenstad ontvluchtende en naar

het wijd en blank en glanzend zich uitbouwende Zuid ijlede rijkaards; dat statige burgerdom, dat niet te deftig was om zijn prachtige, trotsch-oude huizen en daarmee heele grachten en gracht-complexen tegen vele en dikke zakken tientjesgoud aan het stom-liederlijk vandalen-hart van het handels-kapitaal te verkwanselen en uit te leveren, zoodat dit het allerschoonste stadsbrok door stakkerige vertimmering, stompzinnigen ombouw en wanstaltigen nieuwbouw in heete begeerte vrijelijk en bandeloos kon schenden en maken tot een gore, walgelijke city van handel. Ze vroegen en riepen: hiér met de voordrachten voor openlucht-speelplaatsen, plantsoenen-aanplant, meer zwem-water en betere baad-gelegenheid, hiér met een reorganisatie van de schoolvoeding, de kosteloze ziekenhuis- en wijk-verpleging en de armenhulp.

En zoo, niet te verwrikken, gingen ze door, die rooden. Het was en bleef een koen, niet onderbroken afvorderen, een opstapelend eischen, dat als tot een hecht-gevoegden zwaren muur van dreiging en verzet tegenover het conservatisme oprees en onder den duurzamen drang der vervolmaking van het geëischte, als tot een benauwend, beklemmend gewelf werd, dat het behoud onont-

koombaar omsloot. En hoewel beide tegenover elkaar staande groepen, natuurlijk uithoofde van tactiek, krampachtig vasthielden aan de leus: in de vroedschap enkel het onpolitieke algemeene belang, kwam in den hartstocht van den strijd telkens de tegenstelling tusschen hen al duidelijker uit, zorgde de onbewust-prachtige, de alles openlegend-verklikkende wisselwerking er voor, dat naarmate de eene groep bij de beoordeeling van het algemeene belang zich al meer opwond voor dat dervet-begiftigden, de andere steeds feller opstootte voor dat der schraal-bedeelden. Dortendam moest niet enkel worden een mooi, gezellig-feestend wereldstadje ter ontspanning en vermaak van eigen en vreemde genot-zwelgende slampampers, gelijk al vele jaren het oud- en nieuw-liberaal en sinds zijn intree ook het vrijzinnig-democratisch heet-begeerig verlangen was. Het moest, zooveel mogelijk althans, vóór alles zijn, een stad van sociaal-rechtvaardige orde, geen plek van enkel zwelgers en enkel paupers, noch een oord van utopische zaligheid, maar een stedelijke gemeenschap van uiterste plichtsbetrachting enforsch-moderne gedemocratiseerdheid, van vernieuwende, vreedzaam-omwentelende klasse-vergemeenzaming in alle zaken van algemeenen aard. Geen wijk-

bevoorrechting onder welken vorm ook, geen naar voren dringende, tentoonstellende pralerigheid hier en naar achter gedrongene, verdonkeremaande haveloosheid elders, gelijk de walgelijk-laffe enscèneering bij een koninklijken intocht. Van nauwgezet en keurig bestratingsonderhoud in de weeldewijken en brutaal-nalatig, ergerlijk-achteloos bestratingsverval in de arbeidersbuurten, mocht geen sprake zijn; verder: absoluut gelijk verkeersgemak en gelijke zorg voor de volksgezondheid, afschaffing van het verfoeilijk-achterlijke Liernurstelsel, deugdelijke loozings-mogelijkheid door heel de stad en stipte vuilophaal overal.

En het drommelsch-dringende woord van die rooden daar in den stadsraad drong door, bleek behalve hartige kost voor de min of meer bewuste werkers, ook nieuwe, niet onsmakelijke spijs voor vele honderden kleine burgers in alderlei bedrijf en ambacht. Een sterk, weliswaar bijna uitsluitend belang-zuchtig interesse voor de socialisten en voor een zeer bepaalden kant van hun arbeid kwam er uit die groep op. Het was in welhaast alles aan de belangstelling der werkersklasse tegenovergesteld. Van altruïsme, klasse-besef, vurige strijdbaarheid, schoon-overgegevene deelname was daarbij geen sprake. Het

bleek de 'kleurlooze middenstof' die door de praktische eischen der socialen was aangeraakt; de groep enkel materialistisch-nuchteren, die met elke partij of partij-schakeering meeliep als er wat voor haar te halen was in het belang van haar akelig schraal-belegde boterhammetje en algeheel klein dagelijksch gewroet. Won het jonge socialisme aan deze menschen dus geen harten, het kreeg hun stemmen; want mede door hun hulp was het nu gebeurd, dat bij een nieuwe verkiezing voor den stadsraad, voor een vreeselijk-hollen, geweldig-bollen geld-aristocraat, de al grijze socialistische geestes-aristocraat, de goedronde gewetensvol-bedachtzame man van het 'nog even wachten', en voor een zeer bekenden, zeer geachten pompeuzen Dortendamschen bankier, de proletige diamantwerker, de ghetto-jood, de alom-beminde Jochem werden gekozen. Het was alsof de Dortendamsche bourgeoisie na dien uitslag het bestierf; en natuurlijk had het rood-walmende district haar dat weer eens eventjes geleverd. En in haar angst en woede gilte ze, schold ze.... Die na lang aarzelen eindelijk dan overgelopen aristocraat, hoewel hij achteraf een oude, malle, ijdele Streber bleek, die van dat roode vuil waarmee hij zich nu zoo genoegelijk geëacanailleerd had nog wel behoorlijk

zijn trekken thuis kreeg, was tenminste nog een intellectueel, een man van beschaving en van een zekere eruditie, die als zoodanig wel een goed figuur zou maken en in uiterste instantie wellicht ook niet maar zoo gladjes zijn afkomst en klasse zou verlooohenen. Maar die kaper, wiens kop tot antisemitisme letterlijk provoceede en wiens diktongig waan wijs gebral een doorlopende ergernis was, die was er toch allerminst de persoon naar, een der keurigste, aanzienlijkste stadgenooten te wippen en te vervangen, die behoorde bescheidenlijk den afstand te bewaren en met zijn grof-geschoeide lompe voeten te blijven op de deur-mat, dat wil zeggen: buiten den stadsraad en binnen de diamant-slijpersfabriek, opdat het al-oude hooge peil der vroedschap door bezetting met dergelijke menschen niet daalde. Ze brieschte, ze stikte bijna, de bourgeoisie. En ook fulmineerde ze zonder poozen en buiten adem, grauwiggezwollen en amechtig, tegen de door toedoen der rooden al voller wordende, al meer overladen raadsagenda.

... Meer zwem-water, ruimere baad-gelegenheid van overheidswege, zouden allereerst de belasting omhoog drijven; maar bovendien zou het ook dien dartelen idealisten blijken, dat deze maatregel van hygiëne een

ziekelyk-overdreven eisch was, wyl ze faliekant inging tegen den aard van het kleine en arbeidende volk, dat tot nog toe niets moest hebben van zoo'n groote geëmailleerde kuip en zoo'n allemachtig-wijd en golvend bassin en zich nog maar het liefst hield bij het poedelen in het soppige tobbetje thuis. Ja, dat waren van die psychische mysteries, waarop de roode heeren, in hun dollen ijver om den kleinen burger te believen en op te hitsen, geen acht gaven: ons zee-varend volk was bang voor het water. En afschaffing van het Liernurstelsel en volledige rioleering? Indien daarvoor dan al zonder belasting-verhooging het geld te vinden was, dan zou toch stricto sensu onverbiddelyk het advies moeten luiden: geen dag, geen uur eerder een radicaal en afdoend loozingsnet door heel de stad, voordat de kleine man besepte, dat een rioleeringsbuis een betrekkellyk beperkte koker is en geen alles-bergende wereld-ruimte. De door de socialen zoo vreeselyk geminachte ton was voorloopig nog het veiligste, doeltreffendste en ook meest handzame object voor een bevolkingsdeel, dat met het hardnekkig verkeerdelyk deponeeren van zijn groote quantum algemeen afval zooveel kwistiger was dan met zijn animalen drek. Het leerde door dit nutti-

ge, oubollig-uitmuntende, magnifieke attribuut duchtig op zijn hoede te wezen, wijl het dat superbe, wel zeer deugdelijke ding met geen mogelijkheid naar onder toe - tot schade en last van de gemeente - kon verstoppen, het alleenlijk maar naar boven toe - tot schade van en nog iets in het eigen huis - kon overladen en doen overlopen. En het brutaal cynisme in de argumentatie voor het behoud van een zoo obsoleet en stinkend object - in de woning van den arbeider en in die van den nederigen burger wel te verstaan - te zamen met de zoogenaamd wetenschappelijke, aan de leer van het onderbewuste en aan die van de moderne psychologie ontleende redeneering over de, bij een zoo bij uitstek zee-varend volk bestaande watervrees, die iedere ruimere openstelling der baad- en zwem-gelegenheid van overheidswege bij voorbaat onnoodig en dus overbodig maakte, deed de socialen weer steigeren opnieuw. Ze interrumpcerden en protesteerden fel en raak en dikwijls op het kantje van het compromitante af. Het kon niet anders; het was haast lijfelijk verweer uit noodzaak - althans het stond er mee gelijk - en op andere wijze ook drong het immers niet door tot de dikhuiden, de vlakkoppen, de vetvormers. En stampvoetend, hevig algemeen beweeglijk en ruchtig

rebelleerend, stelden ze ten laatste uitdagend en luid hun categorische vragen en vorderden antwoord: is het een uitgesproken feit, dat in de proletariërsbuurten, vergelijkenderwijs natuurlijk, verstopping der loozingsbuizen meer voorkomt dan in de rijkardswijken, zoo ja, dan hebben de heeren zonder twijfel gegevens achter de hand, waarop die uitspraak steunt en dan eischen wij overlegging van die gegevens; is het een uitgesproken feit, dat het zoo stoer zee-varend Hollandsche volk behept is met de psychische afwijking van watervrees, zoo ja, dan valt allereerst de looze eigenaardigheid op, dat de rijke en welgestelde Hollanders in dat opzicht heelemaal niets Hollandsch hebben en finaal vrij van deze kwaal schijnen te zijn, wijl hun woningen, vrijwel als regel, niet enkel van een blank-glanzend badkuipje en een fluksch geisertje, maar dikwijls van de kostbaarste badinstallaties met geweldige douche-apparaten, zwaar-koperen, zelf-ontstekende reservoirs en ingebouwde marmeren kuipen voorzien zijn en de rondborstige dames en rondbuikige heeren van al dat pompeuze en dure spul, met hun wel-verzorgde vette kroost 's zomers de duurste badhotels aan de zeestranden bevolken, om, behalve veel en fijn te eten, al luiierend te baden en te

zwemmen en al badend en zwemmend te luieren; en ten slotte - dit maar terloops opgemerkte tegenstrijdigheid-niemendalletje verder rusten latend - het allerbelangrijkste, steunt de conclusie: ons volk is ten opzichte van de eenvoudigste lichaamshygiëne en den simpelsten levensdurf gedegenereerd, op waarlijke, breede deskundige waarneming en op hoogst nauwgezet en gewetensvol psychisch onderzoek, zoo ja, dan voor den dag met de feiten, hiër met de stukken, opdat ook wij die kennen.

De Dr. Mr. Jhr. burgemeester en zijn keurige trawanten voelden zich als besprongen telkens en zich de nette kleeren van het lekkergespannen lijf geritst.

Het was de onweerstreefbare drang tot veropenlijking aller dingen bij die rooden, hun verontwaardigde afschuw van vertrouwelijke rapporten en geheime dossiers, hun loeiende haat tegen het burgemeesterlijk-generalissimusachtig, alleen-verantwoordelijk en geheim politiegezag, hun felle afkeer van die gewichtig doende, geslotene en achterhoudende commissoriale bereddering en niet het minst hun telkens weer opvlammend verzet tegen de niet geboden openbaarheid van alle raadszittingen zonder uitzondering, waartegen de rose, de zwarte, de gele heeren niet

opkonden, dat hen, verdwaasd, persoonlijk krenkte en hun al vermoeide, weerstandlooze lichamen heelemaal uitputte. Vooral het voorzitterlijk-hooge sinjo-heerschap, voor wien een humor-woord niet minder dan een wereldgebeurtenis was, een lach haast verbijsterender dan het vreemdste natuurverschijnsel, en op wiens vierkante bronzen mom het stomme, ongenakelijk-aristocratische een bijna vaneen barstende strakheid had gelegd, was de onschendbaar-barsche magistraat, de ijzig-gevoellooze regent, die besluit, beveelt en handelt en van de opstrevende democratie, met haar akelig-ongemanierde vrijheden, hysterische bemoeizucht en smakelooze indringerigheid intens walgde en, waar hij maar even de kans kreeg, die ongenadig zou fnuiken. Maar jawel, ze zouden, de rooden, dien geweldigerd, dien koeliezwieper toonen, dat de grootsche taak der sociaal-democratie, die zij wilden meehelpen verwerkelyken, geen maatschappelyke fuif was, waarbij zij al ceremoniemeesterend en den baas spelend tot persoonlyke macht wilden komen, noch een verraderlyke maskerade, die na enkele zeer ongracieuze harlequinades van hen, de voordansers, te avond of te morgen in een gewetenloos, volksbedriegelyk démasqué zou eindigen. En zoo onafgebroken, zoo

herhaald bestormden ze nu dat verwaten, steenkoude, steenharde gezag van dezen angstig-deftigen vroedschappelijken opperman, dat hij meermalen bovenmatig geïrriteerd al zijn geserreerde zelfbeheersching verloor en in een snel rood aangloeien van gansch zijn grooten kop, woedend uitviel, meer dan eens zelfs luid, al te luid vaak, dreigde met het neerleggen van zijn ambt. De liberaaltjes schrompelden dan van angst in elkaar en bedachten als in reflex op slag, dat ze bij het voorjaarlijksch koninklijk bezoek dan dien streng-gesteekten, prachtig-statigen voorrijder zouden missen; de clericaaltjes effenden hun grauwe strakke snuiten tot nog ingetogener uitgestrekenheid, maar zonnen inmiddels op het mogelijke buitenkansje, dat een der broederen misschien nu het van god gegeven, prachtig-mooie armstoeltje zou bereiden; de vrijzinnig-democraten likten dadelijk, likten in het wilde weg met lange zwabbertongen als van zomer-warme, hijgende honden en soebatten sussend dikke woorden van eerbied en waardeering; de socialisten lieten rustig en genoeglijk het buitje luwen, terwijl ze een oogenblik, als in het eigen gebouwde portiekje van hun kracht, heel stil te schuilen stonden, tot dat, en geen minuut langer, het lage voorhoofd-hemeltje van den

behoudsheros weer zou zijn opgeklaard, om dan onmiddellijk hun aanvallen te herbeginnen.

Achtste hoofdstuk
De groote ommekeer II

Het was de hoewel beperkte, doch krachtige actie der sociaal-democraten in den stadsraad, die, directer nog dan de principieel-grootere en algemeenere actie in het parlement, Dortendam nu tot een zoo ongekend-warm leven wekte. Het onmiddellijk belang ook van de socialistische gemeentelijke vraagstukken, met hun meerendeels absoluut afzienbaar, dikwijls zelfs spoedig tastbaar effect, hun haast zonder uitzondering altijd rechtstreeks op het economisch leven gericht en vooral hun zoogenaamde objectieve hervormingstendenz voor het eigen dichtbij gemeente-huishouden allereerst, pakte, plaatselijk, de massa sneller en in meerdere verscheidenheid ook dan het parlementair en dogmatisch socialisme, met zijn, voor een groot deel althans, nog in een veel verdere toekomst liggende eischen, dit landelijk deed.

Maar hoe dit ook zij, in de klein-Hollandsche polderstad was nu een drift gevaren, een nieuw geweld galmende geraakt, die haar stille, dralende en domme poezeligheid waarlijk diep hadden aangetast. Heele straatcomplexen in de binnenstad waren aan het verkeer onttrokken, lagen te walmen in de kokend-druipende teer der royaal geprojecteerde asphaltbelegging. De trambaan, honderden meters lange brokken over het gan-

sche net, lei opengereten. De algeheele electricatie van het bedrijf, eindelijk dan een voldongen feit, was nu in vollen gang. En nog nimmer was stadjes week-drassige bodempje door zooveel van die groote ruige manschappen gelijk zoo knuistig aangegrepen en zoo behendig en hardhandig gekoeionneerd. Maar er bleek niet de minste bekommernis. Het zoete stedeke, als een tè lang vertroeteld wezen waartegen in het eigen belang plots boos-harde maatregelen worden genomen, kreeg zonder onderbreking ongenadig op zijn falie. De speelgoed-dunne railtjes moesten weg en het zwaarder spoor-spul er voor in de plaats. En bij honderden kwamen de draden-palen, als een de stad ontsierende vuil-grijze schemer, uit den grond gerezen. En terwijl er telkens weer zoo'n glanzendnieuwe, kloeke, waarlijk grootsteedsche wagen met zijn vreemd aanloeiend geweld en verfijnd-gedempt signaal op de baan kwam, verminderde ook zienderoogen het aantal der kort-brede lief-mooie en goede Ardenners, die met hun gespierd-zware, zuivere achterwerken zoo bedaard-stevig, maar tegelijk ook heel vief en blijmoedig-dartel in zoo'n vertrouwelijk rythme konden bewegen en met hun glinsterende, enorm plettende hoeven zoo leutig hos-klossend slaan, was het of

deze allemaal een voor een heel stil en heel snel achter elkaar aan een zwarte ziekte waren gestorven.

Maar door ging de ijver der verandering, de wat bevreemdende hitsigheid der vernieuwing.

Met de electrificatie van het trambedrijf bleek het verkeer een zorgbarende zaak. De kleinsteedsche overheid had er in haar benauwde zenuwachtigheid krampies van gekregen en liet zich in haar transpireerende ontdaanheid en ter kalmeering daarvan vooral, nu voorlichten, adviseeren en rapporteeren door waanwijs-ouderwetsche naam-bolleboozen, die van stedeboouw en stedeschoon nog minder benul hadden dan een oerwoudbewoner van een miljoenenstad en waaronder er waren, die het nog altijd bejammerden, dat met het opdoeken der paardentram nu ook het vooral voor het betere publiek zoo gerieflijk op commando en precies stoppen voor elk verlangd straatje, grachtje en huisnummertje, vervallen was; want in het electrisch tramverkeer werd uitsluitend op door de directie bepaalde en aangegeven halten gereden.

En er werd gebroken en gesloopt, weekin, week-uit, iederen godganschelijken dag weer opnieuw. De vandalen hadden gruis

zien stuiven en waren wild geworden. Een prachtig-ijle, blanke wipbrug over de daar in haar jolig-golvenden loop naar de Vram toe heel breede binnenstadsche Dort, die in haar primitieve slankte de wallen daar dieper maakte, het water doorschijnend-lichtender en met den nauwen toegang tot het dicht opeengedrongen pittoreske ghetto zoo vertrouwelijk en innig harmonieerde, werd meedoogenloos neergehakt. Een zoogenaamd monumentale grootsteedsche brug kwam er voor in de plaats; een kroet met pompeuze ijzergesmeede lantaarns en duchtig ruimheid suggereerende, in hevigen zwier sterk afbuigende borstweringen. Van de de fiere grachten zoo geestig snijdende, het water met hun zuivere spiegel-ovalen zoo massief en rustig sierende hooge buike-brugjes, werden er vele weggehouden, met den grond gelijk gemaakt en niet zelden ook nog modern-schof-terig verbreed.

De socialisten in den stadsraad bleken ook hier weer de nieuwlichters en protesteerden heftig tegen die hand over hand toenemende onduldbare en vaak noodelooze schending van het stadsschoon. De bijna karikaturale Jochem, voorop, was buiten zichzelf. Zijn neus bochelde nog verder zijn kop uit, zijn glazig-blauwe oogen verstarde in nog ang-

stiger verwijding en zijn zware tong accentueerde eens zoo nadrukkelijk: dat de overheid te laksch is verordeningen te maken tegen de verregaande stadsschennis door particulieren, is een groote onverantwoordelijkheid waarover zij vroeg of laat zal komen na te denken, als de onherstelbaarheid een feit is; maar dat zijzelf herhaaldelijk aan haar schatten van schoonheid de hand slaat, dommer en bruter dan menige particuliere brutoot, dat is een groote schande waartegen wij ons met al onze kracht zullen verzetten. De uit zijn aesthetisch gevoel naar buiten geschoten waarlijk-diepe verontwaardiging bij dien uit het zwartste ghetto-krot naar de schoone wereld gekropen jood was zoo bewonderenswaardig, zoo prachtig en een zoo groote verrassing ook voor de eigen makkers naast en dichtbij hem gezeten, dat de corpulente, fijne, grijze bedachtzame, glunder kijkend over zijn knijpbril heen en de slanke, rossige, looze voorzitter van het schoone gild, in gultige twinkeling van zijn moedig-lichte oogen, hem enthousiast en luid toejuichten. Maar de machthebbers, verwaten, repliceerden: verkeersnoodzaak, heeren, geboden maatregelen voor de algemeene veiligheid op den openbaren weg. En hoonend stelden ze nog veel meer plannen van dat zoogenaamde

vandalisme in uitzicht; voorstellen, zeiden ze, waarvan de nieuwe, zoo gebakken aesthetici, die de roode heeren bij zooveel ander geweldigs dat ze al waren, ook nog bleken te zijn, denkelijk wel koude rillingen zouden krijgen. En bij alle stemmingen aangaande deze zaken, zaten de rooden iederen keer weer stil en verwoed, ineengedoken en norsch voor zich heen te kijken, wachtend op den uitslag, waaruit telkens weer bleek, dat ze waren weggestemd.

Het altijd zoo bar achterlijke Dortendam gaf nu het hoogelijk interessante, hevig-klare spiegelbeeld te aanschouwen van een in de phase van maatschappelijke puberteit verkeerende en zich daar geheel naar gedragende stad. Het waren twee machten: de eene oud, afgeleefd en verdorven, met haar heerschend-onverplaatsbare, groot-vieze zitvlak pardoos boven op alle bezit en levensgenot zittend en dit plettend en in haar afschuwelijke lijfswarmte onder zich houdend, maar ondanks alles toch neerwaarts gaand; de andere jong, geestkrachtig en onbedorven, alles ontberend en tot op het gebeente naakt, maar tegen alle verdrukking en onderdrukking in doelbewust opwaarts strevend; twee machten, die daar in al fellere tegenstelling begonnen tegenover elkaar te staan en in

hun beider verschillende tendenz gezamenlijk, de een negatief, de ander positief, de maatschappelijke evolutie maakten.

De in de groote wereldcentra verbijsterend snel voortrennende en door het groot-kapitalisme daar op alle mogelijke manieren sluw benutte techniek, had ook aan dreumessig Hollands grootste stad waratje effectieve hevig-opwindende gloei-koortsjes gebracht. Natuurlijk was en bleef het hier, als altijd, apenlarie, kouwe drukte, onevenwichtig, klein, nerveus tumult van rosig-aangegeten handelsmannetjes en mollige vingertjes-beringde bedrijfskopstukjes, die, maar heel weinig gewend, door het emotioneel aanschouwen der drukke en vlotte rouleering van hun - zoo de brandkast in en zoo de brandkast uit, altijd maar door en zonder eind - dierbare, lief-ronde, blank-zilveren rijksdaalders, zoo overstuur raakten, dat meerderen hunner binnen een minimum van tijd heel gedwee achter de mooie jurken van hun vleezige bazige wijfjes aan, finaal kapot, naar de rustoordjes kwamen gedrenteld. Maar toch, ondanks de teedere psyche, het snel geschokte gemoed dier velen, die deinsden van een wissel, al hadden ze er zesdubbel het bedrag voor in kas en flauwtjes kregen bij het aanschouwen hunner stock, al werden er

dagelijks zolders vol leeggehaald, was er in die dagen dat Dortendams overheid en ambtenaarsdom, vooral ter tegemoetkoming en gerieping van handel en bedrijf - en daarmee dus naar den smaak en den wil der bezitters - zich uitsloofden om de stad zoo gruwelijk-afzigtelijk te vergrootste delijken, een zeer florabele, zij het dan nog geen bepaaldelijk uitgesproken hooge, bedrijfs- en handelsconjunctuur. Maar gecamoufleerd door alle mogelijke bedrog en met behulp van de meest vuile trucs werd, gelijk dat in die dagen als maatregel van allereerste beveiliging vrijwel algemeen gebruik was en ook straffeloos kon worden gedaan, dit natuurlijk zeer relatief stabiele ondernemerswelvaren tegenover de arbeiders op zijn sluwst verdonkeremaand en, als het er op aan kwam, zelfs op zijn brutaalst geloochend. De vrees voor loonstijging of arbeidsverkorting maakte de altijd om het behoud der bestaande orde zich rood krijtende geld-sinjeurs dikwijls tot misdadige leugenaars, tot boekenvervalschende fraudeurs en, ergst van al, tot de onzichtbare inquisiteurs van een deel van het menschedom, door dit kunstmatig-opzettelijk tot een behoorlijk op sterkte gehouden werkloozen-leger te maken, dat uitgehongerd-arbeidswillig, misschien goedkooper nog, maar stellig ge-

dweeër, het werk der in verzet gekomen broederscharen onmiddellijk zou opnemen en daarmee elke opstandigheid bij voorbaat fnuiken. Dat stomme vee snapte van dat alles toch niets. Frisch er dus maar op los! De werkduur zoo lang mogelijk gemaakt, de productie opgevoerd zoo hoog als het maar kon, de meerwaarde-pomp er op gezet en ongegeneerd in werking gesteld en daarbij dan vóór alles het loon op peil gehouden, dat wil zeggen, geen cent meer gegeven dan strikt noodig was voor het allernoodigste. En terwijl overal elders, en in Dortendam ook, de werkers in het barre gareel van hun dwangarbeid liepen, hun vreugdelooze tehuizen al erbarmelijker in verval raakten, ze hun kinderen in de fabrieken en werkplaatsen zagen verbleeken en inzinken en het hun eenige negatieve vreugde was, dat de uit de gunstige conjunctuur voortvloeiende ononderbrokenheid van hun heilloos gezwoeg hen, behalve voor den allerergsten nood behoedde, ook tegelijkertijd de gelegenheid schonk, in een zekere rust en in een betrekkelijke zorgeloosheid hun politieke en vak-organisatie verder uit te bouwen en te strijden voor de verheffing hunner klasse, sloeg terzelfder tijd bij de bourgeoisie, die haar machtige winsten nauwelijks aan kon en

zoowel voor het werkvolk als voor den fiscus door haar sluwe accountants liet weggoochelen, de weelde in tartende ongebreideldheid naar buiten.

En nu was het van de grootere nering allereerst het modemagazijn dat hiervan de nog ongekennde, ook nimmer vermoede, materieel-weldadige zaligheden onderging. Want het in de oude, nauwe vertier-straatjes gevestigde binnenstadsche winkelbedrijf als geheel, dat zich in de jaren zeventig en tachtig, na de restauratie van den Fransch-Duitschen oorlog en onder den drang der toendertijd in Dortendam wild-razende materialistische daveringen van den Kaapschen tijd al moeizaam van de sleur, de harkerige oudbakkenheid, den wansmaak en het afgrijselijk provincialisme, min of meer had bevrijd, brutaaltjes aan het sloopen was gegaan, perceeltjes had gekocht, pandjes samengetrokken en, voor die dagen, opvallende geveltjes neergezet; dat winkelbedrijf dan, was door zijn ingekankerde burgerlijkheid en mummieachtige behoudzucht, maar ook en niet het minst, door het weinige besef der stadsbevolking van mode, chic, charme en van de toen nieuw opkomende aesthetische tendenzen in het algemeen, betrekkelijk snel, in het gunstigste geval, als een gruwelijk verstofte ach-

terlijke griezel overeind gebleven, maar meerendeels in een afzichtelijke panopticum-verstorvenheid teruggevallen. Maar de door weelde-hebzucht en straffeloos verstiekemde en verdonkeremaande welvaart heelemaal gek geworden welgestelde en rijke handelsbourgeoisie had door haar overstelpende opdrachten en ontombare veeleischendheid het groote winkelbedrijf zoo opgejaagd, dat zich dit in een woesten concurrentie-wedloop, waarvan heel Dortendam verhoogde hartwerking kreeg, tot een alles onderste boven keerende vernieuwing gereed maakte. De alom bekende Dortendamsche joodsche sloopers-firma had bij menschenheugenis niet zooveel ploegen aan het werk gehad. Zelfs had ze buiten haar vaste werkmenschen, onder de eigen ploegbazen werkend, om, Bram-, Eikie-, en Itzik de factor - nog al lieve jongens - met hun vreemde ploegen voor werk moeten praaïen. En nu leek het of die zwartruige joden-zwoegers der rijke braak-firma, heel het wel en wee der mooie binnenstad in hun zwaar-behaarde, verschrikkelijke krachtknuisten hadden en die tot een ruïne zouden maken. Kwart- en halve straten en heele naar de prachtige grachten ombuigende straathoeken mokerden ze in oog-verblindende stuif-wolken tot puin. Onder de lompe dompe

hamers spleten de prachtige trotsch-brede oude huizen als in een hevig krakend protest vaneen en stortten de stille antieke geveltjes zachtjes kreunend in elkaar, terwijl de werkers, schrander en als echte kenners, onder het werkeloos-bedaarde toezicht der wel-gekleede sloopersfirmanten en terwijl ze met hun meedoogenlooze vernieling voortgingen, heel rustig en heel zorgzaam de oud-fraaie gevelsteen, de massief-prachtige, goudgerande lambrizeeringen, de mooi-gave eiken binten en raamkozijnen en de waardevol gestijlde kamerdeuren netjes bijeen sorteerden. En op de met den grond gelijk gemaakte, hevig omgewoelde plekken en tusschen de melaatsche muren der belendende huizen, rezen nu allereerst de modepaleizen omhoog; bruut-groote, leelijke gebouwen van onder tot boven van haast enkel glas, naar Duitsch warenhuis-model, gelijk vrijwel algemeen de opdracht der ondernemers was. En deze monsterlijke voorkeur voor Duitsche smakeloosheid en onherstelbaar stadsbederf was geen bloot toeval, noch gevolg van een absoluut en onmiddellijk tekort aan schoonheidsinzicht bij den nu opkomenden grootwinkelier. Het was integendeel bewuste toeleg uit situatie en noodzaak. Want de meessten dier nu omhoog strevende middenstan-

ders waren dicht bij de Duitse grens wonende jonge joodsche noordelijke provincialen, wier uitgebreide gawroeses al ettelijke jaren niet enkel in een zeer vriendschappelijk, maar zelfs in een beginnend bloedverwantelijk contact met den sluwen, heerszuchtigen nabuur leefden, die hen op slag aan zijn bruten wil had weten te onderwerpen, zooals hij na het Napoleonistisch tijdperk dit de halve wereld deed of althans probeerde te doen.

De uitnemend georganiseerde en naar de huwbare kinderen toe ook ‘tüchtig’ gedisciplineerde, in heel het joodsche Duitschland zoo bovenmatig tierende schadchen-beweging, was ook tot de aan Hollands noordelijke grens gelegen streken doorgedrongen en had zich daar, slinksch-verdekt of openlijkbruut, al naar de situatie eischte, ter bereiking van haar doel ook hier: Duitschland overal en in alles de baas, van al het kostbare, levende vleesch meester gemaakt, waarbij de slungelig-groote rijksdaalder heel gewillig naar de Duitse brandkast rolde, de sluw-kleine Mark het vertrapte in omgekeerde richting hetzelfde te doen. En nu was er onder het geslepen bestier van den vampier met de loerende oogen en wee-kweelende stem, die de Duitse beroepsschadchen was, onder het

organisatorisch talent van dien vuigen, ruigen koppelaar met de formidabele portefeuille menschenvleesch, in blond, bruin, zwart en in alle mogelijke maten, kwaliteiten en prijzen, op zak, een te voren nog nimmer zoo enorm levendige uitwisseling ontstaan van prachtige, maar arme, Deutsche goosens en leelijke, maar rijke, Deutsche kalles met al eenigszins manziek-gezette, maar welgestelde, Hollandsche dochteren en al wat kaalkruinige, levenswijs-solide, maar gesjochten, Hollandsche zonen, bij weik afschuwelijk gedoente de Hollandsche groote stad nieuw expansie-gebied der Duitschers, de Deutsche Bank de onverwrikkelijke rekening- en deposito-houdster der Hollanders werd.

En het was toen, dat in betrekking tot de damesmode, het on-artistieke, weinig-soepele, geest-logge, krullerig-pompeuze, galmend-rhetorische, maar economisch en materieel kolossaal bloeiende, bijna gewelddadig opkomende Duitschland zich, op zijn brute wijze, nu ook van het op dat gebied zoo speelsche vernuft, de guitige vindingrijkheid, de scheppende elegantie en de creëerende gratie van Frankrijk en Oostenrijk had meester gemaakt, om dit, dien volken aangeboren eigene, met zijn wreed-volhardende, dommekrachtachtige zwoeg-natuur - door de meer

beseefvolle, zweepende toepassing der manufactuur en een krachtiger aangrijping der al meer vorderende techniek bij de voortbrenging - ten zijnen bate te exploiteeren, het mode-artikel door doorgevoerde verindustrialiseering tot massaproduct te maken en als een alle andere landen dood-concureerend stapel-artikel op de markt te smijten. En natuurlijk was het weinig voortvarende, weinig industrieele, lammenadig-bangige kleine Holland ook in die richting het willige jongmaatje van den krachtpatsenden nabuur geworden. Eerst had de schadchen zijn monsterlijk-sluwe werk gedaan; was rochellachend en fleemend en bedriegend door Hollands groote steden gegaan en had vele al uitgebluscht-erotische mannelijven aan even zoovele al broeischschimmelige vrouwelijven vastgelijmd. En toen, op slag daarop, was gekomen de invasie van het germaansch geweld en de brute overheersching; waren daar gearriveerd de uit de sluw-werkzame fokplaatsen gedreven grove blonde hengsten en bazig-brede bruine merries, om onder den nooit aflatenden druk en volgens het gewisse voorschrift der onverwoestelijk-krachtige al grijzende ouderenparen in de Heimat, het gelokte en gekozene levenswarme vleesch te bevruchten en tot bevruchting te brengen, mentaal-Duitsche ge-

zinnen te kweken en deze tot een vooral economisch-machtige kolonie samen te voegen.

Op den voor eerste-rangs winkelstand bestemden peperduren, elk oogenblik nog met sprongen omhoog gaanden, toen al tot wel Fl. 1250, -. per M² gestegen binnenstadschen grond, werd nu in ostentatieve drukte en met triomphant geweld, iederen dag, bij wijze van spreken, een al maanden lang een nieuw en enorm modepaleis verbergende schutting gesloopt en waren daar, in zoo'n jachtend-wedijverenden ren, dat de oudsmalle vertier-straatjes er ganschelijk bewogen van na-trilden, allemaal even kolossaal, even koud, leelijk en bruuft, achter elkaar verrezen: Gebroeders Wolfsohns Modemagazijnen, een acht geweldige winkelramen breed en vier fameuze, louter glazen etages hoog pand, met meer dan honderdvijftig man min of meer geuniformeerd personeel, de winkeljuffers, in navolging van de Parijsche vendeuse, in zwarte blousjes en zwarte rokjes, de deur-groom in scharlaken, de liftboy in gras-groen; Arthur Grossmanns dames-en kinderconfectiemagazijn 'Maison de Juponnerie', met twee twaalf etalage-ramen breede fronten, een voor en een achter in- en uitgang, een a vond verlichting van 2500 kristallen gloeilampen, tot een gezamenlijke licht-

sterkte van ruim 14000 kaarsen per avond, tweehonderd jufs enkel voor winkelbediening, vier bronzen liftboys en vier blauwe deurgrooms, een fel-glanzende rood-gelakten uitbrengwagen, met een eigen mooi zwart paard er voor; Moritz Kann & Cie's 'Au bon gout', een zes verdiepingen gedrochtelijk omhooggebouwd hoekhuis, uitsluitend ingericht voor stoffen-verkoop en dameskleeding naar maat, met - de coupeuse uitgeschakeld en afgedankt - als allernieuwste en meest uitdagende attractie, vier verwijfd-elegante, prachtig-slanke, glanzend-gekapte Weenske coupeurs aan de zaak, een zwaar vergulde hall voor permanente tentoonstellingen, een buiten-verlichting 's avonds met voor iedere ruit een lamp van 2000 kaarsen; en eindelijk nog de vijftien ramen breede, afgrijselijk-pompeuze 'Grand Bazar de la Mode' van Marcus Cohn, den groot-ramscher, het duizelend drukke verkoophuis met zijn driehonderd winkelbedienden, twaalf diverse rayons, zes winkelchef-inkoopers, acht kassakiosken en zijn overdonderende artikel-stapelingen, dat heel het burgerlijk-boersche Dortendam verlokte en verlakte, op zijn brutaalst drilde en ruw naar zijn hand zette en zijn zoo gevulde rinkelende zakken blank-Hollandsch zilver in de Heimat-banken overstortte.

Het oude nauwe winkelstraatje in zijn zoetbeschroomde, innig-evenwichtige proporties van weleer zoo naïef en schoon, was door het gewelddadig-verhoudinglooze van dit Duitse modernisme zwaar en jammerlijk geschonden en bezweek nu bijna onder zijn afschuwelijke nieuwe pracht. Het was zonder eenige bekommernis, wreed, omhoog naar den hemel gesleurd en in een honderdvoudige, fel-chaotiseerende kaatsing van enorme spiegelglas-oppervlakken gezet. Maar 's avonds, o jammer, in den moorddadigen, hellen schater van het kunstlicht, lei het meedoogenloos geheel en al vernietigd. Doch een deining, een geschuifel en een gesliffer was er nu in het straatje als nooit te voren. En de glazen winkeldeuren, als de enorme lenzen van de geweldige camera's die de dag-donkere magazijnen waren, heel het heftig-bewegende straat-beeld vangend en weerkaatsend, zwaaiden en zwierden gansch den lieven dag.

En toen was daar de van huis uit zeer rijke handelsjood, Josef Herzl uit Frankfort, binnen de oud-Dortendamsche vertierstraatjes komen te kuieren; had allereerst en voor alle zekerheid, een mooi blond, als H.B.S.-meisje al met de Duitse klassieken dwepend schatrijk Hollandsch vrouwtje aan den haak geslagen en toen, met den nuchter-wakkeren

zin van Duitse berekendheid en geslepenheid, het befaamde binnenstadsche winkelwijkje voor zijn plannen uitgeschakeld en onherroepelijk opgegeven, wyl het daar van modepaleizen al meer dan overvuld was en ten laatste, met den fijn-slimmen neus van den geroutineerden, geacheveerden Geschäftsmann, in snel-koele decisie op een prachtig terrein, vlak nabij den ingang van het enorm zich uitbreidende rijke en welgestelde Zuid - en zóó dat heel de behaagzieke, naar weelde jagende damesschare van dat glanzendblanke kwartier langs zijn winkelpand heen moest ter bereiking van al de andere modehuizen in de binnenstad - een geweldig magazijncomplex laten bouwen. Een modepaleis, opgetrokken in namaak-Franschen stijl en, met het blufferig Belgisch-Fransch parlesantend, grootendeels uit Brussel en Luik gerequireerde winkelpersoneel, de in krant, winkel en etalage-raam doorgevoerde en telkens overal weerkeerende Fransche reclame-schablonen - ouverture de la saison, prix fixes, vente d'inventaire, semaine de blanc - ook vrijwel geheel op Fransche leest geschoeid. En nu bleek het voor het prengelig stedeke, dat Dortendam ondanks zijn grootsteedsche air tot nu toe toch nog was gebleven, een bijzondere opmerkelijkheid, een

verbijsterend-bevreemdende uitheemsheid zelfs, dat in al die kolossale modehuizen, in elk dezer 'nederzettingen' het de naar Holland geïmporteerde Deutsche patroons vrouw was, die met haar geestelijk-eenzijdig en lichamelijk-alzijdig, hevig-functioneerende persoonlijkheid vrijwel als regel de absolute heerschappij voerde. Het goede stadje raakte er haast van verwezen, vatte het bijna vanzelfsprekende hierin niet. Wijl al die fameuze modemagazijnen, hetzij gesticht uit pure menschlievendheid of uit den grond gestampt uit winzuchtige mensch-exploitatie, toch ten slotte de perspectiefvolle projecten waren van menschen uit een land waar de titel van den man automatisch ook op de vrouw overgaat en waardoor dat wezen daar in het algemeen - en als in geen enkel ander Westersch land - aan een hysterisch-zelfoverschattende mannelijkheid komt te laboreeren, zoo intens, dat, wanneer dusdanige geestesstoringsen bij een Hollandsche vrouw werden geconstateerd, deze, op behoorlijk attest van den arts, onverwijld naar een zenuwinrichting zou worden geëxpedieerd, daar kon het wel niet anders dan dat zoo'n vrouw, die van geslacht op geslacht de waangedachte met de moedermelk had ingezogen, mèt haar echtgenoot Doctor, Justizrat, Geheimrat, General

te zijn, eenmaal tot waarlijken productieven arbeid gewekt en juist door die van bovenaf op haar neergesmeten, ziekelijk-heerschzuchtige, grove vermannelijktheid, in combinatie met onderscheidene andere goede secundaire eigenschappen in haar werkend, bij uitnemendheid de geschiktheid had, zich in de eerste plaats tot de levende spil, de vurige ziel van dergelijke groote ondernemingen op te werken en onmiddellijk daarnaast, haast even hartstochtelijk en fanatiek, ook te zijn: voor haar land de breede, griffe baarster, de kloeke omhoogstootster van het miljoenen-zielengetal - ware het mogelijk met aan haar de preferentie van zoon of dochter -; voor haar familie, volgens bijbelsch gebod, de schoonvruchtbare, stoere vermenig vuldigster; voor haar man de nooit aflatende, nooit rustende stuwster; voor haar kinderen de bijna altijd tot leelijke ijverzucht aansporende fiksche, robuuste moeder; voor het personeel de niets ontgaande, danig uitbuitende, zeer gevreesde baas-met-den-boezem en eindelijk voor de godgezegende clientèle de stee-vast vollachende vriendelijkheid zelve en vooral de beminnelijk-koddige, uit innerlijke minachting nooit vorderende, radbraakster van het Hollandsch.

Nu was, onder de onuitputtelijke werk-

kracht, het sluwe doorzettingsvermogen en den als mysterieuzen machtswil der Duitsche mentaliteit, de bloei van het groot-winkelbedrijf aangevangen en had de kapitalistische groot-middenstander het aanzijn gekregen. En het was van toen af eigenlijk pas, dat Dortendam in heel zijn stedepracht op de meest drastische wijze werd aangegrepen, de halve binnenstad tot op den bodem neergesloopt en in razende vaart tot hoog den hemel in weer opgebouwd; dat de naar de drukke verkeersstraatjes toe opdringende, onbarmhartig geschonden grachthoeken voor alderlei handels- en bedrijfsbelang werden benut, de rustig-fiere, streng-schoone grachthuizen tot roezemoezige en vervuilende kantoorlokalen waren vertimmerd en voor machtige opslagen ingericht, het heerlijke grachtencomplex-zelf, eens de meest geslotene, ongenaakbaarste en rijkste woonwijk, tot een grauw en goor, met horribele reclameborden volgekramd handelscentrum werd gemaakt. En onder den onstuimigen drang en het geweldig stuwvermogen dier voor het meerendeel joodsche groot-winkelbedrijven was zich nu ook de altijd ook wel zoetjes tierende, van ouds her als een klit in het nabij den beruchten Tuin en den roerigen Dijk gelegen tweede- en derde-rangs winkel-

straatje bijeen hokkende katholieke winkelstand terdege begonnen te weren en waren daar, door den kwistigen financieelen en machtigen moreelen steun der onverbreekelijke roomsche saamhoorigheid, nog veel afschuwelijker dan op den eersterangs winkelstand, onherkenbaar omgebouwd of van den grond op geheel nieuw, verrezen: de gebouwen van het magazijn De Maan met zijn van den alleroppersten bedrijfsleider af tot den allernietigsten deur-groom toe, de joodsche winkelpersoneelen allerleelijkst imiteerend, uitsluitend roomschen bediendenstaf (in de groote joodsche modepaleizen kwam er meer dan eens nog wel een knappe, vooral blonde sjikse als winkeljuffrouw in, maar in deze, als naar wierook riekende, ook druk door vette paters beslenterde magazijnen, zelfs geen protestantsche); het onbehouwen, proportioneel totaal misvormde pand van het befaamde 'Koningshof', specialiteit in costuum- en mantelconfectie, met de, het Dortendamsche kleinburgerdom tot gapende verbijstering slaande, aan de hoog in de lokalen gespannen zich automatisch zwevend-voortbewegende en naar de diverse paktafels dan afzakkende artikelen-distributie; en eindelijk, de door zijn prima Schotsche stoffen welhaast een halve eeuw al beroemde winkel van Ginkel.

En onder de bijna furieuze voortvarendheid van het groot-middenstandsche winkelbedrijf was nu ook de binnenstadsche middelmaatnering, in alderhande branches, aan hetsloopen, verbouwen, vertimmeren en vernieuwen geslagen. Er openden, de een na den ander, groote hoedenwinkels met de veelvoudig gemodelleerde bekoorlijke toque- en veelsoortig gevarieerde zwierige chasseur-etalages, waartusschen de mondaine aigrettes glinsterend stonden te trillen en de fel-kleurige lintworpen schreeuwend lokten. Er kwamen veelramige, geweldige stocks bergende schoen-bazars, die de bruine laars enorm pousseerend, deze bij het vulgaire af populariseerden en den op massalen verkoop gericht eenheidsprijs invoerden. Maar het waren bovenal de lingerie's, die zich op haast buitensporige wijze reorganiseerden en moderniseerden. De niets ontziende, alles overwinnende, het liefste offerende hartstochtdrift der mode had zich in die dagen ook van de damesonderkleeding meester gemaakt en, zeker van haar absoluut welslagen, was het tot een finale breuk met en een haast fanatiekboosaardige teugellooze uitdelging van al het keper-degelijke, flanel-zware en zedig hoog-, toe- en afgeslotene gekomen. En als eerste eisch van elegantie ving nu, vrijwel als regel,

de bedwelmende bekoring van de dessous aan, dadelijk wanneer de enkel hoorbare lokking van den frou-frou in laatste ruisching op de voetjes neerplooiend eindigde. En in een minimum van tijd had de nog jonge, nog lang niet ten volle geperfectioneerde gekleede ongekleeheid der dessous, de veel oudere, al zoolang geheel volmaakte ongekleeede gekleeheid der bovenkleeding achterhaald. Een enorme verscheidenheid van alderlei, meerendeels nog ongekende, teedere attributen werd nu dagelijks door die propere wit-goed winkeltjes geëtaled. De nieuwe chemise werd een wazig, ook wel wolkig, maar in ieder geval gazig heel kort hulseltje en de degelijke camisole van weleer voortaan uit fil d'écosse geweven. En tegelijk met de tegen alle pruderie ingaande, openlijk-affreuse, heimelijk-aantrekkelijke Fransche pantalon was ook de kleurig-fleurige jarretière verschenen. Doch de combinaison, als soepelsluike, enkel aan een paar rag-zijden schoudertjes hangende onderjurk, maar meer nog, als het 't lichaam strak omsluitend en in al zijn volheid toonend pantalonnepak, die had het over gansch de linie van nieuwigheden wel het glansrijkst gewonnen en was met een vaart geworden, wat in handelsjargon een 'groot artikel' heette. Hetcorset-bedrijf ook

werd nu een zich sterk vernieuwende levendige industrie. En terwijl het plank-harde, de buste dwaas omhoog heffende corset haast uitsluitend het wanstaltig dierbaar attribuut van een vleezige vroedvrouw of ander in de mode achterlijk matrone-achtig vrouwmensch werd, boeide de corpulente moderne dame, als een zoo van god geschonken uitkomst, uitermate het droit devant, verkoos de teedere, wat overmollige het lage heup-corsetje, lachte de rijzig-slanke de soepele brassière toe.

En het raffinement zette door, varieerde en completeerde zich, breidde zich danig uit. De mode, zij was nu de alomtegenwoordige. In de contreien van de weelderige lits-ju-meaux was als toilet nu een enkel fijn-zijden dames-pyjamaatje komen te schemeren; heel even vóór het streelend-warme bad kreeg de gracieuze saut-du-lit een beurt je; erna, tot de lunch, al naar het seizoen, de gecapitonneerdzware, wel-gesloten peignoir of de teer-bebloemde luchtig-dunne kimono in afwisseling met het flateuze valenciennes-omzoomde matineet je; daarna weer het middag-of wandelpak - bij voorkeur het tailor made - en eindelijk, het diner voorbij, het zalige, geoorloofd-ongeorloofde, boezem ontblootende avondtoilet. En van toen af hoefde zich ook het zwangere vrouwtje - foei, shocking, niet

waar, - niet meer op te sluiten en schuil te houden; voor haar was gevonden de robe périodique, waarin ze het hoog-heilige van haar natuur-daad, inplaats van openlijk-trots, verbergend-onzichtbaar droeg.

Door den ontzaglijken bloei van het grootwinkelbedrijf en als gevolg van de in al sneller tempo gaande, de magazijnen al meer overstelpende fabriekmatige voortbrenging, was het product, vrij plotseling, zoo vergroofden zoo ge vulgariseerd, dat de aan de geldpest lijdende bourgeoisie het niet meer lustte. De zonen der groot-middenstanders, die met hun Burgerschool-talenkennis heel vrijelijk de groote Europeesche steden doorzwierven, wezen, door wat ze daar hadden gezien, den duiten-vaders nu den weg. En tusschen de vele breede groote monsterpanden in was daar nu ook het, met zijn vaak in heel mahonie of eiken uitgevoerde onderpuitje, fijn-coquette geveltje der speciaal-zaak verschenen. Naast het algemeene, groote, pompeuze magazijn was in Dortendam nu ook heel duidelijk gebleken de levensvatbaarheid van den gedetailleerd-gespecialiseerden, kleinen, exquisen winkel. En wat op het gebied der mode kon, dat moest ook in allerlei andere branches mogelijk zijn. En zoo verzezen daar dan in

de binnenstad, met een niet meer bij te houden vaart, de keurigste, de kittigste zaakjes: flonkerende bijoutheries, met hun gezette en losse diamantenpracht, fraai kunst-smeedwerk in zilver en goud en annexe uitgebreide horlogeries, waarin de Waltham Watch - de modern-kolossale dubbelkassige Amerikaansche chronometer - het van ouds beroemde bescheiden Zwitsersche horloge begon te domineeren; geraffineerde parfumeries vol prisma's verschitterende, met jockey club, muguet, peau d'espagne en nog allerlei verfijnd-zinneprikkelende eaux de toilette gevulde kristallen flacons; glanzend-propere, tegelbemuurde, mozaïek-bevloerde boulangeries, met het nog onvolgroeide, te rauw of te hard gebakken pain de luxe en het nagmaaktmislukte lange fransche waterbrood; honneponnige chocolateries met de wild opkomende rumboon en den allernieuwsten peperduren petit-four.

Maar onder heel die geweldige metamorphose van en verbijsterenden ommekeer in het winkelbedrijf in het algemeen, hadden, voor zoover het de kleinere nering en de speciaal-zaak betrof, de lunchroom, de flowershop en de modern-antiek-zaak (Arts anciens et modernes) wel de grootste vlucht genomen. De gordijnloos-overbelichte, koud-kale

Dortendamsche melkinrichting, de weeë kattenkroeg eens zoo in trek, was door de opkomst der behaaglijke, grootsteedsche lunchroom in een onbejammerd verval geraakt en vrijwel uitsluitend de triestige wijkplaats geworden voor de Maandagsche zware boerin en den tanigen boer; stads particuliere en voor een deel ook publieke bloemenvoorziening, jaren al het werk van dien eenen kweeker-groothandelaar, wiens bloeiende tuinen een uur gaans buiten de stad lagen en door heel het land beroemd waren, zonder slag of stoot overgegaan op de ongewoon snel in aantal toegenomen prachtig-heerlijke bloemenwinkels; de vunze duistere uitdragerij, voorheen meer stille lommerd dan openlijk verkoophuis, door de toename van het vreemdelingenverkeer en de opkomst der getoqueeerde grootstadsche society, omgetooverd tot mooie fijne zaak in oude en moderne kunst, kostbare bibelots, broos-echt en gammel-nog-echter antiek. In de winkels was het kasregister nu het meest welgedane, glanzendste meubel; op de kantoren de typewriter het alles ruchtig overheerschende attribuut; in de salons de cosy corner het allersmaakvolste voortbrengsel, het meest geliefde cordate product, dat in zijn hooge artisticeit zelfs op den voornaam-vervaar-

lijken easy chair neerzag. En onderwijl kwam toen nog zooiets als een kemade in zwang door de instelling van den jour, of, ook niet onmogelijk, werd de jour ingesteld, omdat er nu eenmaal zoo een uitheemsch gestoffeerde mooie kamer was.

En eindelijk, toen het scheen of het met de stofwolkende slooperij en het oorverdoovend wederopbouw-geweld zoetjes-aan naar het eindje liep, Dortendam in de jammerlijke verminktheid zijner zwaar-geteisterdeprachtprofielen nu verder met rust zou worden gelaten, althans niet nog meer en erger geschonden; toen al de nieuwe etalage-ruiten glansden, al de nieuwe magazijn-puien glommen, al de nieuwe winkeldeuren zwierden, toen werd de stad opnieuw aangegrepen en wederom in stuivende kalkwolken en domp-dreunend heigeweld gezet, kwam daar eerst de enorme afbraak en op slag daarop de geweldige om- en nieuwbouw van de groote Bank; van de modern beheerde groote bank, het reservoir van al het geld der samenleving, thans, door de verstiekemde gunstige conjunctuur tot den rand gevuld met formidabele deposito's en kolossale baren; de almachtige bank, met haar zooveel miljoen volgestort- en zooveel miljoen reservekapi-

taal, haar veelzijdige en veelvormige interesses, haar prolongatiehandel, haar deposito-, incasso- en wisselkassen en zwaar-gepantserde kluizen voor waarden-berging; waren daar met name verzezen: de Dortendamsche Bank, met haast een heele grachtlengte frontbreedte, de buitenbouw van zandsteen, de binnenbouw van marmer; de Kassa-Bank met haar hoog-welvende, wijde granieten hall en haar zeventig diverse, in geslepen glas en donker eiken uitgevoerde loketten en meer dan duizend man personeel; de met haar voorpui goud ingelegde, in pompeuze renaissance opgetrokken vervaarlijke Rente-Kassa, de bank met haar vierenzestig filialen door heel het land, haar eigen kabel naar Wallstreet en grooten staf van experts, inzonderheid ter taxatie van diamant, zoowel geslepen als ruw; de Koloniale Bank, met haar geweldig frontcomplex, waarbij vergeleken het monsterlijk hoofdgebouw der Nederlandsche Posterijen en Telegraphie in Hollands eerste en grootste stad niet veel meer dan een middelmatig groote, zeer slecht geventileerde keuken was. En middelerwijl die heete jachtige her- en opbouw in de binnenstad tot zijn hevigst geruchtende glorie steeg, Dortendams drassige bodempje haast als bezweek onder al die topzware, te breede winkel- en bank-kolos-

sen, breidde zich het deftige, nieuw-glanzende Zuid-kwartier, hoofdzakelijk als woonwijk, in een buitengewoon snel tempo uit, stortte ook in het Westen en Noorden de stad in een niet te breidelen vaart op de omliggende, nog gaaf-prachtige gras-weien aan, werden de stugge limieten aan de stadsgrenzen allengs verder verlegd en moest het betrekkelijk nog pas kort gereed gekomen geëlectriceerde tramnet telkens weer opgebroken, wijder om en dieper door de stad getrokken.

En inderdaad, zooals een heel lang erg klein en min gebleven kind plotseling in de meest lachwekkende onevenredigheid van hoofd en beenen, neus en handen, den groei krijgt, zoo had Dortendam nu ook opeens, in een lach-daverend wansmakelijke ongeproportionneerdheid van slierten van straten, hoogbouw van huizen, vernieuwende verbreding en zoogenaamde normaliseering van de meeste zijner kittigste brugjes, verruiming van diverse rooilijnen - ook waar behoud van deze voor het schoone stadsprofiel geboden was en daardoor een gruwel werd - en een aan dat alles parallel gaand, individualistisch-hardnekkig, dom-verward as- en voetverkeer, dan eindelijk zijn - gelukkig nog maar pas maagdommelijken - wasdom gekregen. Maar zijn geest, als weleer, was klein

gebleven, verwaten, star en hardleersch, verdwaasd-onbuigzaam, onverdragelijk tegenover alles wat nieuw en zelfs maar even anders was. De groot-burgerlijke welvaart dier dagen, ze dompelde haar overvete lichaam wellustig in alderlei weelde en genot, kon van amechtige verzadigheid bijna niet ademen, stikte bijkans in haar overdaad. Het horizontverre, hemel-wijde zeestrand, waar Dortendams grauw-nevelende fabrieksdamp welhaast henen reikte, werd nu het zalige zomeroord van heel den inzonderheid groot-middenstandschen handel. De eigen villabouw werd er een rage en de naamgeving van al die pronkerig-monsterlijke optrekken en niet minder leelijke meer kostbare huizingen daar, een niet te bedwingen psychische infectie van de allerergst kwijlende zelfvoldaanheid, het hardste egoïsme, het meest gecamoufleerde dierlijkste gezwijn, het waarlijk angstwekkendst geestelijk verval 'Het Nestje', 'Het Mandje', 'Het Kooitje'; 'De Lokvogel', 'Het Lachebekje', 'De Schelm' stonden in concurreerende trekkebekkerigheid op een rijtje naast of tegenover elkaar; 'Janneman', 'Zussemeep' en 'Keesebroer' nog al verspreid en schuil als de schuchter pas aangevangene, 'Lucy-Piet', 'Hans-Mary-Dick' en 'Jo-Karel-Lydia-Cor' familiaar dicht op-

een, als de reeds zeer gevlotte vruchtbaarheid. De 'Casa-Nuova's', de 'Bella-Vista's' en de 'Primavera's'; de Cosy Corners, de Sweet Homes en de Look Outs stonden er in overstelpende veelheid in het rond gezaaid, waren de min of meer ernstige symptomen van vermoedelijk aan Italiomanie en Engelsche ziekte leidende, overigens goedronde, bikkelharde, wasechte Hollandsche knollen. Maar behalve aan dit, inmiddels door rechtstreeks electricisch tramverkeer met de groote stad verbonden, heel gemakkelijk te bereiken, nu in razende snelheid zich volbouwende zeestrand, kwamen de ruchtige zomer-nederzettingen der Dortendamsche groot-burgerlijke en kleinburgerlijke handelsfamilies in al grootere veelheid nu ook op het haast onder den rook van Dortendam gelegen Gouwland gevestigd; op het aloude Gouwland met zijn prachtige, schuchter-glooiende heuvel-rijen, mildoverdadig, breed-spreidend en hoog-rijzend geboomte, zijn altijd norsch-streng, alleen in haar aandoenlijk-schoonen eenvoud van geurenden bloei als in paarsen ernst heel even lachende hei, zijn verweerd-groen uitgeslagen, antiek-donkere dorpen en een enkele, plotselinge, heel diepe, bijkans zwart opspiegelende klaar-koele wel midden in een vlakte van wit-gebrand zand. In dit zwoel-broeiende,

heet-stovende oord, in deze heel de gamma van groen doorlopende, dikwijls in ochtendlijk hei-goud opstijgende, in avondlijk roodgoud neerzinkende contreien, had die stadsche zomer-bourgeoisie een andere geste dan de slepende bende aan het bol-waaiende, wapper-klapperende, zilver-lichtende zomerstrand. Het onvermijdelijk contact met de Gouwlandsche binnenhuisschilders - de op sandalen, in fluweelen jassen en met groote haren gaande, altijd stevige branie schoppende, over het algemeen vrijwel impotente bent - om en nabij den zoogenaamden Gouwlandschen 'mallen driehoek' zooiets als een kolonie van halfgaren vormend, had de den zomer verluierende dames en heeren daar kunstgevoelig, kunstwaardeerend, kunstbeschermend gemaakt en, al vriendelijk bedriegend de heeren, al zoetjes overrompelend de dames, in diverse kunsttechnieken ingeleid. Kochten de aan het Noordzeestrand uitwaaiende, zich te bersten etende geldgieren bij voorkeur de in die dagen met een sprong naar voren gekomen gramofoon, zij, de meer gecultiveerden, maar daarom niet minder zwaar schranzenden, tracteerden zich een krijtkrabbel, een olieverfstukje of een batiklap. En behalve nog het eene verschil, dat de door den omgang met artisten nu wat zede-

losser geworden bourgeoisie van het zomersche Gouwland bij den doop harer buitenhuizen en optrekken vrijwel in het algemeen scheen te hebben gebroken met die openlijke verzinnebeelding van de jeugd-min, van den kleineren en grooteren oogst als verkregen resultaat der paring en vele andere affreuzigheden van dien en anderen aard meer, zoo maar hoog in het midden der geveltjes geplaatst - gelijk dit aan het louter animaal-pralende zomerstrand nog regel was - en dat dit geldjagende philisterdom van de groen-gouden bosschen en de zalig-verhitte dophei, in zijn, vooral uiterlijke, hysterische oriëntteering naar het bohémienne, zijn villa's nu ook gewild-afwijkend, vaak enkel naar vorm en aanzicht noemde: 'De Hommel', 'De Korf', 't Honk'; 'De Kombof', 'De Molshoop', 'De Til', behalve nog dit eene verschil, was in alle andere opzichten de gelijkenis der beide zomeroorden frappant, zij het dan ook vanzelfsprekend.

Er was bij de vrouwen een gelijke, onbedwingbare lust naar soepel-luchtige gekleedheid, die ongemerkt-zoetjesaan al meer wegdunde tot het in dit seizoen en in deze streken zeer zeker geoorloofde halfnaakt en een gul-weelderig vormen-vertoon, waarvan de mannen niet minder dan wild werden. Er was

een gelijke hervatting dagelijks van het den vorigen dag afgebroken geflirt en cajoleerend gedoe der met de snoezige boerinnepakjes haar kapsels beschermende, in wit flanel en fleurige jerseys gestoken rond-gevulde vrouwen, wier gewoonte-klorissen alleen 'savonds of enkel maar aan het week-einde kwamen, voor wie de ketting dus zalig nu los was en het hek heerlijk van den dam. En dan was er het iederen middag weerkeerende, deels oprecht-verblijde, deels bij uitstek bedrogvol geëscèneerde feest: het afwachten der vele binnenkomende treintjes en trammetjes, vol groote paps en strenge pa's van risten zongebreden, driekwart bloote, schattig-hunkerende kinders; spoorwagentjes vol door zaken-beslommingen nog wat vermoeidafwezige, al zoo lang ontbeerde, arme fijne boys en zielige heerlijke vents van reeksen lokkend-bruingebrende, onder dat ongewoon-bekoorlijke natuur-blanketsel stralende, hevig verlangende vrouwen.

En wanneer de als vermoeid-loome zon dan stilaan in de vredigheid der vroegavondlijk-gestilde zomer-winden al sneller heel groot en heel laag aan de horizonten der beide befaamde lustoorden kwam te staan; ze de zee eerst tot een zacht-golvenden brocaatlap maakte en daarna, in de smartelijke vol-

ledige nederlaag van haar ondergang, tot een angst verwekkenden plas bloed; de bronsbetapijpte hei met het zich wijd en hoog strakkende, ijle, blauw-groene hemel-gewelf tot een onbewoonde, suizend-stille, uitgestrektverlorene wereldzaal, waarin de getemperde, droef-stille, uitdoovend-krachteloze vlam van een roode lamp; het ruige bosch tot een in zijn luisterrijke bruin-gouden avondgloeden wegzinkend zwart-donkerend mysterie; wanneer het koel-nachtelijk zee-geweld, behoedzaam nog, maar in loeiende klaging al begon aan te vlagen over de bijeen hurkende protsige zomerhuisjes in het eene oord; de duizenden insecten in wulpschen fladderdans en krankzinnig buitelenden smak-sprong, uit de broeiend-smeulende, mousseerende aarde en van de lauw-zweetende boomen, naar het goud-licht der zwart-omhulde homes kwamen aangestroomd in het andere; als de vacanties, eindelijk, waren beëindigd in de periodiek-epidemische geelte van vorstinne's verjaardag en dit 'feest' zonder slachtoffers gelukkig voorbij was, dan kwam in brandend verlangen de bijna weg-ijlende aftocht naar de stad, bleven de twee oorden, wetend veel geheims en bewarend vele zonden, op slag valschelijk verloochend, in hun trieste, snel aanwinterende vereenzaming achter.

En de stad, in de afkoelende nawaseming van den zomer, zacht-blauw dampend in het goudige licht van den in zijn jammerlijk geteisterd groen als nog even verheugden, in zijn bijna verkoold als moedwillig verdelgd roest-rood stellig verholten weenenden, stil aangeschreden herfst; de stad met haar tot arbeid en actie alarmeerende toren-carillons, waarboven de gouden hanen blonken in het nu als met een lach heroïek te sterven staande zomertij; de beschermend-omveiligende, goede stad met haar waarlijk levendig vertier nu van zacht-gillend aanjagende, licht-zoemend heenijlende, druk-tinkende elektrische trams, het denderend, zwaar-belaste vracht-vervoer, het geklak en gesliffer van het overdreven zich voorthaastende en het overdreven zich uitkuiierende voetvolk; de stad met haar blauw-groenen, transparanten, nog dag-lichten avondhemel, waarin de honderden, de duizenden gouden lantaarnlichten als in een vreugdig-vroeg ontstoken feestzaal heel stil te branden stonden; de zalige, de lieve, de heerlijke stad nam al die als uit de zomerstreken ijlings opgebrosen en weggevluchte, vet-aangegeten, bruin-geblakerde horden dadelijk weer op.

Het nieuwe matelooze genot tegelijk met het vuige, nog mateloozer gewin der bour-

geois ving nu onmiddellijk weer aan. Het een zonder het ander was ondenkbaar, wijl het de noodwendige wisselwerking der machtsbevoorrechtiging was. Hun beurs- en hun schouwburgdeuren, hun privékantoren en hun concertzalen, hun bureaux ministres en hun perverse slaapkamers stonden weer wagewijd open. Ze lieten rollen ver van zich af hun rijksdaalders, maar met een zoodanig verholten of openlijk sluw effect, dat deze, als bij een goocheltoer, rechtstreeks met een vaart of langs een bochtenden omweg vertienvoudigd weer rolden naar hen toe. En koopen deden ze alles en zonder eind. Ze kochten arbeidskracht en stallesplaatsen, Amerikaansche spoorwegwaarden en mooie vrouwen, dikke rollen Russische effecten en tonnetjes maatjesharing, scheepsladingen balen-zwaarten en een ankertje wijn, heele industrieën en een dollen rashond. En voort ook gingen ze dadelijk met het koopen van schilderijen van moderne levende meesters - als geldbelegging en ter verkwanseling zoo nu en dan wanneer er toevallig een zoet winstje aan zat - en van de meesters zelf, als algeheele monopoliseering hunner algeheele voortbrenging. Dortendam, na den terugkeer van zijn rijk en welgesteld burgerdom, leefde weer heelemaal op met al de

slaafsch-vriendelijke tegemoetkomendheid en de afzichtelijk onderworpen, provincaalschbenepen strijkages van een tijdens de afwezigheid zijner rond-bevoorrechten half verhongerd oord, welks heete leege straten door zijn achtergebleven en naar buiten geslenterd, een beetje kleffe zomerlucht happend proletariaat nog maar meer waren vergoord. Maar nu, het 'geestelijk leven' der Dortendamsche bourgeoisie, het had zich als een provoceerend getier weer ingezet in zijn laf theater, mondain muziek-arrangement, corrupte pers en smuigeme coteries. De plakzuilen, al meer het trotsch-arrogante symbool van stads on weerlegbaren geestelijken groei en grandioze wording tot kunstcentrum, dropen en glansden nu telkens van nieuwe en driftige afficheering, kleur-krijschten, in al grooter wordende lettercorpsen de namen der celebriteiten en den aard hunner praestaties, meters ver in het rond. Vooral de reproduceerende toonkunst, met als kern het reeds door Wouter Hes voor ettelijke jaren deugdelijk-gevormde, thans onder Wouter Roderik al tot zekere vermaardheid klimmende Muziekzaal-orkest, bloeide bovenmatig. Hollands scheppende toonkunst-vernieuwing was, een enkele, nog zeer gespecialiseerde uitzondering daargelaten, absoluut nihil. Maar de groote Wouter

met de formidabele kuif had het, door waarlijke bekwaamheid en hevige aanstellerij tezamen, verstaan, het kleine, koude, leege hart van Dortendams burgerdommetje te winnen en was, vooral door zijn vermogen Dortendam tot een representatieve muziek-stad om te ploegen en als zoodanig vooral bekend te maken, binnen een betrekkelijk korte spanne tijds zijn volstrekt alleenheerschende, onaantastbare hartlap geworden. Het cosmopolitisch solistendom met zijn stuitende bravada, dat nu al jaren her de voorname en groote Europeesche kunst-centra bereisde en al veelvuldiger ook naar de chaotisch-bacchantische dollar-wereld overstak, begon nu zoowaar, zoetjes-aan, ook naar stadjes als confuus er door beteuterd landje te komen. Er ontstond een interessante woelige wemeling van klaviervorsten met haardossen als wilde stamhoofden, van zang-vorstinnen met décolletés zóó bloedvleschelijk laag uitgesneden, dat dameshoofden, schuw, omlaaggingen, heerenhoofden, glunder, zich hieven. Maar Hollands eenige, waarlijk-groote, heerlijke zanger, de hooge breed-geschouderde stoere kerel met den formidabelen flambard, zong altijd in het buitenland en Hollands eenige, heel groote, waarachtig-verheven zangeres, in robuustheid aan den nationalen kunst-

broeder als verwant, bleef door haar kuische onwereldschheid in waardeering bij haar vreemde kunstzusteren achter. Wel kwam nu in snobbistische navolging en in ongelooflijke naarstigheid een enorme schare van klavierspelende heeren en vioolspelende dames, van concerteerende zangers, maar vooral van zangeressen, uit landjes eigen bodempje op; maar het talent dier stoeten, inzonderheid van de vrouwen er onder, was hoofdzakelijk gelegen in de verdwaasde zelf-populariseerende verkorting en verkleining of excentriek-weidsche verlenging der voornamen. De affiches verbulkten nu: Yvonne Borstelmaker, sopraan; Marjolein Hoepelman, alt; Peggy Pruikenmaker, mezzo sopraan; Hannelore Uienkruier, hooge alt; Mien Vermolen, Lien Leenderts, Dien Davidson, Toetie Heybrok, Loekie Bergsma, Kokkie Fleming; Ep de Winter, Bep Augurkiesman, Cees Verdonen en verder nog rijen Mary's, Jenny's en Henny's; Elvira's, Lydia's en Vera's.

Hollands letterkunde, in de jaren '80 zoo glorieus en veroverend op- en uitgestornd, was in die dagen door haar kortstondig, amper tienjarig leven, en welhaast nog onvolgroeid, al haar afgekoeld-verstarde periode van piep-jonge klassiekheid ingetreden. En

al was er nog wel bij het stil herdenken van dat prachtige proza-lied op het proza van dien eenen kerel, wild als een rabaut, en bij het zoetjes innerlijk aandienen van het mijmerendweemoedige liefde-vers van dien anderen, week soms als een vrouw, een diep-ontroerde huivering, een weggeslikte snik, ze waren dood de venten, zonder gestorven te zijn. Behalve die eene - ook ettelijke jaren naast hen gestaan hebbende - talentvolle en ook wetenschappelijk geschoolde Gouwlandsche charlatan, die op zijn nederzetting, tegen zijn wil en bedoeling in, overspannenen tot volslagen gekken maakte en melancholiekers den dood indreef; biggen hypnotiseerde en een open brief aan den tsaar aller Russen schreef; in hemelsche extase en natuurlijk uitsluitend tot haar aller eigen heil, velerlei vrouwtjes annexeerde; Robert Owen tegenover den in die dagen al populairder wordenden Karl Marx stelde en in het kleine Holland, poseerend als de groote broer van Tolstoi, o.m. door middel van kolonisatie, een gloednieuwe menschenmaatschappij wilde stichten; uitgezonderd die eene actieve en veelzijdige kwakzalver, die literair ook waarlijk nog op kracht was, nog muziekdrama's en tooneelstukken schreef, vele wijze verhalen, reeksen sonnetten en omvangrijke theosofische en patholo-

gische romans; behalve die eene met de diepliggende phosphoresceerende oogen en den als in honderden voren en voortjes gebarsten grauw-gelen kop, was er van gansch de beweging van '80 niet veel anders meer over dan, in haar oudste gelid, een zoo niet dement, dan toch sterk geest-verzwakt, in haar jongere vendel, een zich misschien wat minder dan in den aanvang zelf-bezingend, in ieder geval zich al meer herhalend, eenlingengroepje.

Een zacht-blinkend veld van velerlei schoonheid was als in uitgestorvene verlatenheid achtergebleven en zijn schaarsche, maar reuzige bevolking van weleer, ondergegaan in de alles omlaaghalende en vernielende ideaalloosheid van den tijd.

In wezen min of meer gerenegeerd, naar den vorm slechts traditie-getrouw, was daarna toen weer iets als een renaissance opgekomen. De bulderingen der agressie, de kreten en vervloekingen van het omverwerpendvernieuwende, nu krachteloos uitgelooid en tragisch verstild, poogden de epigonen, die thans, indien mogelijk opbouwend, maar vóór alles praktisch wilden te werk gaan, te vervangen door leusen strijdloozen, het lieve Hollandje niet meer zoo verschrikkenden, maar eer wat zacht paaiend lokkenden arbeid.

Er kwam een soort reconstructieve schrijftuur, die neengeranselde Hollandsche literaire vermaardheden weer wat oplapte en opmonterde, een soort scheppende productiviteit, die, hoewel onontkoombaar gebonden aan het vernieuwde uitdrukkingsmateriaal, toch in zooverre afweek, dat daarin niet altijd meer uitsluitend de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie gegeven werd. Er kwam, natuurlijk ook op voorbeeld van groote buitenlanders, van lieverlede meer actie, meer inhoud, meer verhaalgang en verhaal-samengang, meer epiek. Het enkel Schoone Woord had afgedaan. De burgerlijk zuiver analytische en de burgerlijk consequent naturalistische roman kwamen nu daadwerkelijk op en waarlijk in trek. Maar het zou blijken een voor de literatuur absoluut onafwendbare noodlottige wisselwerking te zijn geweest tusschen haar en de bourgeoisie. Want wijl de bovenliggende klasse alleen de macht en de middelen bezat om de literatuur zelf in stand te houden, haar eierzuchtig-ijdele bedrijvers tot beroemdheden te brevetieren en, niet het minst, de maatschappelijk weinig bevoorrechten onder hen ook voor den allerergsten materieelen nood te behoeden, eischte ze, gelijk ze dit van alle andere van haar afhankelijken vergde, allereerst onderwer-

ping - in dit geval vóór alles de bevrediging van haar smaak - en schreef zich de weinig geniale, weinig karakter-sterke, op coterieeer en een goed belegd boterhammetje beluste literator min of meer en als van zelf naar haar toe. En doordat het uitsluitend in zichzelf belangstellend steenharde burgerdom, gelijk ook bleek uit de opdrachten die het zijn ook van hem af hankelijken schildertjes gaf, het meest verteederd raakte door de meerendeels nog al ietwat geflatteerde wedergave van zijn eigen opgeblazen en welgedane conterfeitsel-reeksen en weelderig-ordelijke, leugenachtig-vredige binnenskamerscheden, bleef den literatoren, in hun novellen, verhalen en romans, ook weinig anders over dan dit verlepte menschedom, in zijn naar alle kanten al meer glanzend-gedijende milieus en van genot knorrende, van hondscheit grommende leventjesgangen, uit te beelden. En in overstelpende mate kreeg het nu dan ook zijn in alle kleuren linnen gebonden, snee-vergulde geduchte kronieken. Nu kwamen de roman van de echtbreuk, de roman van den driehoek, de roman van den onbevredigden man en de zich niet uitleven kunnende vrouw; de roman van de onderdrukte en losgeworstelde kunst-aspiratie; de roman van ijselijke vrouwen-dorheid en vurige mannen-slank-

heid, van onaesthetische mannen-onbekwaamheid en stralende vrouwen-dartelheid; de roman van snoezige gezinnetjes-vruchtbaarheid, van zorgelijken kindertjesgroei en gaaf-grijs, lief-aandoenlijk grootouderschap. Nu schreven ze zich de hoofden rood, de vingers blauw, de oogen blind. En als noodzakelijke mise en scène en om te doen blijken hoe hooge ernst dat alles toch wel was, kregen ze allemaal behoorlijk op tijd hun niet onaardige, heel interessante psychosen, hun ongewoon-leuke waanvoorstellingen en hun deugdelijk gesoigneerde geheel complete zenuwziekten.

En hoewel ook deze periode van literairen nabloei, ondanks veel naklank, reminiscentie en reminiscentie van reminiscentie, vaak prachtig raak en niet zelden zeer respectabel werk had opgeleverd, kon van haar wezenlijke consolidatie, als min of meer belangrijk cultuur-tijdperk, laat staan van een uitstijgenden opgang als zoodanig, niet alleen absoluut geen sprake zijn, maar was integendeel haar volslagen nedergang al weer veel meer nabij dan dat Hollands nationalistisch eergevoel wel wilde toegeven. Het literatorenendom, dat zich geestelijk niet had kunnen verheffen boven de door hem zonder eind beschreven ideaalloos-burgerlijke, karakterlooze milieus

en dat bovendien, en ergst van al, aan die maatschappelijke machtssfeer met handen en voeten materieel gebonden was, had heel zijn artistiek en geestelijk vermogen op dat vunze, akelige keuter-leven leeggeschreven en verbruikt. En nu stond het daar met zijn armelijke, uitgeperste, plat-geslagen zielelement, zonder inspiratie en zonder geestkracht en niet zelden ook in den felst-nijpenden stoffelijken nood, de bourgeoisie, die er nu ook meer dan genoeg van had, steeds zachter paaiend en meer in het gevele komend, zich in al grootere machteloosheid te herhalen, te herschrijven.

Toen was daar opeens die koene, frissche, roode dichter naarvoren gestormd. Hij, die nu al eenige jaren met heel zijn zingende ziel en slank-broze lichaam tusschen de zwoegers in, in hoog-juichende extase en alsof zijn stem daarbij telkens in tranen zou breken, de leer van het socialisme propageerde en met schitter-oogen van geluk iederen keer weer den heerlijk-enormen groei ervan over gansch het land aanzag; hij, voor wien de mannen van '80 zelf een eerezetel in hun midden hadden bereid en die door de bourgeoisie bewierookt werd, hij had het gezegd, voor het front, met duidelijk-hooge stem en geschreven, openlijkfrank, in strijdvaardig-nadrukkelijke cursie-

ven: uw literatuur is tot een beschamend verval gedoemd, wijl zij is zonder ideaal. En toen hij enkelen zijner oude bentgenooten door zijn vurig woord naar buiten had gelokt, hij superieur-glimlachenden twijfel meende te bespeuren omtrent het zelfgeloof aan zijn woord, dat achteraf immers niets dan looze heroïeke theorie zou blijken te zijn, toen, als een held de schare voorgaand, de daad plaatsend pal naast het woord, had hij, vlak voor de onthutste gezichten van de vele, vele honderden die door gansch het land zijn beroemden Lente-zang adoreerden, dit boek in schoone kracht verloochend en vernietigd.

Van die stonde af was de nieuwe ontroering gekomen, al had dichters zusterlijke dichteres - de grauwe sluike stille smartevrouw en zijn allereerste verwante - zijn heerlijke daad niet met een daad van schoonspontane homogeniteit geschraagd door ook haar vóór-socialistischen arbeid te verloochenen, maar in overmaat van haar min of meer afstootelijke, nog burgerlijk-gedistingeerde ingetogenheid en haar steeds door haar zelf wel verdrongen, maar ondanks alles zich toch altijd op een bepaalde wijze bij haar manifesterend superioriteitsgevoel, hem slechts bewonderd en geprezen en haar eigen goeddeels ook nog zuiver burgerlijk werk in zijn

betrekkelijke waardevolheid onaangetast gelaten en gehandhaafd. Maar in haar nieuwen arbeid was de devote volledig-overgegeven verheerlijking van het zich oprichtende proletariaat, de trillend-stuwende aanvuring tot den socialistischen strijd, de haast dwependmatelooze hunkering naar een andere, betere gemeenschap. En tegelijk met den kreet als een bekkenslag, waarmee die gave, onverzoenlijk-revolutionnaire dichter vooral ook zijn eigen 'nieuw geluid' tot een afgedaan, glansloos-oud geluid had gemaakt en de daarbij onmiddellijk gevolgde stillere uitzwelling van het proletarisch sentiment der groote dichteres, was nu gekomen de straffe, stoere, dramatische arbeid van dien ruigen, vierkanten kerel, van dien oolijken, humorvollen jood met den massief-zwaren kop en de lichte, leep-kinderlijke oogen, het fel van zich aftrappende en om zich heen slaande, de bourgeoisie steevast en consequent-ongenadig aftuigende werk, dat in de gezond-pootige, enorm snel opeenvolgende productiviteit, dien mannetjesputter eigen, voortgebracht, Holland binnen enkele jaren een eigen rijke moderne tooneelliteratuur schonk; was gekomen, in een brutaal spontaan enthousiasme, wild en jeugdig nog als een om zijn drieste guitenstreken uit de hoogste klas eener

H.B.S. geschorste, zijn tijd nu maar zoo'n beetje verbeuzelende jongen, zoo'n looze versjesman, die me daar plots, vlak voor het extatisch-verbijsterde gelaat der nieuwe menschheid, met den hoog uitjuichenden frisschen slag van een kwieken kwartel was gaan zingen, honderden liedjes van de zon, den zomer en de zee, van de hei, het duin en de wei, van de makkers, de zwoegers en de rakkers; was daar ook gekomen, als een onverhoedsche steenworp in het dood-gestroomde en nu stil staande water van Neerlands letteren, de wreede, rauwe, bijna bloednaakte, over-vurige, overvolle, maar geweldig aangrijpende, groote sociale roman *Opgang* van Ko Santeljano.

Een uitgebreideliteratuur-productie, waaronder ook nu weer veel kunstzinnigs en respectabels was, het eene meer, het andere minder vasthield aan traditie en conservatisme, maar die als geheel toch wel een opschuiving bleek naar een breeder sociaal gevoel en een meer manhaftig democratisch besef, was nu tusschen het werk dier enkele rooden van grooter afmeting door, ontstaan. En te midden dáárvan weer waren het nu inzonderheid enkele zeer begaafde vrouwen, die in een voortvarende hartstochtelijke scheppingsdrift eenige boeken hadden gebracht,

waaruit de psyche der vrouw op een tot nu toe nog ongekenne frappante wijze naartoren kwam en wier waarlijk groote voorbeeld zoo aanstekelijk bleek, dat de moderne Hollandsche romanière - een zeldzaamheid voor nog pas kort - in minder dan geen tijd, evenals de willig en welig zich vermenigvuldigende boterblom in het lenteveld, een allervulgairst groeiseltje in het altijd nog benepen tuintje van Hollands letteren werd, dat niet als een parasietisch-vuilaardig onkruid nu wild werd weggewied, maar integendeel heel zoetjes gestreeld, valschelijk bewonderd en zorgzaam gespaard, door de ietwat bronstige mannetjes-diertjes der literaire critiek, die ter vermaak en afleiding, zoo onder het zware werk door, aan zoo'n warm-gestoofd geel kroontje en koel-sappig groen blaadje wel behoefte hadden.

Alleen Dortendams bourgeoisie met haar verslachte geestvermogen en vooral voor zoover de heerlijke, godzalige duitenplaterij haar daartoe nog den tijd liet, leefde het burgerlijkdoode spel van de literatuur dier dagen, al was ze dan wat geavanceerder dan enkele jaren terug en ook wat minder exclusief, nog zoo'n beetje mee en liet zich, in ruil voor de stof die ze er door kreeg om zonder veel hoofdbrekens in haar kringen te kunnen con-

verseeren, het akelig-armoedige hoofdelijke omslagje, dat de aankoop van een boek was, welgevallen. Maar de Dortendamsche werkers en inzonderheid de socialisten onder hen, wisten van haar bestaan niet af, althans hielden zich zoo en negeerden haar straal. Maar hun steil-onverzoenlijken dichter met de luide stem, hun zwaarmoedig-dwepende dichteres met het gesluierde geluid, hun fellen dramaturg met den onbuigbaren herculennek, hun jubelenden liedekenszanger met het geestigoolijke baard-gelaat en hun episch-breedten romancier met het kleine, fijne vrouwen-gezicht, die aanbaden ze allen en hadden ze allen, zonder veel voorkeur, innig en diep lief.

Alleen de geestelijk het hoogst gegroeide werkers van het schoone gild, die in hun objectief-begeerigen wetens- en schoonheidsdrang door middel hunner vele cursussen op het gebied van maatschappelijk ontwikkelingswerk, onder veel anders, ook heel de Hollandsche literatuur in haar verschillende perioden al meermalen hadden doorgewerkt en door deze wijze van bestudeering en vooral ook door het bijna overstelpende gebruik dat ze bovendien nog van hun prachtigkloeke boekerij maakten, zoetjes-aan ook een goeden smaak voor en een gevoelig inzicht in de Hollandsche letterkunde hadden verwor-

ven; vooral deze nu al ettelijke jaren in alles voorgaande arbeiders waren, met behoud van hun eerbied voor wat op dat gebied al was voortgebracht en niet onmogelijk juist daardoor, tot diep in het zwijgend gemoed en tot hoog in de schallende keel vervuld van die weinige socialisten-kunstenaars, wier rijkstroomende scheppingskracht haar bezieling vond in het mensch-verheffend ideaal, dat ook hun de motorische kracht schonk tot hun geweldigen kamp.

Enze kochten hun boeken bij vele honderdtallen en lazen die verzen en dat proza in innige veelvuldigheid en propageerden dit werk onverzettelijk-getrouw door heel de stad, door gansch het land, in zang, declamatie en citaat. En voor den zeldzaam-enkele onder die weinigen, in wien het fel-roode, warme bloed van den arbeider stuwde, voor den wonderbaarlijke, die uit hun eigen rijen was voortgekomen, achter den bak, voor de schijf en naast de verstelpit had gezeten, voor den grooten romancier, den talmudischwijzen essayist, den kranigen tooneelspeler en het schoenlappertje, was hun bewondering en liefde zonder grens.

Vierde het kapitalisme in die dagen zijn feest van voor de arbeiders en den fiscus zoo

mogelijk even hard verdonkeremaande en vervalschte hoogconjunctuur, het socialisme stond in den vol-zwaren bloei van zijn in een extatische eensgezindheid zegevierende, tot den hemel omhoog daverende propaganda. Daar neergang, hier opgang over heel de linie. En Dortendam bleef het marquante, heetbruisende middelpunt. Daar manifesteerde zich de tegenstelling tusschen kapitaal en arbeid het scherpst. Zijn liberalisme, in al zijn gradaties, was uiteengeslagen en vermorzeld, zijn burgerlijk-nieuwe democratie, een partij van een bendetje politieke helers zonder wasdom gebleken, zijn roomsch en calvinistisch clericalisme beide, een elkaar vijandelijk bekampende, in al wat reactionair was, homogene groep. Het akelig lapwerk van al dat conservatief, vrijzinnig en vroom-zalvend gespuis liep al meer in de gaten door zijn steeds sterker blijkende armzalige ontoereikendheid en door deforsch-ontmaskerende opdonders, die het van die juichend-heete roode bende kreeg. Burgerdommetjes lievige weldadigheid en schattige sociale zorg waren van een aanstellerij en een geborneerdheid, van een verwatenheid en een onbegrip, van een stomheid en een schrielheid, om het uit te stampen van woede of in krankzinnige uitbundigheid uit te gillen van den lach, en werden

met een verbijsterende hardnekkigheid, maar zonder een zweem van waarlijk meegevoel, jaar-in en jaar-uit bedreven door koppels nekgeplooiden heeren en hevige boezem-deinende dames, die uit louter dankbaarheid maar eens met den knuppel moesten worden te lijf gegaan. Zoo was daar in het zoetzinnige Dortendal 'HET WAKEND OOG', *Vereeniging tot verstrekking van Zondagskinderkleeding*, die ieder jaar tegen Paschen zeven jongens en zeven meisjespakjes uitreikte en die het in haar vijfenveertigjarig bestaan nooit één stelletje kinderleeren verder had kunnen brengen; bestond er 'HET ZACHTE EITJE', *Vereeniging tot uitreiking van versterkend voedsel aan jeugdige, zwakke kinderen*, die prompt en al jaren ietwat zurige weitemik verstrekte, wijl daarin meer eiwit zat dan in het lekkerste versche kippeneitje, dat bovendien voor het beddelingskind toch ook wel een al te schriel, te weinig vullend hapje zou zijn; waren er verder nog: het GENOOTSCHAP CHARITAS, *tot uitdeeling van uitsluitend dierlijk schoeisel aan ouden van dagen*, dat elk half jaar kort en bondig en in strijd met zijn nadrukkelijk devies, twintig paar klompen wegschonk; de BROEDERSCHAP HUMANUS, *tot voorziening van rook- en pruimtabak aan invalide zeelieden*, die iedere Kerstmis vijftig halve pondjes zee-

grasachtig groeisel distribueerde; en dozijnen andere van die fameuze stichtingen nog meer.

Dortendam met zijn al meer zich uitbreidend electricch tramnet en sterk toenemend algemeen verkeer, zijn geweldige electriche centrale, die behalve kracht nu ook licht op groote schaal ging leveren, zijn betrekkelijk snel opgekomen groot-winkelbedrijf, zijn handelscity, woon- en villa-wijk en beginnenden flatbouw, zijn al verder voortschrijdende uitleggen naar Zuid en West en Noord, zijn sloppen en krotten, zijn drek en stof en smook en hurrie; Dortendam was nu zoetjes-aan in vijftien tot twintig jaar een groote stad geworden; een groote stad met een weliswaar nog zeer bedenkelijk provinciaalsch-onwijs kindergezicht, waaruit zoowel zijn onvolgroeide onberekenbaar-achterlijke mentaliteit als zijn hoogst onvolkomene zeer problematische stedeboekkundigheid bleken, maar toch een stad van vol en heet-bruisend modern leven, waarin slechts twee zeer ongelijk groote groepen domineerden: de eene, de kleinste, de parasietisch meerwaarde slurpende, ongebreideld uitbuitende, brutaal heerschende groep met haar mondaine opschepperij en branie, haar premièrebezoek, concert- en tentoonstelling-uitgangen, kost-

baren binnenhuis-opschik en niet te bevredigen mode-begeerigheid, haar nurses voor den zorgzaam vetmestenden kindertjeskweek, boeien voor de keuken, voor het huiswerk en de bel, haar dokteren bij den psychiater en den physischen therapeut ter behandeling van haar leegen perversen geest en volle overvoed-paffe lijf.... en de andere, de grootste, de in ernstige nooddrift levende, op alle mogelijke manieren ondergehouden en onderdrukte groep, met haar magere pezige kerels, wier gedachtevolle, ernstige voorhoofden als verblankend opglansden in het besef hunner heerlijke massale collectiviteit en wier oogen extatisch schitterden van idealisme, daaddrift en strijdkracht; de andere, die tweede, veel grootere groep, met haar thans door heel het land daverende onstuimigoverstelpende propaganda, angstaanjagenden formidabelen getalsgroei, den stroom harer mannen naar de breede nog warme zetels in het parlement, de raden der gemeenten, de staten der provincies, haar geweldig zich uitbreidende en zich al straffer concentrisch organiseerende vakbeweging en ten slotte haar, zij het dan nog zeer on volkomene, maar ontwijfelbaar opkomende eigen kunst... het was het geweld dier beide kampen in hoofdzaak, dat samen met het mechanisch-

automatisch uitbruisend en opgalmend rythme der stad, als economische gemeenschap van eenige honderdduizenden zielen, Dortendam tot een vitaal oord, tot een fel brandpunt van intens nieuw leven maakte.

En terwijl de Dortendamsche bourgeoisie - en de upper ten onder haar nog wel voorop - breed haar weggewerkte hoogconjunctuur genoot, middelerwijl geen poging nalatend om al wat voor haar zwoegde steeds meer te knevelen en, zoo het er maar even toe lei, te provoceeren, te terroriseeren; zwolg en braste in het wilde weg en zonder eind, dol was op en zich het klapzuur liep ter bemachtiging van een plaatsje bij den in die dagen als met een plotsen sprong naar voren gekomen en binnen een minimum van tijd enorm populair geworden dichter-zanger, den leuk-versjouwden kwibus met zijn diep-melancholische, hevig geeselende, ruig-realistische liedjes, waarbij zijn week-weemoedige hooge stem en het monotoon getokkel van zijn gitaar; terwijl het groot-stedelijk aanzien der groote klein-Hollandsche polderstad van weleer wederom werd verhoogd en geperfectionneerd, nu weer door den her- en nieuwbouw der complexen van haar liberaal-walgelijke en radicaal-leugenachtige dagbladpers, wier advertentiekolommetjes stilletjes

meegedijden in den florabelen tijd der handels- en bedrijfsbourgeoisie; de politieke kamp in het parlement iederen dag hooger uitsloeg, vooral door de vastberaden strijdbaarheid dier frissche sterke roode rakkers daar; in de groote-stadsraden ook het gevecht van den vooruitgang tegen het behoud geen oogenblik scheen te kunnen luwen; toen de eerste automobielen, in perplexe bewondering hevig nagegaapt, heel zoetjes op hun luchtwielen door Dortendams straatjes kwamen aangereden, de eerste rolprenten, als een nog twijfelachtige commercieele onderneming en in hoofdzaak als vermaak voor kinderen, begonnen te worden afgedraaid; terwijl heel Hollandsch geestelijk en economisch leven in onbewustheid van zijn mechanisch wervelende vaart en haar mogelijke hapering, als in hevige machien-dreuning en groot-monsterlijke gong-galming uitstroomde en omhoog steeg, kwam daar opeens de heroïekgeweldige houw naar de macht, de juichenduitstijgende triomf van den arbeid, de vreeselijke, alles ras in een doodsche stilte zettende stagnatie, de ruim zeventien duizend werkers omvattende algemeene spoorwegstaking.

Negende hoofdstuk
De geniale overrompeling

Het groote, gevoelige, wilde hart van Ko Santeljano had sinds de verschijning van zijn *Bespiegelingen over Letterkunde en Levenskunst* veel ondergaan. De vrijwel absolute afwijzing van zijn beide verzenbundels eerst en de zeer twijfelachtige ontvangst van zijn eerste proza-werk daarna, hadden hem, vooral de houding tegenover dat laatste boek, niet minder dan een laagheid geschenen. Hij, de onaantastbare, de onweerstreefbare, de door zijn kring ver voor zijn tijd rijp kunstenaar gewaande en als een phenomeen verwaasd-gehuldigde; hij, die op grond van dit jeugdig-vroegtijdige cher-maîtreschap had gedacht en verwacht bij zijn intree als dichter, als prozateur nu ook dadelijk met tromen bekkenslag te zullen worden ingehaald en in vertroeteling geadoreerd, hem hadden ze in de gang, op de mat van het fiere literaire huis laten staan. In den fijnen mooien kop van dien ongebreidelden, vurigen, half Spaanschen, half Italiaanschen semiet, waarop de heftige trots, de schuwige distinctie, de vorschende scherpzinnigheid en het iemand zijn verborgenste gedachten bijna ontstelende geweld, als de rijke geestelijke nalatenschap van een zeldzaam prachtig en intelligent voorgeslacht, in een schoon spel van ongewoonvitale innerlijke bewogenheid, aan- en af-

gleden; in dat eerezuchtige, heerszuchtige brein van dien haast nog knapelijk-blanken jongen man, was nu een verbittering, een opstandigheid gaande geraakt, zóó fel en hartstochtelijk als alleen bij iemand met zulk een dwingenden, schrik-aan-jagend-explosieven aard mogelijk was. En zijn hereditaire belastheid als Mordechai's felste, meest ontvankelijke zoon, zijn proletarische jeugd, zijn prille zwoegerschap, zijn onbewust individualistisch artistiek anarchisme - gelijk velen kunstenaars en kunstenaarsnaturen dat eigen is - en niet het minst, de iederen dag nu te gebeuren staande, welhaast catastrophale ineensstorting van de door Myriam beheerde diamantzaak, waardoor een tijd van nog ongekenen materielen nood in zicht was, hadden het revolutionnaire élan in hem bovenmatig verhit en geweldig gesterkt. En tegelijkertijd had hij bovendien den nu naar alle kanten uitbottenden groei, de schoone levenwekkende kracht van het socialisme ondergaan. De koenheid van de leiders, van die godgezegende, welbewuste vuurroode kerels, die in een prachtig heroïsme de massa voorgingen en alles aan hun heerlijke gemeenschapsideaal offerden, het had hem allang, telkens wanneer hij hun strijd en daden in diepe zelf bezinning overschouwde, de hevig-

ste ontroering geschonken en hem al sterker van strijddrift doen trillen. En toen de revolutionnaire dichter in zijn broos-slanke opgerichtheid en extatisch-luiden jubel toen te midden van de werkers was gaan staan, de bourgeoisie onverzoenlijk den rug toekeerde en haar zelfs het snobbistisch genot in zijn eigen werk ontnam door dit, vernietigd, haar in het gezicht te smijten; toen de groote dichteres ook haarzwaar-gerhythmeerde gemeenschapszangen bracht, de roode dramaturg zijn daverende schouwburgzalen kreeg, de leutige, smeuięe liedjes van dien jongen oproerigen guit als een neersneeuwende rōse bloesemval, innig en vol verkwikking over de grauwe schare kwamen heengedaald en die noodlottig fysiek zwaar-geschondene prachtkerel, meestal op zijn stoel, dikwijls op zijn bed, iedere week zijn monumentale, geweldig geeselende, hevig opwindende karikaturen voor het partijblad teekende, toen ving ook bij Ko Santeljano de kentering aan. Eerst, gelijk heel zijn jonge leven door, wanneer een felle bewogenheid, een diepe bezieling als een fysieke benauwing in een ontzaglijken, loodzwaren druk door hem henen deinde, was hij heel stil en heel ingekeerd geworden, waarbij zijn anders zoo tintelendblanke kop vergrauwd en ingezonken was,

zijn oogen, brandend-droog, donker blonken, als zoetjes heel verholen schreiden. Toen, terwijl de stroef-versloten, smartelijk-verstilde baring van de daad zachtjes in hem begon te wijken voor het heerlijk hem verlossende, blij in hem aanzwellende, onweerstaanbare van de daad-zelf: de vurige begeerte om krachtig militant nu mee aan het inhakken te gaan op de bestaande orde en te helpen neerhalen haar smuigeme moraal, haar vuige macht en haar doode kunst, toen, wild, in een zichzelf bijna verschroeiende hette, had hij zich allereerst op den kring geworpen, op den kring, waarin Myriam, na hem, nog altijd het meest autoritaire woord voerde, op de vrienden en vriendinnen, die in de onaantastbaarheid van hun hysterischen kunstwaan, geestelijk en stoffelijk op de ongelooflijkste wijze parasiteerden en voor wie ieder niet-kunstenaar eenvoudigweg en zonder meer een hartgrondig-verachtelijke proleet was, op dat stinkend-zelfgenoegzame, altijd maar zwammende bendetje, dat ook het nu juist zich zoo stralend baanbrekend socialisme enkel zag als een allervulgairste beweging van doorlopend vies naar zweet riekende kerels. Op hen los gesprongen was hij in zoo'n vaart en met zoo'n onstuimigheid, dat ze allemaal, uitgezonderd Myriam, in de meest verwarde consternatie voor

hem waren teruggeweken. Alles wat hij in den loop van enkele jaren met zijn heftige suggestieve kracht en onontkoombare opdringing aan stuitenden zelfdunk, zieken waan, bijna misdadige onoprechtheid, moreele roekeloosheid en brooddronkene tarding - hoofdzakelijk ter vestiging van eigen glorie als dichtbij of verderaf gelegen doel - in hen had gewekt en opgekweekt, had hij nu weer, met het kort geweld van de eenmaal over hen verkregen macht, uit hen losgescheurd en vernietigd. Heel zijn eigen wroegende jonge leven van roerige brasserij en zattige verkwisting; van duurzame, heilig-sterke echtelijke en plotselinge, onheilig-zwakke buitenechtelijke liefde; van vlug-vlotte vrouwen-verovering en geduldige, moeizaam-voorbereide vrouwen-overrompeling; verrassend-onverwachte fuifreizen naar Parijs, waarbij dan alle kasmiddelen werden megedragen en plotse, heel koest weg-duikende verdwijningen in de duurste hotels aan de mondainste zeestranden, waarheen dan bij afloop, als was het een losprijs, veel bankpapier moest opgezonden; heel zijn innerlijk heet-schreiend verdriet ook om de gruwelijke disharmonie met Myriam, wier ontembaar-heerschzuchtige excessieve natuur in al onstuimiger tempo en feller dan ooit weer naar buiten sloeg; en

niet minder, de diep-knagende teleurstelling over de smadelijke mislukking van zijn jeugdig dichterschap, eerst, en het spottend ongelooft in zijn eerste proeve van essayistische woordkunst, even later; al zijn jong en zwaar leed, heel zijn matelooze drift, machtelozen haat en heet-hunkerende, fel-zinnende wraak, had hij op hen uit-getoornd. De kring, berooid, ontredderd en in de grootste verwarring heel zijn parasietische houvast kwijt, was toen voor driekwart vermorzeld uit elkaar gespat. Zoo'n grondige, meedoogenlooze, ongeëvenaard-felle insultatie, zoo'n op- en uitstormende, alles neerbeukend-ontwortelende afrekening had hij nog nimmer, zelfs onder de meest verwoed-geeselende buien van Myriam niet, beleefd. Bij halve dozijnen waren de meer verwijderd-intiemendan ook in allerijl op de vlucht geslagen. Dezen, Ko's psychologisch zoo grandioosgeëncèneerde, op alles berekende en in alles voorziende voordrachtskunst en groot dramatisch vermogen nog niet zoo kennende, had zijn angstaanjagend misbaar niet minder dan een lijfelijke bedreiging geleken. Maar meerderen der oud-vertrouwden ook, die langer met Ko verkeerden en voor wie zijn ongemeene, waarlijk geniale intimidatie - hoewel ook door dezen als een trillende schrik, als een halve verbijstering en

meerendeels ook volslagen weerstandloos ondergaan - enkel was het schitterende, hoog opgevoerde spel van zijn alles dwingend-forceerende, brutaal-risqueerende machtskracht - zonder een zweem natuurlijk van een verondersteld absurd-triviaal, belachelijk molest daarbij, dat alleen in de bange breinen van wie hem niet kenden kon opkomen - meerderen dier oud-vertrouwden ook, waren nu, zonder taal of teken verder, mede verdwenen.

Een Arent Balront, de vlas-blonde bouw-materialen-fabrikant, die op zijn mirakelhooge beenen voor den kleinen fijnen vriend staand zoo innig naar hem overbuigen kon en zijn door dik en dun gaande, welsprekende, propagandistische representant in vele hem zeer vijandige kringen was; een Roelof Halm de stroo-blonde teekenleeraar met den zinnelijk-woesten, breed-kakigen kop, die met zijn zwaar-gespierden rug en stalig-gepeesde armen altijd als gereed stond Ko op diens verlangen overal heen te dragen en op zijn soberste aanwijzing ieder tegen de vlakke te slaan; deze twee frissche, den kring niet weinig vooral naar buiten opluisterende gojiem, ze waren weg. En verder bleek nu ook en voor goed verdwenen een groep van vijf: de twee jaloersch-venijnige, hoogst onoprechte Van

Caspels - aan wie het gezelschap nu niet zoo heel veel verloor - waarvan de eene, de kurk-droge, stervend-bleeke Joppe, de nooit vol-geaccrediteerde en dus maar zeer zeldzaam verschijnende; de andere, de was-witte, in zenuwstuipe plots neerslaande Eliazer, de heel druk aanloopende, zoo half en half gedulde volslagen risée van den kring was; en de drie Pardo's, die, gelijk volleerde aasgieren de in aantocht zijnde algeheele materieele catastrofe als van te voren ruikende, nu absoluut zeker waren, dat daar niets meer voor hen te halen viel. En heengegaan en niet meer teruggekeerd bleek toen ook Struik; Lou Struik, de vervaarlijke luminist met den als manen golvenden haren-kop en de lichtblauwe, kinderlijk-verbijsterde oogen; dereuzenparasiet, die wel het breedst van allen, zoowel geestelijk als materieel, van Ko genoten had, met wien hij dagen achtereen op artistiek avontuur was geweest en die menigmaal ook zijn portefeuille schoon had leeggegraaid als de slokkerig-arme hartevriend een behoorlijk nieuw pak kleeren noodig had en verf en doek om te kunnen werken en fameuze lijsten om te kunnen exposeeren. Struiks ontrouw en ondank hadden Ko even van zijn stuk gebracht. Even had hij zachtjes en verstolen zijn diepe teleurstelling ergens uitgeschreid en zich

toen, als moest hij dadelijk in het leven weer monter voort, kordaat en snel hersteld. Maar toen na Struik ook nog Drijzel was gevolgd, Jules Drijzel, de genadelooze spotter, maar die tegenover hem altijd de serieusheid zelve was geweest; de ieder fel-wondende ironicus, maar die nooit het hart had gehad hem een haar te krenken en zonder de minste weifeling ooit de fijnste schakeering van zijn mateloozen wil gevolgd had; de haast maniacaalparadoxale alles-ontkenner, maar die hem altijd had erkend in een vermetel-prachtige openlijkheid en ten aanhoore van wien ook als den grooten poëet, den geweldigen prozateur, den universeelen kunstenaar, den zinrijken filosoof en den formidabelen orator; toen deze vriend met den demonischen mongolenkop, het sluik-lange, glanzende haargit, de stekende, bruine, kleine oogen en de afgrijselijke zwart-groene grot van een mond; toen ook deze oud-getrouwe bleek afgevallen, verdwenen en als een doode voor goed verstomd, toen was Ko in een witte verschriktheid tot in de stilste diepte van zijn innerlijk teruggewankeld, had hij in plots vereenzaamde geslagenheid ervaren, dat zijn ontzettende machtswil, zijn barre, bijna gewelddadige machtskracht, nog ver verwijderd waren van een als mysterieus werkende al-

macht en heel diep beseft, dat de absolute verwezenlijking hiervan tot een waarlijk onweerstreefbare onfeilbaarheid, de alles omvattende groote kamp van zijn leven zou wezen. Maar in zijn smartelijke armzaligheid van verlatene, triest-ongesoigneerd en somber-vergrauwd, heelemaal weg de blanke glans van zijn kop, de tintelende jonkheid in zijn oogen, had hij op slag weer smeekend gehunkerd naar alles wat hem zoo pas was ontvallen; naar den blind-onderworpen steun, de adoreerend-roezige omringdheid, de hem geheimzinnig-sterk makende en zooveel voorsprong gevende medeplichtigheid en vooral naar het onvoorwaardelijk vertrouwend geloof in de bijzonderheid, in de ongelooflijke grootheid van zijn persoonlijkheid en in arren moede toen allereerst en vóór ieder ander geroepen om Rosetta; om den fijnen onzelfzuchtigen André, die altijd heel stil wegweek als hij maar even meende dat hij hem te veel was, doch dadelijk weer voor hem stond als hij enkel maar even noemde zijn naam; den alles van hem wetenden vriend, die nog nooit met een woord, met een letter zijn vertrouwen had geschonden, nimmer, zelfs tegenover hemzelf niet, de geringste zijner vertrouwelikheden releveerde, noch hem aan het kleinste geheim herinnerde, - aldus doend of hij

heel het vele en verregaande weten van hem finaal was vergeten - den ontroerend-gevoeligen, zeer bijzonderen harte-makker, die eigen stil-schreienden weemoed altijd uiterst behoedzaam wegdrong, om voor hem, Ko, sonoor van stem en trillend van diep-mild vriendschapsgevoel, enkel en onafgebroken te zijn: het door hem zoo fel begeerde, dadelijk en onder alle omstandigheden warm en innig aanslaande, volledig op zijn innerlijk afgestemde klankbord.

En tegenover elkaar gezeten toen, Ko vaal, bleek en ingezonken, algeheel ontredderd door de vuige miskennis van zijn kunstenaarschap en de laffe trouweloosheid in de meesten zijner vrienden; André in een voor zijn doen prachtig-sterke opgerichtheid en een bezielde-liefdevol stralen van zijn zachte, blanke voorhoofd, van louter zoete verheugdheid om Ko's spontaan weergekeerd vertrouwen in en verlangen naar hem; zoo tegenover elkaar gezeten had de ongebreideld-heerschzuchtige, met streelende zachtheid en onderwerpende ruwheid tegelijk alles afdwingende Ko, al zijn smartelijkheden, ook de allergeheimste, als een hulpeloos kind soms snikkend uitgebiecht en was uit Rosetta's lieven semieten-kop, onder het eenige uren enkel behoedzaam-zacht ademend naar

hem luisteren, de verheven-verzaligde glimlach van het hoog-zekere geloof in Ko's grootheid en de onverwrikbaar-stellige overtuigdheid van zijn slagen, geen moment geweken. In een hem het hart beklemmende tegenstrijdigheid van uiterlijk meegaandzachte onzekerheid en innerlijk afstootendfelle stelligheid, in een hem jammerlijk verzwakkende gesplitstheid van in een al maar zachtmoedig klein-geduldig aarzelend en tastend vragen zeer bezwaarlijk vasthouden en terugdringen van heel het verbrijzelend geweld zijner autoritair-onaantastbare innerlijkhevige zekerheid - juist omtrent al datgene waarnaar hij als trillend onzeker en als in een haast schuwe nederigheid vroeg - was toen onafgebroken, met tusschenpoozen van zwijgend smeeken en zwijgend dreigen telkens, Ko's sympathiek-omfloerste stem gegaan: ... Zeg Dré, de waarheid kerel, waren mijn verzen in wezen zooveel minder, in wezen vooral zooveel excentrieker als ze voorgaven, dan die van den nu ook al tot grootsocialist gepromoveerden dandy-dichter? ... Was zijn werk origineel, oorspronkelijk, fenomenaal, omdat het eerst, het mijne onoorspronkelijk, lachwekkend, heelemaal niets, omdat het later kwam? ... Zeg vent, zeg het ronduit, is het niet allemaal kliek, coterie,

zucht tot neerdrukken en omlaaghouden, hier inzonderheid van den angstig begaafden, alles bedreigenden, roerig-wilden jongen jood, van den in hun oogen alles besmeurenden, groezeligen autodidact, den moeizaam naar het licht en het geluk der wereld gekropen Proletariër? Zou het in hoofdzaak dat niet wezen, zeg? ... Kwam ik na hem, hij kwam na Shelley, na Keats, na Shelley vooral, van wien hij meer heeft dan ze wel willen weten ... Erkenning, naam, roem, ach kerellief, het zijn de in het leven valsch verdisconteerde waardeloze waarden, waarvan het niettemin schijnt, dat het een absolute noodzaak is, desnoods met alle mogelijke middelen, een stevige portie machtig te worden en daarna dan vooral uiterst handig in omloop te brengen, wilde je er althans komen en niet ondergaan ... De waarheid, Dré, is het zoo niet?

En toen, opeens, zooals hij dat vaak kon hebben, stond zijn diep bewogen zwijgen er, zijn versmartelijkt zwijgen; staarde hij, staarde hij met verstard-glanzende, groot-open oogen, als in een niet te onderbreken, beangstigend hevig zien en trok over zijn bleekvermoeide hoofd een schreiende grauwe kommer van een heftig in hem wellend wee, tot heesch, gesluierd en sidderend-bedwongen, aarzel-zacht vragend, maar diep-in groot

zeker wetend, schuchter smeekend, maar innerlijk krijtend-fel eischend, zijn stem weer aanving:

... Dré, beste, lieve kerel, spreek toch, zeg me: was het scheppend essayistisch critisch proza van mijn *Bespiegelingen* enkel papier en druk en verder letterlijk niets en het tien jaar eerder gekomen proza van dien nu al uitgekraterden, voor driekwart ook gereenegeerden, angstig naar binnen loenzenden katholiek, een geweldig kunstcomplex, alles? ... Dat is toch niet waar, wel, dat is toch onmogelijk, niet? ... Maar waarom en vanwaar dan die hardnekkige negatie, die niet eindigende, tergend-hopelooze stilte-hoon? ... O, kerel, ik kan het niet aan, het martelt me, het vernielt me ... Spreek vrij uit, Dré, wees objectief, wees volkomen eerlijk, zeg, ook al zou je een van mijn oordeel afwijkende meening hebben, me afvallen dus, als al die anderen, en mijn vereenzaming nog vergrooten ... spreek je onbezwipeld uit, antwoord me: is alle arbeid dan, die bestaand werk alleroprechtst komt steunen en aanvullen, of, totaal onafhankelijk daarvan er aan parallel loopend, gelukzalig en vurig komt vermeederen, versterken, ja zelfs niet zelden vernieuwen, is al die arbeid dan per sé nutteloos, overbodig werk, erger nog, enkel minder-

waardige navolging? ... Is Holland dan in àlles even achterlijk en klein, dat het geen twee groote, oorspronkelijke figuren, in ongeveer eenzelfde tijdvak en op vrijwel eenzelfde gebied werkend, verdragen kan? ... Had Frankrijk, afgescheiden natuurlijk van mijn persoonlijk stiptelijk-oprecht min of meer misprijzend oordeel over beiden, niet ook zijn Sainte-Beuve eerst en zijn Taine even later? En hebben, om maar een enkel voorbeeld te noemen en ongeacht ook of het eene meer contemporaine en het andere meer historischliteraire critiek was, de *Causeries du Lundi* van den een, de *Essais de critique et d'histoire* van den ander ooit kunnen wegvagen of zelfs maar eenigszins verduisteren? ... Kan in dat vervloekte egocentrische landje dan niks? Zal het er dan eeuwig horretjeslaster blijven? ... Als het niet zoo vuurrood beschamend was, zou je er lachstuipen van krijgen ...

En plots zweeg hij weer, als in een diep binnen in hem snikkend verdriet en terwijl zijn kop als in een ontstellende verijling zóó inzonk, dat alle stoffelijkheid eruit scheen heengevloed. Maar dan heel zacht en als uitgeput-moeizaam herbegon zijn stem weer:

... Ze hebben me eerst en direct grondig als dichter vermoord en toen onmiddellijk

daarna, en kon het met nog grooter driestheid - wijl niet onmogelijk om de een of andere reden hun de aard van dat werk gevaarlijker leek - als essayist-prozateur... Het beste, het schoonste, het hoogste, wat er in literaire kunst te bereiken was geweest, dat wilde ik: het poëem eerst, het essay daarna ... De romankunst, dat weet je Dré, beschouwde ik altijd zoo'n beetje als het gemakkelijkste, in ieder geval als het min of meer vulgaire werk in de literatuur en kwam voor mij dus pas in de allerlaatste plaats ... Maar het mocht niet ... En daar sta ik nu, jongen, alsof ik nog heelemaal niets heb gepraesteerd, als de eerste de beste doodgewone proleet, nee, erger, veel erger, veel hopeloozer, als een valschelijk miskende, een laag-wreed teruggeslagene ...

Hij snikte smartelijk-zacht, zijn bleeken, trillenden kop als in schaamte van Rosetta afgewend. Maar dan, als in gansche onbekommerdheid om al wat het wee op zijn gezicht had losgelaten, keerde hij ineens weer het hoofd naar den nauw-ademenden, heiligaandachtigen vriend.

... Maar ik heb toch wèl wat gepraesteerd, nietwaar Dré, en ik ben toch niet enkel maar de brutale, leege, navolgende Streber, waarvoor ze me zoo graag willen laten doorgaan,

wel? ... Waren mijn verzen niet ook de ragste, meest sensitieve uitzegging van mijn individueelst gevoel, de vaak bijna in stamelen verloopende verwoording van visies, aandoeningen en associaties, die welhaast niet uit te drukken zijn, maar waarvan de wil en de drift het toch te doen, de edelste, de nobelste kunstbetrachting is? ... En mijn *Bespiegelingen over letterkunde en levenskunst*? ... De waarheid, Dré, zoo tegenover elkaar zittend mogen we het ons waarachtig wel eens voorhouden en ons dan afvragen: zal dit boek, als het in zijn drie heel de binnen en buitenlandsche literatuur en de gansche wereldphilosophie omvattende deelen voltooid is, in Holland wel zijn weerga hebben? ... Hou dat in godsnaam niet voor zelfmisleiding, voor zelfoverschatting, kerel, want dat is het allerminst ... het is zien en weten, formidabele zekerheid ... De al maar Fantasien en Kritieken-deelen fokkende Luthersche predikant uit de jaren '60, de al maar Opstellenbundels telende Roomsche vermorzelaar uit de jaren '80, hùn beider werk, bij alle verschil onderling natuurlijk, zal naast het mijne in den loop der jaren blijken in meerdere of mindere mate alleen nog maar van een zeer bepaalde, zeer beperkte cultuur-historische beteekenis te zijn, en, wat erger en absoluut

veroordeelend is, nooit of te nimmer waarlijk en diep in de ziel van het volk te hebben geworteld. Die loszinnige, met Fransche allures behepte emeritus dominee, die beter dan wie ook van zijn intelligente tijdgenooten had kennis genomen en studie gemaakt van de inen uitheemsche letterkunde, was daardoor koning in het land der eenoogigen geworden; maar zijn te boek gestelde weergave dier literaturen had hij als een verstard-accuraat werkend rijkscommies, als een onvervalschte kadaster-vent zonder ziel, zonder hart, tot een kurkdroog, ongemeen-dor en buitengewoon langademig, knap geregistreerd rapport gemaakt ... Het bleef bij hem alles doode materie; het was alsof onder zijn pen de allang in vele honderd-, enkele zelfs in ettelijke duizendtallen gedrukte en verspreide boeken, de stil-verstorven onverspreidheid kregen van in hun enkelheid weer tot manuscripten geworden, onder museum-vitrines geconserveerde curiosa ... De man was een praatgrage predikant, zooals er in die dagen heel wrat zang-grage predikanten waren. De stof bezielen kon hij niet, omdat hij geen kunstenaar was ... Zelfs had deze zielloos-koude letterkundige boedelbeschrijver Hollands eenigen waarlijk genialen literairen wildebras en prachtig-ongemeen charmanten charla-

tan dier dagen, heel koel en laf-gereserveerd voor zijn literatuur-loket laten staan, als om zich, met dat beschot tusschen hen, tegen een eventueel en ongewenscht encanaillement met dat drukke heerschap bij voorbaat te beveiligen ... Vuil, hè Dré? Want al was volgens mij die burgerlijk hervormende neurasthenicus, die in zijn eigen sentimentaliteit verzuipende Andinda-lyricus, hoofdzakelijk een brutale overrompelaar, een vindingrijke bluffer, hij stond als gevoelsmensch en tot op zekere hoogte ook als kunstenaar, een eind boven dien kil-broeischen theoloog ... En de andere, die papenzoon met zijn anti-paapsche neigingen en gedragingen, ach ja, die heeft, voor zoover het toen niet ook allang in de lucht zat, in zekeren zin pionierswerk verricht, maar zich toch meermalen ook, wijl alles bij hem zonder een zweem van eenig waarlijk en positief weten op enkel intuïtie berustte, leelijk vergaloppeerd; veel dat wel deugdelijk bestaansrecht had, hetzij in verdwaasd-hooghartige abstractheid genegeerd, met zijn keurig geslobkouste dandy-voeten omvergetrapt of met zijn ongekend-verontwaardigde, zeldzaam-heftige, heroïsche scheldgerichten weggehoond ... Och, natuurlijk, het maakte wel indruk, die origineele, zoo fel-fulmineerende critiek door niemand

vóór hem ooit maar een enkelen keer gewaagd, laat staan zoo consequent toegepast; maar in wezen was het middel klein, is niet Dré? ... Wezenlijk en feitelijk heeft hij volgens mij trouwens maar enkele, maar zeer enkele grandioze uitstortingen gebracht ... misschien zelfs maar één enkele heel geweldige explosie ... en, de waarheid kerel, kan een waarachtig-groote hiermee nu wel volstaan? Is dat niet wat al te weinig? ... Hebben een Rembrandt en een Beethoven de wereld, behalve kwalitatief niet ook kwantitatief met hun kunst overstelpt? ... En dan, wat was hij niet weer snel een renegaat geworden en, jammerlijk-bedroevend, relatief nog sneller een fataal-verstilde? ... Als romancier heb ik hem nooit erg best kunnen waardeeren en ook nooit zoo bijster hoog aangeslagen ... ook aan die literatuur-soort stel ik hogere eischen ... Compositorisch, allereerst, zijn zijn romans een hachelijke misvatting, om niet te zeggen een volledige mislukking, wat in waarheid het geval is ... maar afgescheiden daarvan - een roman kan toch nog zeer eminente qualiteiten hebben en een respectabel, schitterend stuk werk zijn, ook al is de compositie onlogisch, ontoereikend of zelfs slecht - leken ze mij altijd - het is niet gemakkelijk dat zoo voor de vuist weg te moe-

ten formuleeren - een soort afschuwelijk verstarde rarekieken, iets als griezelig verstolde panopticum-tafereelen, waarin de doorgaans vanzelfsprekende zwijgzaamheid, de beklemmende doodsch-kille stilte, door een of meer der als een mechaniek voor zoo'n gelegenheid even opgewonden personages, op het onverwachtst en als onwezenlijk buiksprekend, kon worden verbroken, doordat ze als stoute kinderen in plotseling-onbedwingbare behoefte aan ontspanning, aan explosie, een zin vol van de allerbedenkelijkste indecentheden er uit kwakten ... De oorzakelijkheid, de diepste grond hiervan, ontgaat jou natuurlijk, Dré... dat spreekt vanzelf, dat kan ook niet anders ... daar moet je groot psycholoog, enorm zielkundig vorschier voor zijn ... maar mij niet, ik doorgrond het volkomen en onfeilbaar, dat even goed als het gereenegeerd-onbetrouwbare in hem ... Die meer dan buitensporige, krankzinnig-plotseling zich uitende, als amok naar buiten brekende ontspanning, Dré, heeft hoegenaamd niets uitstaande met, is absoluut niet inherent aan de psychische constellatie of algeheele mentaliteit van een of meer der aldus zich ontmomend-vertoonende, over het algemeen nog al vrij stuntelige en stopverfachtige figuren in het boek, volgt ook niet logisch

uit den al maar door zeurenden, vervelendlangzaam vorderenden verhaalgang, maar is positief gevolg van de vlagende, ruiten insmijtende natuur van den schrijver zelf, die, zijn eigen excessieve wezen op geen stukken na meester, de daaruit voortkomende abnormaliteiten onbedwingbaar langs een of meer zijner figuren laat ontsnappen ... Hoe hopeloos onzuiver, wat een cardinale fout dat is, zie je nu, dunkt me, toch wel in, niet waar kerel? ... En zijn vaardige moed der robuuste verloochening van het eens zoo brandendhartstochtelijk door hem vereerde, is niets anders dan de gruwelijke lafheid van zijn in laatste instantie voor de consequenties terugschrikkende, niet aan het katholicisme ontkomen innerlijk ...

Nu zweeg en peinsde hij weer. De aan zijn smartelijk biechten zoo terloops vastgekoppelde straf-verstandelijke, scherp inbijtende analyse, fel-psychologeerende, onverwrikbare determinatie en zelfverterend-sensitieve, weldadig-algeheele kleineering, hadden op zijn kommerlijk-valen kop even de r ose gloeiing van het jong-heete leven gebracht en in zijn oogen de tartende tinteling der hevig begeerde macht. Maar snel was het er weer uit weggevloeid en had het dadelijk weer aandeinende verdriet het schoon-stralend be-

zielde, de glanzende kracht van zijn mooie, even prachtig opgeblanke hoofd verjaagd en opnieuw tot een vernielde grauwheid doen inzinken.

En als heelemaal alleen en strikt voor zichzelf, heel ingehouden zachtjes wel, maar toch heel verstaanbaar luid ook, mijmerde hij nu:

... Mijn genialiteit moet coûte que coûte onderdrukt en weggewischt ... bij voorbaat ... zonder dat ze zich zelfs de moeite geven enkele kanten maar van mijn geweldig veelzijdig en universeel aangelegde persoonlijkheid te benaderen en te peilen ... Waarom, waarom..? Mag iedere, min of meer willekeurige andere wèl zijn dichtelijk hart of kostbaar verstand naar buiten brengen en de menschheid schenken en ik niet ...?

En terwijl in een diepen zelfjammer zijn hardop peinzen tot een zacht snikken verstilde, keerde hij als in een smeekend verlangen naar troost en berustigende, vol-heerlijke erkenning, zijn geteisterde hoofd weer langzaam naar den vriend, in wiens zachte oogen groot en zwaar de tranen blonken, maar die zijn smartelijkeaangedaanheid, naïef en innigheldhaftig hevig poogde te verloochenen in de heerlijk-extatische, trotsche gehevenheid van zijn alle jammer en miskennis voor Ko afwijzenden, onwankelbaar zelfverzekerd-

lachenden kop. En die zeldzaam-groote, goddelijke vriendentrouw toen met een koeldroevig, heel spaarzaam lachje, als een terloops beminnelijkheidje, luchtigjes en vluchtigjes aanvaardend, ving abstract zijn stem weer aan: ... En al die trouwe vrienden? Al die hevige vriendschapbelijders van de vlotte en fleurige dagen, waaronder er waren, die mij weken achtereen tweemaal per dag een stamelenden adoratiebrief zonden...? Dadelijk toen het hun bleek, dat door de zich al duidelijker en feller manifesterende campagne tegen mij voorloopig althans de kans verkeken was om met een erkend beroemd man te verkeerem, zijn ze vrijwel allemaal aan de haal gegaan ... Met alle macht hadden ze zich eerst als een soort slijmerig gedierte, dat met geen stokken weg te slaan, met geen voeten weg te trappen was, dicht rond me vastgezogen en toen uitsluitend bij de gratie van mijn zwaar en moeizaam verworven krachten en vermogens geestelijk en materieel geleefd.... De gore parasieten, de walgelijke lafaards...! Och, van de meesten was eigenlijk niet veel anders te verwachten geweest ... Neem ze stuk voor stuk en bekijk ze ... Balront en Halm bleken een paar afzichtelijke bronstige rossige stiertjes, die er op aasden zekere tochtige blanke koetjes te bespringen

... Maar afgescheiden van, laat ik zeggen, beider gecamoufleerden toelag in dit speciale geval en volkomen in het midden latende ook, of, en in hoeverre ze bij hun voorgenomen escapades succes hebben gehad, stond, over het geheel genomen, van deze robuustrondborstige germanen-blonden met hun vlotte, loslippige beschavingsair toch wel vast, dat ze intrensiek niet veel anders dan een paar vlakkoppige, grof-zinnelijke heerschappen waren, die lak aan alle geestelijke waarden hadden ... Van de Van Caspels hoef ik jou toch niet veel te zeggen, wel Dré...? Je kent ze beter dan ik - althans den ergsten degeneré van de twee, den niet heel charmanten misanthroop met het kin-rudiment - die behoorden tot een afgrijselijk reptiel-soort, dat je met een bedaarden hak-trap heel rustig in een oogenblik uit zijn triest-ziekelijk afgunstlijden hielp.... En de Pardo's, met hun drieën, dat was klaar uitvaagsel, crapule, een stel als heeren vermomde apachen, dat zich, had het de kans gehad, niet zou hebben ontzien de kantoor-kluis - in de dagen, wel te verstaan, dat dit meubel nog zoowat aan zijn bestemming beantwoordde en niet, zooals nu, voor provisiekast gebruikt werd - te forceeren; de gentleman-boef met de martiale snor, oom Jacques, bangelijk in de achterhoede gappend

wat de twee als voor braak en criminalisme geboren zoons, voortvarend-haastig in de voorhoede dievend, voorbijzagen of morsten.... Och, maar die tellen eigenlijk allemaal niet mee, telden feitelijk nooit mee ... Zoo'n Balront en Halm, 'n Eliazer en Joppe van Caspel, 'n Jef en José Pardo, 'n oom Jacques en nog ettelijke halve dozijnen andere van die morbide ex-adorateurs, je schreef ze eenvoudig op het wijze credit van je levensgrootboek af ... Verloren en voorbij, dacht je, en je ging zonder veel ontroering weer voort ... Maar met enkelen was dat anders en niet mogelijk zoo; met die had je te diep geleefd en was de uitwisseling blijkbaar te onverdekt-spontaan geweest, te vurig en te waar ook, om het verlies niet te voelen als een voortdurend in je deinende knaging, een niet af te wentelen zwaarte, waarmee je 's avonds als een klaar-bewuste smartelijkheid zacht schreiend insliep en 's morgens als een plots je drukkend verontrustende, niet dadelijk tot je bewustzijn doordringende, onbestemde triestheid wakker werd.... Je staarde dan even fel en abstract in een wild en half verbijsterd associeerend zoeken; en ineens wist je het dan en stond het stuk verdriet, waarmee je den vorigen avond was ingeslapen, in heel zijn helle bewustheid

voor gansch den verderen dag weer in je ...

In een stilte, plots, klonk toen zacht zijn snikken weer. En zoetjes, in een nijpend leedgevoel en niet indenkbaar ongeloof er door henen stamelend dan, vroeg hij:

... Begrijp jij, Dré, dat een Lou Struik mee is weggelopen...? een kerel met wien ik meer dan met iemand anders intens diep contact had, die heel de geweldige metamorphose in me van benard-achterlijk proletariër tot, ik mag gerust en ondanks alles zeggen, rijk-voorlijken kunstenaar, van nabij heeft zien worden en die beter dan ikzelf het verstond mijn budget te beheeren en warm te houden en er wist uit te putten voor alles en nog wat en brutaal zonder eind...? Een vent, die bij de gratie van mijn onuitputtelijk altijd werkend bezielingsvermogen, wezenlijk en feitelijk een prachtig schilder, een subliem colorist is geworden en in stapels brieven, die ik van hem ontving en nog allemaal bezit, telkens en telkens weer zeer nadrukkelijk verklaart, dat hij als kunstenaar, en wel bijzonderlijk als schilder, alles aan mij te danken heeft, wijl hij van mij, door de buitengewone kwaliteiten, die ik ook voor zeer groot schilder en plastisch kunstenaar in het algemeen in me heb, vrijwel alles heeft geleerd, ja, dat ik maar aan den gang behoefde te gaan, om allereerst

en zonder veel moeite, hemzelf te overtreffen.... En deze ook al van god begenadigde keert zich, tegelijk met een aantal stink-gore proleten, van mij af, verdwijnt spoorloos, enkel en alleen omdat de laf-jaloersch gesaboteerde erkenning van mijn wezenlijk en daad-werkelijk zeer groot kunstenaarschap hem nu ook de kans beneemt in mijn zoo allerstelligst door hem verwachte glorie zoodanig te deelen, dat hij, als een zeer aanzienlijk artist, er mee door omhoog stijgen zou ... Wat een afzichtelijke laffeling, hè, wat een gruwelijke parasiet en monsterlijke egoïst.

En opeens, in een trillende droefenis, viel er een nauw ademende, doodsche stilte in zijn stem. ... Maar dat Jules Drijzel is heengegaan, Dré, dat is me een martelende onbegrijpelijkheid ... daar stond ik perplex van en kan ik nog niet realiseren ... dat was me als een onverwacht-hevige slag pal op mijn hoofd... Want die, anders dan Lou Struik, hield van me; hield van me om mezelfwille, om mijn kunstenaarschap en mijn persoonlijkheid en zonder één enkele overweging van voos-egoïstisch benutten der verhouding, of, vuiler nog, doelbewust, grof-belangzuchtig volledig naar zich toehalen der situatie, om die automatisch-dadelijk of beheerscht-nader ten eigen bate aan te wenden ... Van al die

ongure, laffe intriges, het moet gezegd en ik ben blij het voluit en met overtuiging te kunnen zeggen, was Jules Drijzel volkomen wars ... Aan jaloerschheid en afgunst zou hij allermint doodgaan, omdat hem alle naijver ontbrak ... En opmerkelijk vooral was het bij dien kerel, Dré, dat, terwijl aan den eenen kant zijn innerlijk van een zichzelf en anderen verwoestend bohémien-wreed, fin-de-siècleachtig roekeloos cynisme was, dit aan den anderen kant ook het haast feodaal-ouderwetsch, zich totaal offerend verknochte had van den blind-fanatieken dienaar, van den onvervalschten in de familie vergrijsden knecht, van het heerlijke, al zeldzamer wordende factotum, dat op het onverwachtst altijd en overal en precies op het moment verschijnt, om steeds toeschietend en dravend te helpen en te steunen en wiens aandoenlijk zelfvergeten overeind-houden, bestendigen, bewaken en uitbouwen van 's meesters geluk, ook zijn eenig en volmaakt geluk is. ... Als niemand anders in den kring heeft hij in mij geloofd... Zijn met heroïeken zwier als gecalligrapheerde brieven, waarin hij zichzelf altijd wegwerpend, mij en mijn kunstenaarschap al extatischer bewonderde, ontbraken maanden achtereen aan geen enkele dagelijksche ochtendpost en bezit ik nog allemaal ...

Wat een heerlijk overstelpend enthousiasme, wat een zonder eenige bedenking losgelaten vreugd altijd ... En hij was zoo wat de eenige ook, die consequent enprovoceerend-hardop durfde zeggen wat hij met zijn prachtig sierschrift en exquisite inkten in zijn brieven schreef ... Die enorme ongeëvenaarde onverstoobarheid en alles en ieder doodbedaard weerstaande moed waarmee hij aan zijn overtuiging en principes vasthield, waren prachtig, gaven hem een heel aparte charme, maakten hem voor mij tot een van de aangenaamste, interessantste en meestsympathieke menschen van den kring, aan wiens stem en meening ik van lieverlede zoo gehecht ben geraakt, dat het daarzonder nu een leegte, een stilte in me is ... En nou, weg, ook hij ... waarom, waarom...? Ongelooflijk...! Want bij hem, het kon nietanders, moest het alleenlijk een gevolg van deceptie in me zijn ... Onbegrijpelijk ... Of - en plots daalde moedeloos tot een bijna kreunend-fluisterende toonloosheid zijn stem - Myriam met haar vreeselijke destructieve natuur moet ook hier kans hebben gezien, zelfs het zeldzame gevoel voor me van dien, naar het mij althans altijd toescheen, onwankelbaar in mij geloovenden, alles op mij bouwenden, alles van mij verwachtenden kerel, te ondermijnen en zijn fanatiek-spitsvondige,

van huis uit fel-demonische wezen als een lang niet te versmaden kracht volledig tegen me te organiseren...

Een hoog uitjammerende snik, onweerhoudbaar, brak nu vol en hevig uit hem naar buiten. Het zoete gemoed van Rosetta trilde diep-bewogen; maar als om Ko's smart niet nog te versterken, bleef hij onbeweeglijk en strak staren voor zich uit en schreiden heel stil en star enkel zijn oogen met hem mee. ...God Dré, wat is er toch met Myriam, zeg me, kerel, wat zou er toch met haar zijn...? Ze vervolgt me bijtijden met een haat, die van een afschuwelijke felheid is en alsof ze het daarbij zonder deinzen er op gezet heeft mij totaal onmogelijk te maken, erger, mijn volslagen ondergang te willen bewerken. En - in verhouding tot de heftige verwoedheid en barre onverzoenlijkheid der scènes althans - betrekkelijk onmiddellijk daarna maakt ze ineens dan weer een zwenking, slaat ze in het uiterste tegendeel om; is ze van een zachte, zoete, als geheiligde bekoorlijkheid, van een subtiele gratie en van een fijne schalksch-speelsche amoureuusheid als in het allereerste begin van onze liefde; ontwapent ze mij niet alleen volkomen, maar bedwelmt ze me bovendien ... Soms, het is curieus, maar van een diepe smartelijkheid tegelijk, is mijn arbeid voor haar het

allerhoogste, het allerschoonste, het meest geniale en alleruniverseelst-origineele, niet enkel van wat de moderne Hollandsche literatuur heeft voortgebracht, maar ook van wat ze de laatste jaren aan moderne buitenlandsche literatuur in handen heeft gehad en leest ze mijn werk in een geresigeneerde afzondering en met een opperste devotie als een non haar brevier... Maar dan, wat later, wervelt ze op me aan en smijt ze in een furieuze drift mijn boeken voor me neer met den raad, dat laffe, onnoozele gestamel, dat bedriegelijke, verdwaasd-hoogmoedige schrijfsel van een man zonder de minste levenservaring zorgvuldig overal te laten opkooopen en het heel wijselijk en zonder al teveel hartzeer ook, te bestemmen voor de vuilverbranding ter belt.... Wat zeg je Dré, van zoo'n schennis, van zoo'n dubbele schennis...? Dubbel, omdat ze tegelijk met de ziel van een ander ook haar eigen ziel vertrapt... Een innige harmonie was er tusschen haar en mij, een groote, goddelijke eenheid, zoolang ze mij als kindman in de weldoende luiertjes van haar kunstinzichten en wereldwijsheden kon wikkelen; ik in de meest absolute afhankelijkheid van en in een mij hopeloos verzwakkende overgegevenheid met haar leefde, zoowel geestelijk als materieel... Toen ook mocht alles

van haar, het zotste, het leelijkste, ja, het voor haar meermalen zeer précaire en diep vernederende, waartoe ze mij, angstig-bevreemdend, niet zelden zelfs aanzette, dwong ... Als zij maar de leiding had, of minstens, de breedberamende, beslissende medezegging ... Maar het voortreffelijkste, het mooiste, het meest verheffende, zonder haar of buiten haar om in mij ontstaan, dat mocht niet, dat mocht nooit, vernielde ze, door het dolle heen, met haar kwaadaardigste critiek ... *De Bespiegelingen*, mijn eerste daad van waarlijk persoonlijk, totaal onafhankelijken scheppingswil, - uitgezonderd de allereerste periode der verschijning, toen de geestelijke verwijdering tussen haar en mij door allerlei omstandigheden nog niet zoo zichtbaar was - minacht ze grondig, bespot ze dikwijls met een schelle, felle brutaliteit en belastert ze in een niet ongevaarlijken achterklap... Mijn twee verzenbundels, hoewel heftig en aanhoudend ageerend tegen mijn onuitstaanbaar arrogant naam- en eigendomsrecht erop - alsof dat een speciaal afgrijselijk uitvindsel van mij is en niet ieder geestesproduct vrijwel als regel een naam draagt, waaruit, heel simplistisch maar ook onvermijdelijk, vanzelf dadelijk blijkt niet enkel dat het iemands, doch ook wiens eigendom het is - adoreert ze, om-

dat geen regel, geen woord, geen letter noch leesteeken zonder haar voorkennis of medeweten is neergezet of geschrapt... Ik heb geen middel onbeproefd gelaten, ik heb letterlijk alles in het werk gesteld, Dré - ik geef grif toe, na veel, zeer veel te hebben gedaan, wat ik wijselijk stellig had moeten nalaten, ook al spoorde zijzelf mij in haar vreemde dubbelzinnigheid er veelal toe aan en al maakte ze het mij daarbij niet zelden al te gemakkelijk - om het ideale en harmonische liefdeleven van den allereersten tijd tusschen ons weer te herstellen... Ik heb me uren achtereen door haar de les laten lezen over allerlei abstracte en concrete dingen, waarvan ik diep binnenin me de absolute overtuiging had, dat zijzelf zich het stelligst ervan bewust was, tittel noch jota van al die fameuze zaken af te weten, maar waarover ze, alleen om me zoo grondig mogelijk te verblinden, met al geweldiger woorden en in al jammerlijker verwarring, star en genadeloos er in de ruimte bleef doorbazelen ... Ik heb getracht - verwijt me niets, Dré, voor je de verschrikkelijke situatie volledig hebt overzien - haar al sterker aan haar buitengewone gaven en schitterende eigenschappen te doen gelooven, daarbij niet aarzelend haar te verheffen tot een hoogte, waarvan ik, maar wat veel frappanter was, ook zij zelf

duizelde... Dat hiervoor een buitengewoon groote portie verbeeldingskracht noodig was, dat snap je... En toch bleek het alles niet te helpen, werd het waardeloos en bleef het zonder eenig effect, zoodra, bewust of onbewust en onafhankelijk van haar, het minste of geringste uit mijn geest of gemoed naar buiten kwam... God kerel, waar gaat dat naar toe, waar moet dat heen, vooral nu we ook maatschappelijk finaal aan den grond zijn komen te zitten, onze economische onafhankelijkheid volslagen kwijt zijn, Bram Pakkedragers prachtzaak - ook al, als zooveel onder haar formidabel-bekwame leiding - totaal verdonderd en tot in de alleruiterste hoekjes en holletjes leeggevreten is en ze bovendien en niettegenstaande dat alles van een overmoedige spilzucht blijft en van een dwaas-vitalen gevaarlijken ondernemingsgeest, die me half gek maken van angst, maar wat nog erger is, telkens mijn ontzaglijken arbeid aan het tweede boek *Bespiegelingen* dreigen te stagneeren...

En zacht en weldadig dan uitschreiend, recapituleerde hij:

... Mijn prachtig liefdeleven weg, al mijn vrienden heen, mijn geld en maatschappelijke bevoorrechting kwijt, mijn kunstenaarschap miskend; Daan, die oprechte trotsche jongen,

vreeselijk van me vervreemd, mijn lieve, schattige Lot onverantwoordelijk veronachtzaamd...

En toen Ko's stem in al zachter fluistering wegzonk en eindelijk in een diep onafgebroken staren tot een nauwelijks hoorbare ademing was verstild, toen, heel zoetjes, zooals iemand van een opeens tegenover hem in slaap gevallen heel dierbare zich losmaakt, was André Rosetta geruchtloos opgestaan en heengegaan.

Het was na dat half-zachtmoedig verslapt, half-vernietzuchtig energisch, maar in ieder opzicht ook tot een diepe tragiek te zaam vloeiend heenschouwen boven eigen en anderer levensgebeuren uit en na zijn onsympathiek-sympathiek, hevig bewogen biechten daarvan aan den eenigen hem gebleven vriend, dat Ko Santeljano weken achtereen, bleek wel en vervallen, maar in een verrustigde zwijgzaamheid en vooral in een stilzalige gesterktheid door den langzamen doch gestadigen groei van zijn eenzaamheidskracht, zijn dagen doorleefde. De allang voorziene en verwachte catastrofe, als een roffel van de allergekste, meest verwarrende, benauwende en vernederende perplexheden eindelijk op hen neergekomen, had wreed-

resoluut, maar in een reinigende ontbinding, den schoonen schijn van hun reeds lang heel ondeugdelijk maatschappelijk-economisch leven finaal weggevaagd. In zeker opzicht had deze nieuwe situatie verlichting, in dit allereerste stadium zelfs iets van een blijmoedige opluchting gebracht. Myriam, in een excessieve, uitbundige ironie al de krankzinnig vele en vele absoluut krankzinnige dingen, die een alles overhoop halende verhuizing voor den dag bracht, van enorm woordrijke commentaren voorzien en onbedaarlijk beschaterend, hanteerde haar Verelendung, haar spiksplinternieuw proletariërschap, als een altijd in getemperd halflicht declameerende broos-statige tragedienne, die zich plots in een fel omhoog kleurend voetlicht tot een frissche canailleus-komieke, onwerkelijk-charmante dienstmeid had getransformeerd. In een afleidend sjouwen en stoffen en wrijven en poetsen, met een heupjes contourend boezelaar voor en zooals ze in haar heele leven nog nooit had gedaan; in het uit geldnood hoog-slim zinnend tot verkoop bestemmen van het vele overbodige; in een vroolijken afkeer van alles wat het nieuwe woninkje betrof, onuitputtelijk, telkens met nieuwe vondsten, telkens in andere woordcombinaties bespottend de vunze prutskamertjes, die wel ongetraliede

cellen geleken, het stink-gore, burgerlijk-benepen keukentje, waarvan het grauw-glibberige modderig riekende gootsteentje natuurlijk ook als badkuip was bedoeld en het afzichtelijk-donkere, vies-benauwende numero-honderdje uitsluitend scheen geconstrueerd voor de ongelukkigen die hun onderste extremiteiten misten en aan de gelukkigen die deze dingen nu eenmaal nog wel bezaten geen andere mogelijkheid dan het drastisch 'open huis' bood; het was alsof ze onder heel dien rumoerigen, druk-lawaaïenden vloed van geestige bitterheid en bittere geestigheid voortdurend dacht: straks doe ik dat malle pakje toch weer uit. En voort ging ze zoo, dagen achtereen, haar fijne koonen even zacht rood getint van hevige werkdrijf en kittig-vieve actie en terwijl ze Ko als glad vergeten aan zijn lot overliet.

Het waren deze dagen van fellen overgang en ingrijpende verandering in Ko's levensaspect, dat hij, goddelijk met rust gelaten en lovend-eenzaam, triest-berooïd wel en niet zelden met de nijpendste zorg voor het materieel allernoodigste, toch in een verrukkelijke bevrijdheid, heel vaak en heel lang bij voorkeur ging dolen door de stad, om, onder het innig en verheerlijkend, hem zoo geweldig inspireerend aanschouwen van al wat Dor-

tendam, ondanks het vele door de vandalen al geschondene en onherstelbaar vernielde, nog aan vol-gave pracht bezat, zijn eigen levens-kansen van alle hoeken uit te bezien en diep te bemijmeren. En toen hij ook weer eens op een midzomerochtend, wat schraal gesmeerde boterhammetjes in zijn zak, er op uitgetrokken was, de hemel wel een strak-gespannen, smettelooze, ontzaglijke diep-blauwe vlag leek, de huizen en de boomen onder de heete pulvering van het goudlicht en de koele donkerheden der luwe schaduwplekken stonden, de stof-bewasemde gracht-bassins roerloos heel laag leien, de riolen erin als smachtende wijd-open monstermonden in een amechtigen dorst rezen omhoog, toen, onbewust, in een zacht en zoet heimwee, was hij afgedwaald naar 'de straat', naar de nu pijnlijk wat versjofelde straat. En heel langzaam, heel stillekens en in een zwaar kloppen van zijn hart haar betredend, zag hij er allereerst zijn bronzigen, breedten, ruigen, diep-gekwelden vader als den daar ieder beangstigenden, alles verbrijzelenden, dollen drift-kerel, maar wiens zacht-aanhankelijke, naïeve meegaandheid en donkeren weemoed geen sterveling, ook hijzelf niet, ooit had bevroed; zag hij zijn blond, als altijd duizelig-verward engel-zacht moedertje met haar moeilijk begrijpende, kil-

lichte stuiter-oogjes; het listig-smuigeme, altoos kraakzindelijke rebbetje Leeuwensteyn; al de gezond- en zwaar-vleezige jongens en meiden Halberstadt; het allemans vriendelijke, roerend-goedige Sjaai Plukkertje met het sappige spraakgebrek; den senielen, immer knie-schuddenden Sjoetje de Wolf, wiens kleine ronde oogjes altijd zoo vuil naar de onder de argeloos zwierende korte kleeding uitkomende gevulde meisjeskuiten konden kijken; vaders aartsvijandigen broer, den bloedspuwenden oom Jonas, met zijn kwaadaardig fel-puilende, geheimzinnig den dood in zich dragende oogen; zag hij nog velen, velen meer, ook allen even duidelijk en scherp, tot plots met een schok van afkeer en met een alles straf afsluitend en verdringend geweld in hem kwamen opgerezen: de drie jongens Leeuwensteijn - de zwarte Meyer, de blonde Juda, de bruine Zadok - de allereerste hartroerendste boezem vriendjes, die de allereerste fanatiekste doodsvijandjes waren. En mèt hen, in dat hem eigen bliksemsnel associeeren, zag hij zich toen ineens, eerst als het prille schuchtere kapertje, dat in zijn leertijd bij Jolie Soesan, onder diens waanzinnig-plotselinge, waanzinnig-heftige driftbuien als in den grond zinkend, heel gedwee 's zomers om zes, 's winters om zeven uur 's morgens de werk-

tafels en den vloer veegde en daarna dan eenige uren heel grondig in den drek grabbelde; den godganschelijken winter turf aan de straat hakte en de kachel aanmaakte; de personeel-plee schoonhield en van bepaalde, zeer tijdroovende attributen voorzag en iederen dag draafde van elf tot half een, winkeltjein, winkeltje-uit ter hartige en vettige belegging van de boterham; later, als den volslagen, den heel pootigen, mooie weekloonen halenden werkman, die in wilden Sturm und Drang en in al groeienden afkeer van 'het vak' - waarschijnlijk als den eenigen uitweg voor het toen al onbewust alles overstelpend in hem opstuwend kunstenaarsgevoel - niet, nooit prijsgevend kampte tegen de stomheid, de platheid en de beestachtigheid van zijn kameraden; vaak, door de vuilste provocatie opgejaagd, met een kop als een boei van opwinding, welsprekend verheerlijkend vocht voor meerdere beschaving, ruimer inzicht in wetenschap en kunst, de vrije gedachte en het socialisme.

En dien ochtend, al kuierend en mijmerend en terwijl hij den blinkenden properen pronk van zijn geliefde heerlijke gouden zomerstad hoog-verblijd in een stil melodietje heel zoetjes verzong en diep-in volgeladen was met al de ontroerende herinneringen uit 'de

straat', had hij plots klaar beseft, dat deze voorbije periode ongemeen rijk en sterk in hem leefde en snel als in vogelvlucht haar opeens gezien als een prachtig naturalistisch-plastisch te verbeelden geweldig brok individueel en sociaal leven.

En het was toen, dat hij als jong kunstenaar voor de tweede maal literair-bedenklijk metamorphoseerde, zijn geliefdste plannen onverwezenlijkt, zijn grootsche beloften in den steek liet en voor de derde maal, dat hij het ondernam opnieuw te gaan experimenteren.

Want toen hij dien morgen, dien gezegenden ochtend, als door een vlam zijn artistieke innerlijk plots verlicht had gezien en in dat wilde, snelle, felle schijnsel, zeer kort maar heel duidelijk had waargenomen welk een kostbaar en kolossaal kunstafereel daar in dien geheimzinnigen schemer heel stil en als in een ondoorgrondelijke onwezenlijkheid gegroeid stond en beseft bovendien, dat bij een niet onmiddellijk contact van dit schoonvreemde groeisel met het licht en de lucht der buitenwereld, het als een ziekelijke vegetatie zou vergaan, toen, natuurlijk door dit zelf-in-zicht, maar ook en vooral op het voorbeeld door enkelen allang gegeven, had hij opeens en onfeilbaar geweten wat hij wilde en, in een

heete bemeestering zich smakkend op zijn ontdekking als op een buit, wat hij wilde, ook gedaan. Begrepen had hij vóór alles, dat het nu het psychologisch moment was om op te houden, finaal te breken met dat bohémien-dilettantistisch kunstgedoe, hem vooral door den kring, met Myriam aan het hoofd, altijd zoo hysterisch opgedrongen. En op zij gingen nu met een vaart van cordaatheid - die alevel stellig niet onevenredig bleek aan de snelheids des moeds, waarmee voordien datzelfde als het eenige en allerhoogste luid aangekondigd en deels ook naar buiten gebracht was en precies als het met den poëtischen arbeid was gegaan dáárvoor - het kunst-proza en de proza-kunst, het geleerde, vooral woordstatige essay en de zuiver scheppende essayistisch-didactische critiek, de tot dithyramben stijgende, of, veelvuldiger nog, aan finalen moord grenzende monographie van veelsoortige, dikmaals al een kwart, een halve, een heele eeuw begraven wereld-grooten. En tegelijk met het onverschillig bijeengraaien van heel dit grootsch-armzalige zootje en, als wilde hij de afrekening zoo grondig mogelijk doen zijn, had hij nu ook in diepe verachting naar zijn formidabelen flambard gegrepen en dien tegelijk met zijn keurige fluweelen jas in kloekmoedige verloochening

en ongenadig-cordaat in een hoek gekwakt; den coiffeur, het meest afzichtelijke, allerstomste, alleronsympathiekste levende wezen dat er voor hem op gods aardbodem rondliep en dat hij in waren afschuw altijd op den verst mogelijken afstand had gehouden, heel zoetjes gepraaid en heel gedwee verzocht, natuurlijk volkomen zelfstandig en geheel naar eigen inzicht, in den brutaal-balsturigen, verdwaasd-rebelschen groei van zijn haar in te grijpen en orde te brengen. En zoo, niet enkel lijfelijk, maar als het ware ook geestelijk gewasschen en verschoond, was hij voor zijn nieuwe literaire taak komen staan en had hij in brandend-jachtenden ijver *Opgang*, den roman uit de diamant werkers wereld geschreven.

In Ko's gloeienden, alles bemeesterenden, alles verwinnenden wil om, koste wat het wilde, te slagen nu, was het nauwgezetste, diep geheimste zelfberaad, het bijna sluw psychologeerende, verborgenste zelf-overleg wel zijn kostbaarste, gaafste en grootste kracht gebleken, waarbij hij al zijn directe en indirecte gaven met ongewone bekwaamheid, zij het dan in uiterste inspanning, hanteerde en toepaste. Dat dit brok Dortendamsch sociaal leven in zichzelf heel sterk was, had hij dadelijk wel ingezien; en ook dat

het herschapen tafereel ervan, vooral nu het schoone gild den liederlijken kaper in den diamantwerker vrijwel morsdood had geslagen en het dien over het algemeen en over de geheele linie nog al duchtig had gemetamorphoseerd, van zeer actueel en groot cultureel belang zou zijn. Niet naar het *wat*, maar naar het *hoe* was bij de conceptie van dezen roman dus het zorgzaam-angstvallig zoeken geweest. Want wilde die enorm getalsterke, vurige bende van Dortendamsche diamantnijveren metterdaad de door dik en dun gaande, zweetend-zwoegende ijveraarster voor het boek zijn, dan moest dit niet enkel uit haar mooi en warm gemoed, maar vooral ook, in overeenstemming met haar vooralsnog min of meer sterk naar het drastisch-sensueele neigende mentaliteit, in een alles in de schaduw stellend, onverschrokken realisme geschreven worden. En na een grondig doornemen van het gansche oeuvre van den te dien dage al geweldig grooten Franschen naturalist-realist, om zekerheidshalve nog eens te memoreeren en vast te leggen hoever die wel in zijn durf was gegaan en ook na een zeldzaam-oplettend doorsnuffelen van wat door een enkelen lefzetter in het eigen kleine land al was gedaan, stuwde hij zich tenslotte tot den moed der uiterste consequentie op,

verscheen daar *Opgang* als een teugelloosrauw, ieder tartend, alles overtreffend stuk realisme, waarvan de Hollandsche keutellander betamelijkheidshalve ijsde, maar dat, hoewel in meerdere of mindere mate onafwijsbaar staand onder den invloed van de uit- en inheemsche literatuur dier dagen, op zichzelf toch in velerlei opzicht een buitengewoon, in ieder opzicht een veelbelovend brok romankunst was.

En ineens was de eerste glorie nu gaande. Het diamantnijvere Dortendam, heet-impulsief als weleer, vol van op alle mogelijke manieren naar buiten brekend vernieuwd tumult thans, had in een onbewuste prachtige onmiddellijkheid gereageerd. In een juichend-vergenoegden trots het boek zoo'n beetje als zijn eigen papieren kind beschouwend, propageerde het dit nu met zijn welhaast beruchte, ongemeen-hartstochtelijke welbespraaktheid wijd en zijd. Het kocht, het leende, het huurde den roman, las hem in de huiskamer, de ontwikkelingsclub en de cursuszaal, stootte hem vitaal met een vaart over de grenzen der stad heen door het land. Vol emotie waren de dagen nu voor Ko. Door de vaalheid van zijn stoffelijke armoe heen begon het hooge blinken van zijn geestelijke trots en macht. In zijn oogen blonk een vervaarlijke zekerheid

en in zijn kop bewogen zich bliksemsnel onderling afwisselend en haast zonder onderbrekende variatie drieërlei gemoedsaandoeningen: de glorie der prijzing van, de teleurstelling der koelheid tegenover, de verontwaardigde woede der afbrekende critiek op zijn roman.

Iederen dag ging hij nu door de pers; scholden de katholieken hem het liederlijke jong van het afzichtelijke beest dat in zijn apelijke verruigdheid al gedurende ettelijke jaren stelselmatig heel de Fransch lezende wereld verpestte; beschuldigden in oogverdraaiende godsvrucht de calvinisten hem den allerergsten zedebederver te zijn die 's Heeren genoeglijk-nette landje tot nu toe had voortgebracht; verkneukelden de impotent-grauwe liberaaltjes zich stiekem in zijn 'gemeenheid', maar schreven zij zekerheidshalve dat hij ontegenzeggelijk wel een talentvolle, doch meer nog een zonderling-onbegrijpelijke zelfkweller was, wijl zulk een verregaande platheid, die zeer stelliglijk en terecht uit de zedigvriendelijke Hollandsche huiskamer diende geweerd, den kunstenaar-schepper zelf toch ook moest doen walgen; droegen de socialisten en de zich nu voortvarend-geestdriftig in struische vakbonden organiserende arbeiders, onder wie de diamantnijveren prachtig,

pootig in de voorhoede, hem uitbundig op de handen als hun eersten, waarlijk grooten romancier.

En het was dāt, wat hij 's morgens bij het wakker worden het eerst en het klaarst bewust wist, sinds zijn *Opgang* verschenen was; dāt ook, wat hem in een wild-vreugdige benieuwing en beklemmend-angstigen aarzelenden onlust tegelijk, al heel vroeg het bed uitjoeg en half gekleed met zijn ongepoetste gatige laarzen en glimmende pijp-gerafelde broek aan, trillend-nerveus, misselijk-nuchter en versmartelijkt-bleek de straat opdreef, om in het aan het al jaren op dempen wachtende doodlopende stinkwater in het hart der binnenstad gelegen, oubollig-knusse, liberalig-intellectueele Dortendamsche 'Leeskabinet' - welks lidmaatschap hij bleek niet te kunnen ontberen en dat hij daarom met zijn harden wil zelfs op het aller-, allernoodigste had uitgezuinigd - vóór ieder ander de dag-, weeken maandbladen te bemachtigen en telkens weer, onverzadigbaar, in hevig ongeduld, dikwijls met zijn hoed op en zijn jas aan en soms staande in het midden der zaal, in verstrakt-triestige timiditeit, met tranen van woede of tranen van geluk in zijn oogen, eerst alles over hemzelf en in opperste spanning, van Schadenfreude vervuld of knagende af-

gunst doorvreten, verbazingwekkend-scherp memoreerend, daarna dan, alles over anderen te lezen.

Van toen af was Ko, het fijne prachtige kind, de vrije, mooi-wilde jongen, de schuchtere, blank-jeugdige man, de geweldig-heete, maar hoog-kuische minnaar, de bij tijden zoo stil en diep verzonken mijneraar, de zonnigzingende, soms haast kwinkelerende lyricus, de buitensporige hunkeraar naar alles wat goed was en schoon; van toen af was Ko het opgejaagde, gesarde, heen- en weergesleurde, dwaas omhooggeheven endwaas omlaaggetrapte, zich in honderden bochten wringende, te vroeg verwelkte, nerveuze, armzalige maatschappij-mensch geworden, dat 's werelds daverenden wedloop had aanvaard en nu ook met aanwending van al zijn krachten, uit dien vuilsten aller wedkampen, in glorie wilde naar voren treden. In den roes van zijn eerste groote succes met *Opgang*, in dat jonge, nieuwe, onbedaarlijke geluk, had hij het practisch realiseeren van dit experiment, in verband met zijn karakter, in de verste verte niet als een mogelijk zeer groot gevaar voor zijn kunstenaarschap gezien. Hij had niet geweten toen, dat juist die vreeselijke race zijn verregaande ijdelheid, zijn brandende eer-

zucht, zijn gedesequibreerd-intimideerende overheersching, zijn grenzenlooze, niet te breidelen machtsliefde, zijn vaardig-listig opportunisme, zijn ongelooflijke vatbaarheid en gevoeligheid - ook al wist hij dat het veelal enkel dat was - voor vleierij en al wat er verder nog meer, ook latent, aan akeligheid in hem mocht wezen, geweldig zou prikkelen, niet onmogelijk zelfs - wijl het om te reüsseeren de meest gewikste eigenschappen waren - tot een monsterlijken groei brengen. Hij had zich niet herinnerd ook, dat, hoewel zijn literair leven nog heel jeugdig was, dit al een verleden had, een min of meer precair verleden zelfs; dat hij al enkele groote illusies uit onweerhoudbare zucht tot concessie had prijsgegeven; hij, als onontkoombaar, door de wet der affiniteit, misschien, maar door zijn rusteloos haken naar erkenning, roem, macht, zeker, tot de door hem in de prille jaren van zijn kunstenaarschap - natuurlijk deels ook onder den funesten invloed van Myriams waanzinnig-heftigen afkeer - zoo hoog-dichterlijk kras-verloochende en als vieze proleten hartgrondig verachte diamantwerkers was teruggekeerd en hij nu, niet in het minst door hun in die dagen al zoo prachtig geëvolueerde mentaliteit en zoo warmliedevol en heerlijk-weinig rancuneus rea-

geeren op en opvangen van dien in die door hemzelf altijd zoo gemachte en verre gehouden derde phase van zijn kunstenaarschap ontstanen en voortgebrachten arbeid, aan zijn eerste enorme succes was gekomen. En haast argeloos in een vermeende geestelijke gaafheid en onaangetastheid van zijn persoonlijkheid, was hij den moordenden wedloop aangegaan, den heilloozen ren, waarvoor in den loop der tijden heel wat grooter en vooral karakter-krachtiger kerels dan hij den vereischten, nooit transigeerenden, schoononbeïnvloedbaren, staalharden weerstand evenmin bleken te bezitten. En crescendo ging het.

Allereerst kwam nu de vermakelijk-kinderlijke, maar daarom niet minder bekwaamstelselmatige hanteering der publiciteit. Om den anderen dag vast had Ko nu zijn persbericht, dat, in vlotte variatie van telkens dezelfde fanfaronnade, op de opvallendste wijze zijn werk en persoon lanceerde. En behalve deze niet stilstaande middellijke reportage *over* hem, was er bovendien nog de stellig niet minder levendige onmiddellijke berichtgeving *van* hem: nadrukkelijke verduidelijking van uiterst duidelijke, spitsvondige becommentarieering van rijkelijk toegelichte, nijdassig beïroniseerende verbetering van

over het geheel formeel zeer juiste berichten. En was het goddelijk-streelende anonieme kunstbericht zoo uitgebuit en verbruikt, dat er geen enkele letter nieuws meer viel af te geven of uit te zenden, dan kon daar opeens, gelijk een donderslag bij klaren hemel, zoo plotseling-onverwacht, de in die dagen door hem druk en driftig gehanteerde anti-critiek komen aangebulderd, die d n de aanvullend-onontbeerlijke gratis reclame voor hem in de pers was. En de bijna aan het geniale grenzende virtuositeit, waarmee hij al maar door op de een of andere wijze, systematisch en vooral op het psychologische moment, zijn naam of boek in de krant wist te krijgen, had ten slotte, te zamen met het onloochenbare feit, dat *Opgang* een boek van waarlijk groot talent was en waarvan de roep nu uitging over heel het land, in korten tijd wonderen verricht.

Als de rollend-aanstuwende golven bij opkomenden vloed zoo onafkeerbaar, wild en bruisend van louter hartstocht en vervoering, kwamen uit alle hoeken en holen nu de vereerders en vereerders weer op Ko aangestroomd en vormden rondom hem een kring, welke zich tot dien van de vorige periode verhield als een schallend-juichende meeting tot een half ingedut bestuursvergaderinkje. Maar

zijn aard en waarde, geestelijk en materieel, bleken anders. Het waren meerendeels, niet gelijk voorheen, kunstenaars of half-kunstenaars nu die Ko's benepen woninkje bestormden, doch welhaast enkel min of meer kunstgevoeligen. En dit was niet enkel uitkomst van de vurige propaganda der diamantnijveren voor hem en zijn werk gemaakt - al had hem die ook heel wat bewonderaars gebracht - maar vooral wisselwerking tusschen den aard van zijn arbeid en dat wat een bredere burgerschare in die dagen als literatuur verlangde: betrekkelijk vlot in zich op te nemen en te verwerken realiteitsweergave, uitbeelding harer eigen milieugroepen, waarbij alles donders rechthout en kortaf bij den naam moest genoemd, naar vorm en inhoud ook alles bij de pinken vermeden en geweerd, waarmee haar bevattingsvermogen en voorstellingskracht mogelijk te worstelen zouden hebben. En dat vooral het overwegend economischzwakke, roekeloze, onbestendige, vrijwel berooide bohemiene element in den kring zoo opvallend bleek afgenomen en daarvoor een minder catastrophaal, meer maatschappelijk-standvastig gesitueerd en economisch weerbaarder gehalte in de plaats was gekomen, was niet een zoo maar louter toevallige verandering, noch een absoluut onopzettelijke

of onschuldige bijkomstigheid, maar integendeel, een zeer bewuste, min of meer geprovoceerde mutatie, de vernuftig uitgedachte eerste van een reeks, die Ko uithoofde van zijn wankel bestaan en ter bevrediging van zijn ontembaar zinnelijk begeerte-leven niet enkel van nu af gestadig in beweging zou hebben te houden en steeds verfrisschend te vervolgen, maar waaraan hij, gezien de maatschappelijke richting door hem genomen, voor heel zijn verder leven zou blijken vast te zitten en die hem zou maken tot den knecht van wie hij meende dat zijn knechten waren.

Onder de intiemsten allereerst, had het eerste, groote, zoo fel naar buiten geslagen succes, aan den buitenkant althans, ook allerlei wonderbaarlijke dingen gedaan van herstel der vele geschokte en versterking der enkele ondanks alles intact gebleven genegenheden. Daar was vooreerst Myriam, die den laatsten tijd in al grootere en killere afzijdigheid van Ko was weggeweken. Zij was teruggekeerd nu, maar met behoud van de satanische beheptheid en den niet te onderdrukken wil tot hervatting harer waanzinnig-haatdragende, ziek-analytische en ziek-critische meeningsvrijheid. Niet uit wezenlijken drang tot herstel en verzoening was zij weer om hem heen gekomen, maar omdat ze snakte

naar de vereering en de populariteit die hem nu toevielen, omdat ze als zijn vrouw, diep verheimelijkt, wilde deelen in zijn glorie en tegelijk om met haar objectief-koel prijzend en afkeurend oordeel over het werk en de persoon van haar bloedvleeschelijken grooten man, haar eigen vervaarlijke superioriteit te demonstreeren en hierdoor voor den zoo veelsten keer opnieuw te probeeren furore te maken. En dan was daar Daan. Hij had zoo enorm Lotje's heerlijke vreugde om Ko's bijval ondergaan en was bovendien zelf ook zoo verheugd geweest om dit eerste waarlijke succes, waaraan de kring met zijn kruipende vleierij en laffe ophemeling nu eens geen deel had gehad, geen deel aan had kunnen hebben, omdat hij als propagandistische eenheid nu vrijwel geheel uiteengespat lei, dat hij op een goeden dag, na Ko in maanden niet te hebben gezien, resoluut naar hem was toegestapt en in loslating van heel zijn onderdrukt-hunkerende, groote, warme liefde voor hem, hem wild-onhandig had omhelsd. De twee kerels hadden toen meer dan een kwartier noodig gehad om, snikkend in mekaars armen, tot bedaren te komen en waren daarna heel stil en heel lang bijeengebleven, gelijk twee kleine jongens, die na een smartelijken kamp weer zoet-verrustigd, met de handen

ineen en in een enkelen diepen zucht soms nog nasnikkend, dicht naast mekaar gezeten waren. En Raf, wien de verschrikkelijke, de uitgesproken, de definitieve mesjoggaas van den kring altijd een duchtig eind boven zijn overigens nog al listig kaasbolletje was gegaan en die zich daarom doorgaans maar veilig afzijdig had weten te houden, was nu toch ook weergekeerd. Op een avond, in een goedhartige uitbundigheid en gul-vaderlijken trots, alsof zijn kleine jongste broer een prijs van school had gekregen, was hij heel druk en bar geoccupeerd als altijd, de gore burentrap van Ko's woning opgestrompeld. Lot had niets te herstellen gehad; en zij was dan ook dadelijk en regelrecht met de lenigelegante snelheid van een zoete hinde op Ko aangewerveld, had, dartel-uitbundig, zijn knieën naast elkaar duwend een schoot gemaakt en zich erop neergezet, Ko's hoofd tusschen haar wilde armen genomen en dat gezoend, gezoend zonder eind. En Rosetta, de dierbaar-lieve kerel, de zeldzaam-getrouwe, de altijd versmoord-sonoor juichende prachtvriend, die had, als in fijne, wonderlijkstille homogeniteit met Lot, niet alleen niet het allergeeringste met Ko te verzoenen gehad, maar behoefde zelfs niet, als al de anderen, in een expres-afzonderlijk élan van zeer na-

drukkelijk-gelukwenschende vreugde, naar hem toe te ijlen, omdat hij, van dat Ko het eerste hoofdstuk van zijn *Opgang* geschreven en hem voorgelezen had tot aan het nu uitgebroken succes toe, om zoo te zeggen, niet van diens zijde was geweken, inniger nog, als een van diep geluk stralende prachtceremoniemeester, heel zoetjes leidend, heel zachtjes regelend, in al maar warm-teeder door-causeeren, telkens weer de aandacht op de groote gebeurtenis concentreerend, om dit rijke feest van den geest was heengebleven. En waarlijk, een poos was er zoo een echte, hoog-innige stemming in dit allerintiemste kringetje geweest; bleek in Ko een bevredigde verstillung gekomen en een zoete drang iedereen vol en heerlijk recht te doen; zat Daan er nu vaak weer in een door zijn oogen zacht verschitterde rustige gelukkigheid; kwam Raf er niet zelden, maar altijd even haastig en plotseling, een of andere onvermoed-royale tractatie op tafel smijten; ging de frisch-zijige, slank-rijzige Lot er rond, dán als het heerlijke speelkind dat ze allemaal om beurten in teedere koestering naar zich toehaalden en dat ook uit zichzelf vaak, om zoet en geruchtloos voor zich uitdroomend enkel maar te luisteren, haar plaatsje op den knie van een hunner opvorderde, dán als de

onaantastbare, in prachtige ernst verzonken, blanke, jonge moeder, die hun als opperste verzorgster diende en zij in groote rust gehoorzaamden en was er alleen soms nog de fel-sarcastisch detoneerende stem van Myriam, tot dat daar, als een der eerste verstoorders van dit zeldzaam-stille rijke feest, op zijn hooge rechte beenen en met zijn bolle breede borst, Ko's schrale woninkje kwam binnengestapt, Koenraad Zeeltman.

Koenraad Zeeltman was het prototype van den hyper-gemoderniseerden kaper, verwekt door een vader met het gezicht en de spraak van een met 'het zallefie' geschoren sarrever-zonder-bouquet en grootgebracht door een moeder, log, breed, bruin en met een hazelip, die analphabete was. Maar in de, achter de altijd als loodzwaar omlaaghangende, moeizaam zich heffende oogleden bijna doorlopend verborgen oogen van vader Zeeltman hadden doorgaans meer energie en gochme getwinkeld dan er zoo dadelijk op het eerste gezicht in te zien was geweest. In den kaapschen tijd, als zoovele te dien dage, met fabelachtige weekloonen en stiekeme fameuze extra's zijn slagje geslagen, had hij met een schraapzucht als waarvan maar heel weinigen toen blijk gaven, rijksdaalder op rijksdaalder, gouden tientje op gouden tientje

en bankbiljet op bankbiljet gelaten en, gepraedisponoerd door zijn bar-wantrouwenden, ziekig-securen aard onmenschelijk hardnekkig steeds heel den buidel onder zijn onmiddellijk bereik gehouden, totdat hij op een goeden dag door god weet welke innerlijke angsten plotseling opgejaagd, als in een zenuwstuij naar de zonder aflaten getroetelde en gekoesterde geldkluit in de kous op de beddeplank had gegrepen en die, aan handen en voeten trillend, bij de stadsspaarbank had ingelegd. En van toen af was hij iederen Vrijdagmiddag, klokke half drie en nadat hij thuis staande en jachtig zijn fijntje met kalfslever naar binnen had geschrokt, er heen gegaan, om er zijn op alle mogelijke manieren slim-gluiperig ausgenutzte en groot gehouden, irriteerend-bedaard uitgetelde weekoverschot te laten bijschrijven en, onderwijl hij zijn spaarbankboekje in zijn binnen vestzak zalig-pardoes op zijn hart liet rusten en het beschermend-streelend met zijn rechterhand vast behoedzaam door de drukke stad droeg, was hij er telkens weer vandaan gekomen met een gezicht, of hij, ijzeren hein, voor de zooveelste maal zijn kosjere mezomme in het water had gesmeten. Vele jaren achtereen, rustig-sterk voor zijn schijf blijvend en zonder zich aan een enkele uitspatting over te geven,

had hij dit bijna vrekking potten volgehouden en was hij met zijn afschuwelijk-leelijk nebbisch-gezicht stil-aan en onopgemerkt een welgesteld man geworden. En toen het ontzettende getier der kaap en haar ook nog zwaar geruchtende nadagen angstwekkend begonnen te wijken en heel snel daarna al het royaal verdiende en royaal gegapte geld over het bed, door de keel en langs het closet verdwenen was; toen meer dan driekwart der diamantwerkers weer was geëxproprieerd, meerdere duizenden zelfs de hongering nabij waren en het stand gehouden en vrijwel intact gebleven diamant-kapitaal de kans had schoon gezien uit deze materieele en moreele ineenstorting munt te slaan; er over heel de linie van het diamant-bedrijf een onderwerping en uitbuiting waren begonnen zoo beestachtig en infaam als nog nooit te voren; toen was vader Zeeltman, zelfs tot stomme verbazing van zijn allernaasten, heel sec en als in een grenzenlooze onnoozelheid, voorzichtigheidshalve met een deel van zijn buidel nog pas voor den dag gekomen en had zich als juwelier gevestigd. En hoewel zijn oogleden er niet soepeler op geworden, steeds als bijna geheelomlaaghangend-gesloten, zware, stijve gordijntjes voor zijn oogen gebleven waren, zijn miserabele joodsche venterskop geen

voortje van meerdere intelligentie had gekregen, was hij er allereerst toch wel op bedacht geweest zijn particuliere standing min of meer op het niveau van zijn verhoogde maatschappelijke positie te brengen; had zichzelf en zijn gezin minder schriel dan voorheen gekleed, een royaal bovenhuis met netten opgang gehuurd, in één adem door in de verdere opvoeding van zijn kinderen duchtig ingegrepen en voor zoover van eenigen hunner de leeftijd al voldoende was gevorderd, de naaste toekomst onverwikkelijk bepaald. Koenraad, de oudste en nog niet eens barmitswe, ging met een vaart van school; leerde op den dag het aristocratisch diamantklooven bij den alom in 'het vak' vermaarden Zalme Sluis en 's avonds de moderne talen bij den sterk joodsch-geprotegeerden, krukkigen meester I.A. Prins. En nog geen zestien kliefde hij al spiegelglad de grofste steenen als een kerel en al bijna dertig sprak hij de talen nog als een bewaarschoolkind. Slechts kort was Koenraad toen na zijn leertijd de clevere eerste werkman en de onuitstaanbare vreeselijke branie in zijn vaders zaak geweest. Het heel het diamantnijvere Dortendam op stelten zettende, geruchtmakende frauduleuze faillissement van het befaamde Parijsche huis Albert frères, Diamantaires et bijoutiers,

56 Rue de la Paix, had met een tiental andere grootere enkleinere Dortendamsche diamantfirma's ook de nog jonge, maar al stil-bloeiende zaak van den ouden Zeeltman vernietigd. Vader Zeeltman, gebroken, en terwijl dag-in dag-uit de tranen onstilbaar onder zijn zwaar omlaag hangende oogleden uit vloeiden, was weer in hem uitmergelenden loondienst naar zijn schijf gekropen; en Koenraad, in zijn ongemeen bekwaam en bovenmatig pootig werkmanschap, had zich binnen een minimum van tijd een van zijn vader volslagen onafhankelijk bestaan veroverd. Maar zijn van vaders-enmoederszijde ernstig erfelijk belaste en daardoor als het ware in twee bijna gelijke vrij sjofele helften gesplitste natuur, was niet bestand gebleken tegen de weelde van een zoo snelle, ruime en vooral jonge materieele zelfstandigheid. Het jiddisch-sluwe, het van den prins geen kwaad wetende onnoozele en van den domme zich houdende effen gluiperige, het vrekkelig-spaarzame, het over-slimme en grenzenloos-wantrouwende dat hij van zijn vader, en het eierzuchtige, ongelooflijkijdele, broeisch-zinnelijke, zielig-nieuwsgierige en soms analphabetisch verstopte en verstompte dat hij van zijn moeder had, hadden al heel jong vele zieke plekken in zijn psyche gevreten. En het was vooral zijn jeugdige

maatschappelijke voorspoedigheid nu, welke te zamen met zijn veel moderner georiënteerde persoonlijkheid dan die van zijn vader en moeder, al dit bij de ouders min of meer nog onbewust, grootendeels latent en door onhandig-spaarzame hanteering der situaties ook weinig schadelijk inferieure, bij hem tot een wel-bewuste, zeer actieve en sterke minderwaardigheid had gemaakt. Toen hij zijn korte broek voor een lange had verwisseld, had hij de verregaande, alles beheerschende, corrupte macht van het geld al beseft. En toen zijn prachtige werkhanden hem, zoo jong nog pas, al weekloonen begonnen te brengen waarvan twee gezinnen onbekrompen konden leven, toen had zich als eerste symptoom van onontkoombare innerlijke verwording dadelijk een zoo onbreidelbare, intense bezit-zucht in hem vastgezet, dat dit allengs de alles overheerschende, meest afschuwelijke trek van zijn karakter dreigde te worden. In zijn prille man-warding had hij de ontembare hartstocht van dit onvervreemdbare *hebben* min of meer infantiel bevredigd in een zwelgend zinsgenot van onbetamelijk lekker schranzen, geweldig heel fijn nasschen en zeer duur en stevig rooken en, minder animaal, in een overdadig vullen en bijhouden van zijn garderobe. Kasten zoo vol kleeren had hij,

dat hij doodgemakkelijk een voltallig korporaalscommando er mee in burger kon helpen drossen en voor zichzelf dan nog zooveel overhield aan costuums, aparte pantalons, afzonderlijke vesten, pellerines, demi's, winterjassen en ulsters, dat hij iederen dag der week, 's zomers en 's winters, in versche kleeding kon verschijnen. Een pels, door den jongen man al meermalen nerveus-begeerig betast, zelfs al eens een keertje lacherig-zalig gepast, had hij zich op grond van zijn jonkheid nog laten ontraden; maar van een echte panama, die hem honderd, en een gegarandeerde bonten arre-muts, die hem vijfenzeventig pop had gekost, was hij niet af te brengen geweest. Als een klein gelid in rust vulde een rij van achttien prachtig glanzende, gaafgezoolde en waterpas-gehakte laarzen een enorme kastplank, waaronder als zuilen stapels dozen vol dassen, manchetten en boorden omhoog gingen.

Doch mèt het robuust en haastig botten van zijn manbaarheid, het gestadig toenemen van zijn roep als werkmán en ook door de legende-zucht, die zijn in waarheid exceptioneel zeer hoog weekloon nog maar liefst tot het dubbele opvoerde, was niet enkel zijn dadelijk altijd als een reflex werkende ijdelheid stellig tienvoudig versterkt, maar vooral

de bevrediging van zijn tierende bezit-begeerte gewijzigd. Gelijk hij tot nu toe hoofdzakelijk voeder en lichaamsbedekking voor zijn massieve rijksdaalders had gekocht - de machtigste schotels in de restaurants en de fijnste kleeren bij den tailleur waren steeds immers hem - zoo was hij nu ook aangevangen allerlei geestelijke waarden naar zich toe te halen, meestal bruut-rechtstreeks gekocht met zijn luizig kwistig geld, soms, als het voordeeliger uitkwam en goedkooper was, zijdelings-sluw bemachtigd met andere nog stuitender kunstgrepen van lokking. Hij voelde zich niet meer bevredigd door enkele bemeestering van het vervloeiend-animale, van dat wat in de comptabiliteit zoo prachtig synthetisch 'verlies' heet, noch door het bezit van het louter levenlooze ding. Hij wilde nu ook koel-stroomende denkkraft, heet-golvende artisticeit, allermodernste levensactie naar allen kant, maar ook en vooral contact met menschen voor zijn geld; uitgebreide relatie niet alleen met menschen door wier uitmuntung en faam hij relief kréég, maar verkeer ook met hen door wier eenvoud, argeloosheid of uitgesproken stupiditeit hij al de hoogste begaving had. En met wel wat heel weinig geschakeerde, meer nog, armtierige middelen, trachtte hij nu in een verdwaasd-hevige, infantiele

vlijt zijn doel te bereiken, probeerde hij zijn ontembaar verlangen naar populariteit te bevredigen. Zijn door zijn bekwaam werkmanschap bij vele bazen verkregen invloed en het hem hierdoor automatisch toegevallen overwicht vooral op velen zijner engere makkers, die, het wonder van zijn aanbevelend woord evengoed als het fatale van zijn tegenovergesteld advies kennende, hem, uitsluitend dus door zelfbehoud gedreven, schuw ontzagen, overal zijn lof zongen en op alle mogelijke manieren walgelijk belikten, hadden hem het eerste lang niet te versmaden resultaat in de door hem zoo fel begeerde richting opgeleverd. Toen, nerveus-vergenoegd en in een voortvarend, wild ongeduld om den roep die van zijn persoon moest uitgaan sneller te verbreiden, was hij de onafgebroken, de onder alle omstandigheden afschuwelijk rinkelende lokking met zijn groote, warm-blanke rijksdaalders begonnen. Kleintjes, bangelijk-voorzichtigjes eerst, met royale tractatie in koffiehuis, die velen slokkerigen armoedzaaiers en meerderen vrekkingen klaploopers zoo maar gratis te pimpelen bracht; durvender en indrukwekkender dadelijk daaroverheen met zwaarwichtige maecenas-allures werkend, die aan een hem in minder dan geen tijd klittig-verknocht, onderdanig-verplicht kloek half

dozijn fluweel geijaste, ruig bebaarde kunstpaupers, onder vrij rooken, vrij borrelen en een enkelen keer een plat, zeer ongewisse vooruitzichten schonken. En toen deze manipulaties hem ook weer wat uitgebreider in zijn afzichtelijke marionetten hadden gezet en hij, nog niet voldaan, altijd maar meer begeerde, toen had hij eindelijk nog heel wat contact en relatie bijeengeharkt met de eigenaardige suggestie, die er soms van zijn vaak zonderling hersenkronkelige, onontwarbare, hoogst egocentrische redeneerkunst - wanneer zijn diep naar de hoeken toe breed-gespleten mond de vlotte sprake beet kreeg - kon uitgaan. Leeg, hol, vergaderingachtig woord-gebral was het, waarbij hij in genotvolle overgave en zieke zelf-koestering het donker-diepe geluid van zijn stem beluisterde en waarin hij het schaarsch-heldere krampachtig en welhaast doorlopend sluw, laf in de theoretische these hield, omdat hij innerlijk letterlijk trilde van angst voor alles wat er maar bij mogelijkheid practisch van zijn woorden zou kunnen worden verwerkelijkt; het heimelijk zijn hartgrondigste wensch was dat er tusschen de theorie en de practijk aller dingen, die heerlijke zeer lange, fijn-veilige afstand zou blijven, welke de heel het leven zoo verfrisschende koene conversatie mogelijk maakte, zonder

dat aan het conservatief systeem der zalige rust en paffe bange dadenloosheid behoefde te worden geraakt.

En toen hij ten slotte, niet weinig ingenomen met, blakend van bollen trots op de buitengewone aantrekkelijkheid en de enorme charme, die er dan toch blijkbaar van zijn persoonlijkheid moesten uitgaan, een niet onaardig massaasje van alderlei gratis rookende, gratis drinkende, gratis etende, vuil transigeerende, hem op alle mogelijke manieren bedonderende en zijn zieke ijdelheid strelende slampampers om zich heen had gewerkt; zijn goedmoedige, niet onsympathiek-verkorte voornaam (Koen) en zijn klevendig-jiddische antipathiek-onverkorte achternaam (Zeeltman) zoo'n beetje van mond tot mond begonnen te gaan; toen, stervend benauwd voor de nekeive, uiterlijk lauw, afwerendbroeisch als een platte preutsche juffer, innerlijk ondernemend-hitsig, koppig-onaflaatbaar als een indecente reu, was hij, even achttien, getrouwd met het blanke tengere overbuurmeisje Chellie Pimentel, die nog geen achttien was. Ze had hem genomen, dat fragiele vurige ding, met haar voor een portegieserinnetje uitzonderlijk fijne witte velletje en vreemde, vaak een beetje te opzettelijk sprekende grijsgroene oogen, onder den drang vooral van

haar hupsche, knappe, nog zwoele moeder - de toen al mooi grijzende, maar nog frisch rijzige matrone en alom gevierde 'ma', die in haar tijd door haar veelvuldig raak kiezenden en dan gul wegschenkenden, niet altijd even onbaatzuchtigen liefdelust veelmaals de griezelige roddeltongen had in beweging gebracht - die in Koen voornamelijk den kostelijken, vloten, ongeëvenaarden, heerlijkoverdadigen kostwinner had gezien. Maar in alles was hij voor de kleine Chellie de absolute, de vreeselijk teleurstellende tegenstelling geweest van haar liefde-droom. Want de aard van dat breekbaar mat-porseleinen poppetje was van een trillend-zinnelijke romantiek, die, om het even den vorm van verschijning, in den man altijd naar diens kracht en macht zocht; naar de kracht van zijn lijf waarmee hij vederlicht torsend schaakte of onverhoeds, kort-onontkoombaar neerwerpend overrompelde, bokste, worstelde, gewichten hief of in goddelijke naaktheid zwom; naar de macht van zijn luide actieve en stille passieve schoonheid, zijn alles overrinkelend geld, zijn glanzende maatschappelijke positie, of van zijn ieder en alles domineerenden geest, ongeacht ook, was hij kunstenaar, wetenschapsman, politicus, socialist, anarchist. Leelijk, bang-leelijk had ze Koenraad Zeelt-

man gevonden, van den eersten stond dat hij haar van achter de gordijntjes had begluurd. In zijn grooten, gelig-galligen kop met het door cosmetiek in bedwang gehouden, domwijze, bruin-banale krulhaar, de geweldige, wijd afstaande ruige ooren en de ontzaglijke vleeschhelling die zijn neus was, waren alleen de donkerbruine melancholische oogen bescheiden en normaal van proportie, stil ook en zacht en niet onsympathiek. Maar de slappe, golvende mond en de hard-gecultiveerde donkere spreekstem, de verwaten breede bolheid van zijn borst en de dwaas-behaagzieke lange rechtheid van zijn beenen - in zijn oogen naast vele min of meer betwistbare, de onbetwistbare charmes van zijn lichamelijk schoon - droegen zijn grenzenlooze arrogantie, pathologischen waan, dood-ziek wantrouwen, ontembare eierzucht, knagende afgunst en vermoffelde sexueele drift overal onverborgen in het licht, maakten zijn persoonlijkheid tot een alom fel-beschaterde karikatuur. En naast zijn, de symptomen van zijn psychisch-hachelijke wezen al vaag aanduidende, soms al bedenkelijk accentueerende, monsterlijk-verwongen, gruwbaar leelijke aanschijn, had de korte verloving het doorschijnend-broze, teer-gracieuze, romantischvurige portegieserinetje de levensvernieti-

gende zekerheid gebracht van zijn ook innerlijk even zoo vreeselijke en dus veel ergere misvormdheid. Haar koene ridder, gaaf, glad en hard als een kloppende, levenswarme marmeren statue; haar snaaksche schaker behendig en lenig als een onverschrokken bronzen prairieman; haar lachende, meedoogenloosneerwerpende nemer als een schoon-beestelijke harem-hercuul; haar roekeloze strooier met het heerlijk-veile goud der wereld en vóór alles, haar gloeiend-onbedaarlijke minnaar zonder regelmaat en zonder het wachtingsgeduld ook van tijd en plaats, het bleek een bangerd, een lafaard, een kinderachtige dwingeland; een apathisch-trage overprikkelde pessimist en afzichtelijke bezit-zuchtige; een pathologische wantrouweling en krankzinnigjaloersche; een held van waan, ijdelheid en zelf-liefde; een armzalig creatuur tenslotte, dat enkel bezat zijn naakte wondere werkhanden. Maar intusschen was het leugenachtigonreine huwelijksnest naarstig en met alle zorg, vooral door hem, den stiekem-geile, gebouwd. Een duur-deftig geheel vrij bovenhuis werd gehuurd vlak nabij het toen nog zoo prachtig landelijk beboorde, zoet-stroomende, altijd zilveren Dortje. Er kwam een blank-eiken eet-zitkamer-ameublement volgens ontwerp van dien fijnen kwieken wel-

haast eersten meubel-architect des lands, die ook den schoorsteen uit eiken ommantelde, de wandbetimmering projecteerde en voor de banale plafond-schablone een passende, stijlvolle zoldering ontwierp. En met de vloerkleeden en vitrages van Tom ten Bosch, den lichtkroon van Frerik Zeegers, den haard van Erich Lepelijzer, het aardewerk van Toon ter Hoef, het glaswerk van Willy Norm, het kleine koperwerk van Chris Voorberg en de vele potten en vazen uit de Potterie des Arts, had dit betrekkelijk kleine kamertje - mooi, strak, dof en koel nu - ruim vijf duizend gulden gekost. En toen ze aan de slaapkamer toe waren, had Koenraad ook alle comfort en modernheid gewild, maar zich alleen, en terwijl zijn groote, gele hoofd in nauw-bedwongen broeischheid lachte, met hand en tand tegen de lits jumeaux verzet. 'Niks voor mir', had hij enkel heel luchtigjes en gijnig met een goedigen grijns gezegd, maar innerlijk intusschen den fellen nerneuzen afkeer ervan zwaar voelen bonzen in zijn borst. Als een vreemde gescheiden van hem liggen en slapen - zij het dan op nog geen armlengte afstand en dus onder zijn onmiddellijk bereik - zijn vrouw, zijn door geen sterveling te benaderen, absoluut alleenlijke, zalige lijfeigene, wier lichaamslijn in deze situatie van den echt geen

zelfstandig-vrije, maar slechts de contour van zijn lichaamshouding behoorde te wezen en van wier intiemste lichaamswarmte hij, meer nog dan zijzelf, ook in den slaap, de onvoorwaardelijk-eeuige eigenaar was, dat vond hij een pervers-koel modernisme, dat de eenheid van het huwelijk splitste en schond. En een knus, heel fijn tweepersoons ledikant was er gekomen. En niet was het keurige kostbare home gereed of de gasten stroomden binnen. Vooral kunstenaars waren de geaccrediteerden en daarvan de schilders de uitverkorenen. Op den Vrijdagavond, den avond dien Koenraad Zeeltman enkel met hevig schranzen in traditie hield, zaten er nu als regel zelfs een paar van die doodeters mede aan, hing de pittig-kruïge rollade hun gulzig in de zinnelijk-sprietende snor en droop het vet der kip hun smakkend door de zwierig-sliertige sik. En als tegenpraestatie kwam dan eerst het present doen van een wilden krabbel, een hevig opgeklodderde schets, een doodgewerkt-droog geheel af olieverfdoek en al heel vlug daarna het door Zeeltman als het grootste geluk heen trillende aanbod: het schilderen van zijn ongemeen-verwaand, zeldzaam leelijk conterfeitsel, in het achterbaks verheugende vooruitzicht vooral, dit dan ook het fijne blanke gezichtje van zijn vrouwtje te mo-

gen doen, waarvan door de stuipig-benauwde, maar slimme kunstgrepen van Koenraad even wel nooit iets kwam. In een minimum van tijd waren op deze wijze drie, vier, zijn ijdelheid door vleierende flatteering van zijn facie niet weinig streelende, vrij groote portretstukken naar zijn kop gemaakt. En zorgzaam en rijk in breed-gouden lijsten geëncadreerd, had hij er op de beurt telkens een volgende kamer mee gesierd, zoodat het leek of hij mèt zijn levenden kop mee, vier, vijf maal de heer van het huis, de man van die jong-frissche vrouw daar, de eigenaar van dat welgesteldkeurige interieurtje was, maar vooral, de zonder zijn lijfelijke aanwezigheid het dartele, mogelijk onbezonnen vrouwtje gestreng waarschuwend en stevig in bedwang houdende, alomtegenwoordige. Want van de vreeselijkste voorgevoelens was deze trieste psychopaat altijd bezeten. Ging hij 's morgens naar zijn werk, dan gaf hij het in den nacht door echtelijke verplichtingen vaak doodvermoeid en afgebeeld opgestane vrouwtje nauwelijks een zoen; wel een dwaas-ernstige, somber-dreigende vermaning enkel met zijn oogen; woelde diep in hem de spijt, dat hij haar niet als elk ander kostbaar voorwerp verborgen kon meenemen of tijdens zijn afwezigheid onzichtbaar maken. En keerde hij

's avonds van den klooverswinkel weer, dan, al naar hij zijn straat, de paar laatste huizen en eindelijk zijn huis naderde, hamerde zijn hart, van onbedaarlijken angst voor wat hij mogelijk daarboven, daarbinnen zou kunnen vinden, heftiger; stak hij heel behoedzaam den huissleutel in het slot; sloop nog behoedzamer de wel dik-belooperde, maar allicht toch krakende trapjes op en, als wilde hij onontkoombaar op heeterdaad betrappen, stapte hij met één geweldigen stap, aschgrauw zijn gezicht, trillend zijn beenen, hijgend zijn bolle borst, tot bijna midden in het proper-mooie, eetzitkamertje, waar het kleine, tegenover hem als nog blanker wordende vrouwe hem dan bijna altijd heel rustig-onschuldig wachtte en in sjieke behaagzieke kleedij valschjesvriendelijk en onderworpen tegemoet trad. En vanzelf, omdat ze wist dat hij dit eischte, ving ze dan zooveel als haar dag-rapport aan; luisterde hij gram en quasie-onverschillig, maar loerde haar intusschen de woorden uit den mond, construeerde tegenstrijdigheden uit haar mededeelingen - niet kloppende futiliteiten door verspreking die hij vasthield - bracht haar in verwarring, tot ze òp van nervositeit allerlei dingen zei, die ze had willen verzwijgen, en de poppen aan het dansen gingen. En nooit kwamen de verzoeningen

daarna dan tot stand door opklaring brengende geestelijke uitwisseling, maar steeds door vertroebelend en verdooving-wekkend lijfelijk contact. Het was dit telkens met de zinnen verdrijven van wat alleen door den geest kon worden opgelost, wat deze prille echt tot een snelle verwording zou brengen en nu al tot een roes en een chaos had gemaakt. Maar toen voltrok zich zijn noodlot; wat te voorzien was geweest, gebeurde. Van kunstbeschermer, van kunstgevoelige was hij kunstbedrijver, schilder, geworden. En zijn eerste scheppende gestie in deze nieuwe trotsche levenssfeer was, als was hij een door ouderejaars gedonderde, tot verbijstering gedreven, bleek nerveus door de straten ijlende noviet, een alleridiotste uitgedostheid. In een bruin manchester pak, hoog aan den hals gesloten, met het haar lang krullend over zijn jaskraag heen, een vuurroode lavallière fladderend op zijn bol geblazen borst en sappig-gele sandalen aan zijn kolossale voeten, ging hij dagelijks naar den winkel, waar hij iederen morgen weer, collectief, met verholen stik-lach werd ontvangen en telkens door denzelfden eenigen moedige en gelukkig totaal van hem onafhankelijke, uit de volheid van diens hevig afkeerig gemoed, krijschend werd gescholden: verschwartster nar! 's Avonds, zoo

ijverig als een kind, maar tegelijk zoo verholen-hitsig als een kleinmoedig-smuigeme laffe al ruige vent, teekende en schilderde hij nu het liefst en ook voor het meerendeel naar het hem bijzonderlijk aantrekkeende naakt en was het speelsch-perverse Chellietje tegen belooning van zacht-wolken de à jour gewerkte onder-en zijig-soepele, mondain-gesneden bovenkleertjes, uitsluitend zijn model. En in plaats dat die jonge jaren van dat fameuze ijverige schilderschap teekeningen en schilderijen hadden gebracht, waren er als resultaat van die prompte 'zittingen' heel vlot en kort achter mekaar een, twee, drie kindertjes gekomen.

Het was in deze periode van zijn tergende schildersonmacht en tegelijkertijd ook al snel verbanaliseerden huwelijkschen staat, dat Koenraad Zeeltman voor het eerst besepte niet alles met geld of een vette kluif te kunnen bemachtigen en dat hij, hunkerend naar de sfeer van roem - ook al viel die nu dan een ander toe - en ter vasthouw zoekend den steun van een kracht-kerel, op zijn groote gave laarzen naar Ko Santeljano was toegestapt en op diens advies toen ook maar meteen tot een andere faculteit der kunst, de literatuur, was overgegaan. In neerbuigende vereering en met de walgelijkste vleitaal

altijd in den breed gespleten vlotten spreekmond, had Koenraad Zeeltman zich nu als Ko's leerling aan zijn voeten nedergezet en was van toen af geworden iederen avond diens betalende gast. Maar nimmer was de sluwe, schijnheilige, smiechtige Koen, die zijn vale slimheid voor een groot psychologisch vermogen hield, Ko's waarlijk-innige, helpende vriend geweest; wel diens stuntelige, alles van hem afloerende navolger en - waar hij het veilig vermoffeld kon lappen - zijn vuige impotente plagiator. En hoewel Ko den gezwollen sluwertik doorzag, zich veelmaals een gezonde lever lachte aan zijn winderigegocentrischerethoriek en stinkend-benaauwd conservatisme; hij hem ieder oogenblik met den felsten spot besprong en op het lijf zat; zijn royaalachtige gierigheid ontmaskerde en uitveterde; zijn zieke jaloezie eerst hevig aanjoeg en onmiddellijk daarna meedoogenloos weer neersloeg; dan hem een groot, groen spaarvarken voorhield, opdat hij daarin zijn zilveren beursje vol gepotte gouden tientjes kon overstorten en een anderen keer weer hem een schetsteekening voorlei van een in het Musée Cluny te Parijs tentoongestelden afsluitbaren metalen kuisheidsgordel, zooals een ondenkbaar-jaloersche Veertiende eeuwsche hooge Paduaan dien bij zijn lang-

durige afwezigheid zijn vrouw liet aanleggen; ondanks al dat bar-hatelijk gegrol en nog veel satanischer en wreeder kastijding meer, stootte hij Zeeltman niet alleen niet van zich af, maar haalde hem integendeel al meer naar zich toe; opende hem perspectieven van schoone en vruchtbare schrijfvaardigheid, waarvan de stoere diamantenkliever heel kleintjes trilde; paaide zijn weliswaar nog zeer onvast, maar onloochenbaar aangevangen schrijverstalent, zoodat de schijn-goedige, langharige artistiekeling er pardoes de klem van in den bek kreeg, zijn altijd breede vlotte spreekmond als ineens geparalyseerd stond; blokkeerde hem verpletterend-benauwend met en sloot hem onontkoombaar in door de beginnende macht van zijn, Ko's, nu als een wervelwind opgekomen en voortvlagend beteekenisvol kunstenaarschap en liet geen poging na hem in neerbuigend dankbare verplichtheid volledig aan zich te onderwerpen.

Het was met deze gewillige toelating, tegemoetredende ontvangst en vast-omklemmende kluistering van Zeeltman, dat Ko de innige, stille intimiteit van het zoo pas herstelde allerintiemste kringetje wederom schond en verbrak. En hoewel de diepe smartelijkheid hiervan op slag wroegend door hem henen

woelde, was hij toch buiten staat geweest den heet-wilden onstilbaar-stuwenden bemachtigingsroes van zijn tragisch-vreeselijk tegenstrijdige en schreiend-jammerlijk gespleten innerlijk te weerstaan en dezen parvenuïstisch-onbenulligen, maar vooral minderwaardigen indringer direct bij of kort na zijn aankomst uit te schakelen en af te wijzen. Want Ko's aan het ongelooflijke grenzende ijdelheid, zijn ingeboren en door Myriam buitensporig aangekweekte, alles naar zich toehalende, hijgende baatzucht en ten slotte zijn hachelijk en wankel, vrijwel totaal ineengestort maatschappelijk bestaan beletten hem dit, als in een machteloze paralyse verstijfd, omdat hij de meest verachtelijke, en dus ook deze broeische schel-valsche adoratie van Zeeltman niet wilde, niet kon missen, evenmin als diens daaruit voor zijn werk en persoon stellig volgend - en dan te benutten - propagandistisch vermogen en zijn door de omstandigheden als op een gloeiende plaat komende, in ieder geval toch eenige verlichting brengende, bijspijkerende duiden. En al was Zeeltman, de secure, benauwde broek, als zoowat de eerste, lang geen plezierig, vlot en gelukkig experiment, aan den heerlijklichtenden ochtend van zijn roem wist Ko, dat, wilde hij nu volledig reüsseeren, hij dit

hoog-psychologische transigeerende spel - naast een stage en vooral volumineuze literaire productie - niet enkel zoo nu en dan uit noodzaak moest hanteeren, maar maken, straf en onfeilbaar, tot een systeem. En het werd dit. De verblinding en overdondering, het heerschen en onderwerpen, het intrigeeren en intimideeren, de onvermoeibare jacht op en de helsche bemeestering van alle mogelijke boven en ondergrondsche machtsmiddelen; maar ook, de zwoegend-dravende voortbrenging, het was nu aangevangen op een wijze, waarbij al het vroeger gepraesteerde van dien aard eenvoudig kinderspel werd. En voor wat de zuiver improductieve, min of meer parasietische levenskunst betrof, bleken de nog altijd maar doorgaande, als niet eindigen kunnende, toch zeer scherp indringende levenslessen van Myriam, mits zoo bekwaam en schrander van opzet als nu toegepast, achteraf van onschatbare waarde te zijn.

Door de log-lompe bres, die Koenraad Zeeltman in het zoo zoetjes-aan in waarheid verstilte, innige, ijl-fijne kringetje had gemaakt, schuifelde en wrong zich nu allengs de een na den ander naar binnen. Daar was allereerst de kofflemakelaar Plem Pinedo, een woelig, druk, over-sensitief heerschap met een donkeren ruigen kop haar, een krullige

boemelaarssnor en een paar kollende, blauwgrijze, hevig-lichtende oogen in het beenig groen-bleeke gezicht. Het was een catastrophale persoonlijkheid, die altijd in de hevigste en meest schokkende tegenstellingen leefde, in wilde uitersten minde en in nog wilder uitersten haatte, 's morgens kreupel liep van reumatiek of in volslagen stervensnood neerzat, 's middags pootig er op los roeide in een glanzende wherry of, dat het een aard had, beende om en boog over een enorm matchbiljart; den eenen dag wegschonk een sigaar van een kwartje, omdat hij een formidabelen slag in zijn zaak had gedaan en meteen nu ook voor goed uit de zorgen was, en den anderen dag zielig bedelde om een, al was het er maar eentje van de vijf, omdat zijn zaak onafwendbaar op springen stond. Muziek en literatuur hadden zijn 'krankzinnige' liefde; maar van Brahms, al was hij dan zoogenaamd neo-klassiek, had hij een griezelen afkeer. Zijn Hongaarsche dansen leken schlemielige begrafenis marschen; en wilde hij zich überhaupt een klein pest-zenuwziektetje op den hals halen, dan had hij maar te gaan naar zijn Deutsches Requiem - oa! -, naar een van zijn vier symphonieën of naar zijn beroemde rhapsodie. In de Hollandsche literatuur waren er voor hem maar twee meester-

werken: Multatuli's *Woutertje Pieterse* en Ko Santeljano's *Opgang*. Op alles wat daartusschen lei, als het op de veiling kwam, kwam geen bod. Myriam - wier geest hij om zijn originaliteit en heerlijke pittigheid zei hoog te minnen, terwijl het enkel het verwantschappelijk abnormale was wat hem in zelf-liefde tot haar trok - Myriam had het vermogen hem zonder veel moeite en niet te stuiten aan het draven te brengen. Dan, als zij begon, wond hij zich op tot onuitputtelijken kwinkslag en waanzinnige paradox, haalde hij de overdrijvende geestigheid en geestige overdrijving van den hemel en de hel tegelijk. Maar Ko, die zijn zielige ziel, als van ieder ander, overrompelend had bemeesterd en er door Pinedo's eigen vrijhartige confidenties bovendien achter was gekomen, welk een geestelijk en lichamelijk wrak deze geweldige mond- en oogen-man eigenlijk was, verstond het, hem altijd streelend-zachtjes te ontmaskeren en met zoete vleiwoordjes - waardoor hij zichzelf dan uitlachte - weer in fatsoen te brengen, zijn vreeselijke waanvoorstellingen tot niemendalletjes te maken en hem sussend te berustigen, zoodat die drukke opschepper, die ostentatieve fantast en chargeerende leugenaar bij hem niet zelden werd: een innig verheugd, fijn intelligent, ge-

hoorzaam kind. Maar tot een objectief-rechtvaardig oordeel en daarmee overeenstemmende loyalere houding tegenover Koenraad Zeeltman had hij hem nooit kunnen brengen, wijl Pinedo, hoezeer hij overigens Ko in alles ter wille wilde zijn, in dezen sinjeur, hardnekkig-onveranderlijk, een onsympathieken reuzen-ijzeren hein bleef zien, die, wat hem betrof, op ieder willekeurig moment met zoo'n genoegelijk-vermakelijken knal waarvan je schrok, kon barsten. En wederkeerig was het Ko ook nooit gelukt den troebelen, vol psychische defecten zittenden Zeeltman maar eenigszins milder voor Pinedo te stemmen, omdat die op zijn beurt weer, onder geen voorwaarde, met dien koffie versjacherenden, onuitstaanbaren charlatan een nauwer contact wenschte dan strikt noodig was om den heerlijk-veelvuldigen vrijen omgang met Ko geen oogenblik te belemmeren. Bij deze twee eerste spiksplinternieuwe getrouwen bleek Ko reeds, dat het in het algemeen een krachttuitputtende, zoo niet totaal onmogelijke toer zou zijn, bij al die nu weer noodzakelijk rond hem heen te zamelen menschen, voor elkaar zooveel sympathie, althans waardeering of verdraagzaamheid te wekken, als noodig was om zijn positie als massaal-aangebodene niet in gevaar te brengen. De een mocht den

ander niet verjagen, omdat hij - hetzij stoffelijk, hetzij geestelijk - ze zou noodig hebben allemaal zonder uitzondering van een, vrouwen zoo goed als mannen, imbecielen zoo goed als intelligenten. En te meer bleek hem de bijna onoverkomelijke moeilijkheid dier taak, toen daar nu achter Koenraad Zeeltman en Plem Pinedo aan, de meest uiteenlopende menschen als buiten adem kwamen aangehold, om hem in eerbied en bewondering met hun vriendschap te omringen. Daar was Charles Storm, een als een gemberbolus gevulde, ineengedrongen, zwarte, ruige, goedlachsche, hevig pro-semitische semiet, met de slim-tintelende, kleine, ronde, bruine oogen en de vochtige spraakzaamheid van den onvervalschten marskramer; groothandelaar in galanterieën, inrichter van vliegende winkels en reuzen-ramscher op de Duitsche markt, die in zijn vrijen tijd tooneelstukken schreef; het eens, als een goocheltoer, had weten voor mekaar te krijgen, dat de befaamde Dortendamsche tooneeldirecteur met een stuk van hem voor het voetlicht kwam. Als hij het erover had - en dat gebeurde nog al eens - lachte hij nog onbedaarlijk om het stiekeme gochme waarmee hij dat had klaargespeeld, ondanks de stekende herinnering dat die opvoering hem heel de overstelpende

blinkende en glanzende inventaris van een zijner grootste uitverkoop-winkels had gekost en niettegenstaande hij ook bliksemgoed wist, dat in gansch Dortendam was verteld, dat niet de altijd maar adem eischende beroemde schouwburgdirecteur, doch het vet-gekwabde koopmannelje 'ongeregeld' erin gelopen was. En toen deze artistieke rommel verpatsende rampasser er ook goed en wel, breed en zwaar en vooral als geregelde gast op zijn dooie gemakke gezeten was, kwam de juridische candidaat Henk Smalhout, van wien Ko in veertien dagen tijds twaalf warm-bewonderende brieven had ontvangen, met in den laatsten dier respectabele reeks lettres d'admiration de trillend-begeerige vraag hem te mogen bezoeken. En gekomen was hij een avond, angstig-groot en geweldig-hoog in het kleine armelijke woonkamertje, negeerend Zeeltman, Pinedo en Storm, met alleen maar oogen voor Ko en een afwezig-hoffelijke onderscheiding voor Myriam. Hij leek een blanke slanke Teutoon met fijn-zijg, asch-zilverig, deftig in een scheiding en tot een kuif gekapt haar en fanatisch glanzende oogen. Dat hoofdhaar droeg het alles tot bedeesdheid vereffenende en tot ingetogenheid verstrakkende van het in 's lands zuidelijk gelegen eilanden-gewest - de streek

zijner geboorte - hard en verketterend heerschend calvinisme. Maar de oogen waren, in tegenstelling met het haar, van een bijna godlasterend-glanzende wereldschheid, van een profanatie, waarin heel het paganistisch toegespitst modern-intellectueele, zondig mondaine en geraffineerd-perverse groote-stadsleven brandde. Bij dit eerste treffen had Ko dadelijk geweten hoe deze nieuwe waardevolle sinjeur, die zich daar zoo spontaan in zijn armen was komen gooien, nu moest opgevangen en onontkoombaar vastgehouden. En op slag had hij in den omgang met den jurist het hoogste vernuft, de sprankelendste ironie en den verregaandsten spot van zijn demonische wezen, maar bovenal de onaantastbare autoriteit van zijn ongeëvenaarde persoonlijkheid gelegd. Bij hun vele en diepe gesprekken, die begeerig-snel vooral door Smalhout werden geëntameerd, verstond Ko met zijn weergalooze welbespraaktheid de kunst, door een helsch-exagereerende generalisatie altijd wel zulk een serie van wonderlijke brokken relatieve en schijn-waarheid bijeen te graaien en als felle hel-lichtende schijnsels te laten opblinken, dat hij hem daarmee verblindend alle stutten ontnam en meedoogenloos in de duizelende ruimte van zijn geweldige woordwoestijnen sleurde. En zoo

jachtig en verlangend als de candidaat-jurist was geweest om met den grooten romancier over allerlei te praten - maar in onbewustheid, in argeloosheid niet vermoedde daarbij te zullen wegsissen als een kleine koude druppel op een groote gloeiende plaat - zoo haastig en hunkerend was ook Ko geweest met Smalhouts zelfstandig-oprechte bewondering voor zijn werk aan te kweeken en op te voeren tot een aan waanzin grenzende adoratie, om daarmee in diens oogen niet alleen te stijgen tot een phenomeen, maar om hem vooral en welbewust te maken tot zijn eersten waardevollen intellectueelen mondelingen en schriftelijken propagandist.

En eindelijk, daar verscheen de geldman. Het was de zonderling, de al zachtjes aan de slapen grijzende vrijgezel Stoop; Freddy Stoop. Hij kwam uit het oude, zoete, schoonheuvelende Kennemer-kwartier, uit een dier prachtige, strak-blinkende Noord-Hollandsche stadjes aan het fel-blauwe, hardnekkigrechte kanaal, waar de kooienij kruiig door de straten geurde en de oker-gele en giftigpaarse kazen rolden over de markt. Zijn kop had de blozendheid en de bolheid en zijn neus de wippend-spitse braafburgerlijkheid van de vette welvaart der gansche contrei, waar het lichtend weg-nevelend gras- en akkerland,

waar het blanke bonte vee en zijn machtige zuivel tot goud werden. Hij had, al betrekkelijk oud, nog physica geloopt en, betrekkelijk nog jong, al groote familieparten geërfd. Van lieverlede de studie toen in den steek latend, was hij eenzaam rondtrekkend aan het globetrotteren gegaan. Achtergelaten in Holland had hij: zestien goed-beheerde en goedrendeerende huizen als geldbelegging, een handzaam kapitaal op het Grootboek der Nationale Werkelijke Schuld, een zeer welgestelde familie verspreid langs het kanaal van het Kinheimsche af tot heel aan de wijd-open zee toe, een melk-blanken, zilver-grijzen, schatrijken vader, die met een deftige huishoudster zijn kapitaal huis bewoonde, dat stond aan den rand van het tulpenland. In Parijs had hij daarna domicilie gekozen. Lekker verloren luiierend in de millioenenstad, deed hij altijd als buiten adem geoccupeerd en druk naar Holland toe. Een bescheiden, niet heerschzuchtige maecenas werd hij daar voor een enkelen begaafden Hollander; een houder van een maintenée, die hij iedere week trouw schreef en geld zond, maar nooit bezocht; een groot minnaar van absinth, dat hij thuis en op de boulevard bij kelken dronk. Tweemaal 's jaars trok hij naar Holland. Zijn eerste bezoek gold dan den brozen, blanken, als

smetteloos besneeuwden vader, die daar als op instorten in kunstmatige robuustheid, hoog en breed, alleen in dat groote wijde huis gezeten was. Dan toog hij, druk, geagiteerd, naar den buidelman voor de halfjaarlijksche opbrengsten uit louter nietsdoen verkregen. En daarna dan, vrij van hoofd en luchtig van lijf, ving hij aan zijn reis door het land, trok hij door heldere provinciesteden naar glanzende kleinere stadjes en stille gedijende dorpen, werkte hij, als ging hij er slovend onder gebukt, een kolossaal programma af van bezoeken aan familie, vrienden en kennissen. Het was op een dier halfjaarlijksche rondgangen, dat hij Ko Santeljano bezocht, om dien, op raad van een zijner Parijsche Hollandsche vrienden, van wien hij een introductie had, het manuscript van een bundel Mengelwerk ter beoordeeling in handen te stellen. Ko had in dien jong-ouden, schichtigen, eenigszins blooden man dadelijk den zonderling gezien; maar, vooraf ingelicht, hem met bijna vrouwelijke minzaamheid ontvangen en volledig op zijn gemak gebracht. En mede door Myriams hulp, die aan de verovering van dit zilveren vlootje nog wel eens haar werkzaam aandeeltje wilde hebben, was dit eerste contact dadelijk zoo in alle opzichten raak geweest, dat de anders zoo vreemd-

bangelijke, altijd wegkruipende en wegschuilende Stoop er zich dadelijk kind aan huis had gevoeld. Om zijn Mengelwerk, eenige dagen na zijn bezoek, hadden Myriam en Ko zich tranen gelachen, met het manuscript in onbedaarlijk-krankzinnige uitbundigheid letterlijk gerold over den vloer. Het was voor het meerendeel poëzie; half-vlegelachtige, halfsenielige rijmelarij van een vaak heel abrupt, koud, vies realisme, zonder een zweem van eenig talent. Maar toen het puntje bij het paaltje kwam, was het oordeel niet alleen niet onbemoedigend geweest, maar had de jongoude, aftandsch-jongerijmelaar zoo waar voor een enkele strophe zelfs nog een pluim gekregen. Hij had buitengewoon onzeker, maar vooral bijzonder eigenaardig gelachen; en wel zóó benauwend allerzonderlingst, met allerlei plotse schokkingen van, trekkingen in en vlammerige rooderigheden op zijn gezicht, gekke knippering van zijn oogen en allervreemdsoortigste geluiden van zijn neus, dat Myriam en Ko er een oogenblik geschrokken naar te kijken stonden, stellig dachten dat het huilen werd. Doch toen hij opeens toen beider handen greep en die killig-warm drukte, beseften ze tot hun niet geringe, maar vooral jolige opluchting, dat dit schrikanjagend, adembeklemmend, stuipend driekwart huilen

inderdaad lachen was, waarlijk vriendelijkvreugdevol dankbaar-geëmotioneerd lachen. En na de soepele toepassing van dit hoogpsychologisch experiment, dat, gelijk een redelijk goed-geslaagde transactie die in een schoonen slotkoers ter beurze eindigt, zijn doel allerminst had gemist, leek het als kwam de wilde chaotische uitbreiding van den kring, door een in alle haast ingestelde en overdreven gehanteerde selectie, even tot staan. Het volgestorte kapitaal en de reserve - de liquide middelen en het levende propagandamateriaal - immers, bleken voor het oogenblik in voldoende mate aanwezig. Maar niet drongen daar in welhaast bedelende onderworpenheid en karakterlooze vleierij achter elkaar op: de welbespraakt-ploertige of ploertig-welbespraakte, knappe, jonge advocaat en dichter Paul Francinet; het calvinistisch falsarisje en boekenreizigertje Freekie ten Dom; de jongensachtig-boosaardige, bohemien-roekelooze, aartsbrutale Gerrit Bekking. Dortendams geliefdste violist; Andries Manheim, de accountant, wiens gladde, sluwe kaken recht en onbeweeglijk stonden als de geldkolommen van een grootboek; Siegfried Poppelsdorf met het om hem pal in zijn facie uit te proesten belachelijk-enorme zuigelingengezicht, het vele talen der wereld spreken-

de wonder, dat intusschen nooit anders dan een mondje vrij dik, zeer vochtig Hollandsch losliet; en nog een vijf-, een acht-, een tiental meer, of Ko, bedwelmd door al die adoratie, murw door al die bewierooking, zette zonder eenig voorbehoud zijn armzalig-wrakke woningdeurtje weer wagenwijd open. En heel stilletjes en schuchter, maar sterk bewust, bleek zich tusschen die imposante stuwung op Ko's woning aan, mee te hebben laten voortdrijven en naar binnen loodsen, het bleek-blanke, zilverig-blonde, lief-scharminkelige onderwijzeresje Tine Zwierstra. Het fijne schooljuffrouw-meisje, met de groote blauwe oogen en het welhaast krijt-witte huidje waardoor al de adertjes als lagen ze bloot zoo zichtbaar en kloppend heenschenen, zat altijd maar muisstil, een beetje afzijdig, tusschen al die hevig geruchtende, in vreeselijke dissonanten sprekende en lachende geweldige mond-menschen in te kijken naar Ko; naar zijn krachtig, heerlijk voorhoofd, dat in voorname intelligentie zoetjes blaakte; het wisselend spel van zijn grijs-groen-blauwe oogen, die als in even zacht-bewasemde glanzing plots afwezig peinsden en op slag daarop, felschitterend van spot, als tot het leven ineens terugkeerend, weer juichten; naar de diepe en verre straling van zijn gansche persoonlijk-

heid, die alles aanlichtte wat binnen haar breed-bundelende banen kwam. Behalve het aandoenlijk-zoete Lotje, dat, al zou Ko een lijfwacht van tweehonderd man om zich heen vormen die haar niet alleen vernederend van hem zou weghouden, maar zelfs met zweepslagen verjagen, door de kracht van haar liefde toch telkens weer onaflaatbaar tot hem zou weerkeren en André Rosetta, die nu eenmaal het onafscheidbaar begeleidend levende mineur in Ko's orkestralen levenszang was en dus om en bij hem bleef, al viel de hemel op de aarde, (Daan die Ko alleen maar in diens zuiverheid verdroeg, had bij het eerste stormloopje van eenigen dier slampampers op het pas herstelde intieme kringetje onmiddellijk de vlucht genomen) was van al die in adoratie bezwijmende mensen daar, dat blank-onschuldige, hemel-reine stille wicht de eenige, die Ko heerlijk onzelfzuchtig, waarlijk en diep liefhad.

Ko had haar ternauwernood opgemerkt; nog niet gezien hoe dat jonge wezen trilde bij den klank van zijn stem, haar groote blauwe vraag-oogen in ontroerde, vurig-warme glanzing volschoten wanneer hij als bij toeval naar haar keek.

Maar binnen een minimum van tijd was het gebeurd, dat dit blijmoedig, weinig geruch-

tende, als blank porselein zoo doorschijnende schepseltje om en naast hem ging als zijn diepst en innigst vertrouwde en in doelbewuste stille gedecideerdheid bewoog, sprak en handelde als zijn lief, prachtig, vol en warm levend onfeilbaar medium.

Nu was de groote tijd in aantocht, Ko's roem-periode onbetwistbaar aangevangen. Een tweede, een derde, een vierde editie van zijn *Opgang* kwamen kort na mekaar van de pers; *Levensleed*, Epos van het land, zijn tweede groote roman, met een ongelooflijk uitgebreid en vrijmoedig vocabulaire van de onzinnigst verblindende opschroevertij, als spoedig te verschijnen aangekondigd. IJselijk voorname periodieken gaven van zijn medewerking of toetreding tot hun redacties kennis; de geïllustreerde pers bracht zijn contereitsel en face en en profiel, in lees-, schrijven denkhouding; de groote bladen interviewden hem, beschreven zijn levensloop, publiceerden opzienbarende exposé's van zijn onverschrokken schrijversplannen. De kring, in al sterkeren aan was nu, openend met Freddy Stoop als de goedige, indrukwekkend-solide rijkaard, sluitend met Henk Smalhout als de uiterst intelligente spreek- en schrijfvaardige huis-propagandist en met als middenmoot

een enorme bende van los-vaste en vast-losse mensen, die allen hadden hun persoonlijke waarde en bepaalde plaats en zonder uitzondering naar de mate hunner krachten meewerkten aan de verbreiding van Ko's faam, de kring consolideerde zich niet slechts als nog nooit te voren eenige kliek rond Ko, maar completeerde zich vooral op een zoo ongemeen-kunstige wijze, dat al wat maar even bruikbaar element bleek, hoe idioot onderling verschillend ook, er in werd ondergebracht. En nu was het Ko's veeleischende, maar vooral ziekelijk naar erkenning en adoratie hunkerende wezen, dat, als van ouds, al die nieuwe hartevrienden - ondanks het geen hunner, om welke diepere oorzaak dan ook, ooit aan ijver ontbrak zijn literairen naam overal heen te brengen - onaflaatbaar, dag aan dag, uur aan uur op het lijf zat, om hen - doordat hij duurzaam werd gekweld door een rusteloos-jachtigen angst van niet snel genoeg openlijk en algemeen te wezen wie hij meende dat hij innerlijk en voor een beperkten kring al was - telkens en altijd weer, vaak in heftige verwijten, te kunnen voorhouden hun lammenadig geringe spontane strijdbaarheid voor, hun schromelijke plichtsverzaking en schandelijke tekortkoming tegenover hem en zijn werk en liet hij geen gelegenheid

onbenut, terwijl hij hun zijn eigen van zelfverheerlijking verdwaasde woorden als het deugdelijkste werkmateriaal ter zijner eere in den mond lei, hen tot al intensiever propaganda voor zijn arbeid en persoonlijkheid aan te vuren. Het was deze, als een angstig-groote schaduw zijn waarlijk al krachtig kunstenaarschap vergezellende, ja niet zelden vooruit ijende onstuimige kamp voor hemzelf, dien hij in tragische hartstochtelijkheid al meer tot een kunst naast zijn kunst opvoerde en waardoor hij gaandeweg voor niets meer zou terugdeinzen. Want al consequenter werd zijn psychologische levensleer: de massa verwarren, overdonderen, overrompelen, verpletteren, opdat zij werd willig, volgzaam, murw en, evenals het scheppingsvermogen, een geheim instrument door den kunstenaar bespeeld. Scheppen en het voortgebrachte zonder verdere persoonlijke begeleiding of inmenging de wereld insturen, de voortbrenger vervolgens, min of meer als een looze toeschouwer, geruchtloos afwachten, dat was hem een levenshouding die hij niet enkel kortweg hartgrondig verfoeide, maar waarvan hij de oprechtheid, ja zelfs de geheele bestaansmogelijkheid fel-hoonend loochende. De publieke opinie, van kunst-criticus tot leesbibliotheeklezer, moest niet enkel, gelijk zoovelen deden,

halfzacht en stiekem gericht of met allerlei strijkages en achterbakschheden zoetjes beïnvloed en slemperig bewerkt, maar fors tot weerloosheid gebluft volledig en feilloos gemaakt. En wie beter dan den kunstenaarzelf waren de openlijke en verdeckte middelen daartoe het best toevertrouwd? Verschijnt er een krant met een mooie critiek, bemachtig zoo mogelijk de geheele oplage ter doelmatige en zeer speciale verspreiding; komt er een met een slechte, bemeester niet slechts 'zoo mogelijk' de volledige oplage, maar vorder haar op desnoods met geweld tot het allerlaatste nummer, tot den misdruk toe, ter algeheele en onnaspeurbare vernietiging. En wijl één volzin afbraak tien pagina's lof niet enkel maar zoetsappigjes-stil bedierf, doch ruchtig in het kwadraat finaal uitvlakte, was het zaak er onafgebroken voor en achter bij te zijn, om op alle mogelijke manieren dergelijke akelige onheiltjes te voorkomen. Blijf dus, zuiver uit utiliteit, in vriendelijk-overheerschend contact met al wat recenseert, declameert, lezingen organiseert, commissies installeert en biographieën fabriceert. Hou, vervolgens, cour wel als een doodarm, maar toch als een altijd zorgzaam geschoren artist; ontvang in een schraal, benepen woninkje, waar een gehavende gore serre-zetel, als in ironischen

lach, voor weelderige easy chair fungeert en drie andere hopeloos-wankele, uitgezochtzonderlinge stoelen als in geestige verdwazing staan te gekscheren met een allerzotst geïmproviseerd getimmerte dat de tafel blijkt; geef het frequenteerend-adoreerende gezelschap water in koffiekopjes, koffie in waterglazen en laat het zich in zijn gul-charmeerende, hysterische luidheid blauw lachen om den bloemenbak die een soepterrine, het olieen azijn-garnituur dat een inktstel is en ... werk, produceer duurzaam en overstelpend, dat de massa den tel kwijt raakt, ervan duizelt. Het was aan den eenen kant deze door Ko zeer bekwaam gehanteerde en toegepaste zoogenaamde levensregie-kunst, waarbij hij het geringste requisiet angstvallig benutte en de steeds inslaande mis en scène kolossaal uitbuite, te zamen met het moeizaam en hevig voor zichzelf vechtend gerucht en de altijd met dezelfde ambitie door hem rond zijn werk en wezen uit den grond gestampte massa-actie, en aan den anderen kant zijn waarlijk en waarachtig, krachtig-zelfstandig, groot en imponeerend kunstenaarschap al, dat al deze inferieure, karakter-zwakke hulpmiddelen absoluut kon missen; het was deze door dwang-voorstelling, eerbegeerte en economische noodzaak onzuivere mengeling,

dit duivelsch onafscheidelijk tezamene van buitengemeen, enorm kunnen en al te vaak belachelijk, onzinnig heel klein doen, dat een deel van het publiek - niet het kleinste - de min of meer onoplosbare, droevige rebus bracht van de dadelijk bij Ko's invloedstoename als kunstenaar, als bij geen ander tot nu toe nog, opgekomen hardnekkige, felle verdeeldheid tegenover zijn stellig toch vaststaand wonderbaarlijk talent, en een ander deel - niet het grootste - het al klaardere inzicht schonk, dat die welhaast vijandelijke gesplitstheid absoluut niets raadselachtigs of onverklaarbaars had, maar enkel was, heel duidelijk, heel klaar: het onverbiddelijke gevolg van Ko Santeljano's op slag bij zijn roem-aanvang zich manifesterenden geweldenaarsaard, die in zijn grove hanteering der middelen tot de snelst mogelijke reüssite, het publiek zoo ongebreideld opjoeg, dat het als met een knal dadelijk in tweeën spleet: in krijtende bewonderaars die zijn bluff, zelfoverschatting, intimidatie en onderwerpingsbegeerigheid niet zagen of bij zijn groot talent op den koop toe namen en op de meest belachelijke wijze vaak overal zijn lof zongen; in haatdragend verbitterd afkeerigen die zijn gaven wel niet ontkenden, maar onpasselijk van zijn kabaal en brutaal-

doorzichtig spel zich toch maar liefst buiten zijn invloedssfeer hielden, of, onverzoenlijkverstokt alle talent in hem loochenden, zijn gansche verschijning als een mystificatie zagen en geen gelegenheid onbenut lieten om hartstochtelijk tegen hem te ageeren. Was Ko de vereering, al grensde die aan waanzin of al berustte ze op louter bedrog, nooit te machtig, nooit te overdadig en bovendien absolute voorwaarde tot bevrediging van zijn grootheidsgedoeve; den tegenstand, hoewel hem diep smartend, had hij noodig om zijn ongekend-vreeselijken wil te doorladen met de heete barre vlagen van zijn bij tijden alles omlaag stortende en verbrijzelende bovenmenschelijke heerschingskracht. En meteen toen hij het nu gebeuren zag, hoe de pas aangevangen jonge glorie van zijn onstuimig naar erkenning, naar roem hakend kunstenaarschap op alle mogelijke manieren smuigem werd genivelleerd en openlijk geremd; juist toen hij vaststelde, dat het schrijfsel van critici en kenners, in particuliere lange papieren brieven aan hemzelf, danig verschilde met wat ze schreven in het openbaar en zeiden achter zijn rug; tegelijk toen hij met een als een idee fixe zich in hem vastzettende zekerheid wist: mijn genialiteit verdragen, dulden ze niet; ze willen me verdonkeremanen, of,

misschien erger nog, verpletteren en hij als in een laatst en machtig overzien, met een als godskrachtigen greep heel het schouwspel had samengevat, toen kwamen daar als doodende steen worpen naar hen toe, als hen door midden splijtende houwen op hen aan: de verschijning van zijn twee zware deelen grooten roman *Levensleed*, Epos van het land; de uitgave van een boek, getiteld *Ko Santeljano* door Henk Smalhout; het razend in het rond snellende, alles verstommende persbericht, meldende zijn aanstelling als letterkundig redacteur van het liberale voorname groote Dortendamsche dagblad. Het was als had hij dat alles voor dit moment bijeengezameld en vastgehouden, heel dien glanzenden buit voor deze gelegenheid en als om het duf gebroed over de heele linie nu eens speciaal te tracteeren, met mysterieuze vermogens zoo maar eventjes uit den grond getooverd. Al wat geïntrigeerd, gekonkeld, getransigeerd, verleugend en gelasterd had, was nu in verbijstering uiteengestoven en ieder voor zichzelf, op eigen houtje, tot het besef gekomen, dat deze Ko Santeljano niet enkel groter werd als hij klein werd gemaakt, maar vooral met ontstellende zekerheid zich een weg naar de massa zou bouwen, zonder en dan over hen als lijken, met en dan door hen als onderworpenen.

De primaire, allerdiepste aandoening door al dit snel bereikte in Ko gewekt, was een fijn, heel schuw, heel stil geluk, dat ijl en zacht en vluchtig lichtend de moede matheid van zijn kop overscheen. Maar toen hij van lieverlede, ook door het walgelijk gekruip en gevele van al maar meer toenadering tot hem zoekenden, klaarder besepte, wat een geweldigen sprong hij nu ineens had gedaan en, nóg stil, maar al nerveus gejaagd, aan het determineeren, groepeeren en organiseeren van de daaruit zeer waarschijnlijk volgende mogelijkheden was gegaan, perspectieven had gezien waarvan zijn gansche lichaam trilde, toen was de versche kracht van zijn nieuwe macht ontembaar naar zijn kop, wild naar zijn knuisten gegolfd en de onaantastbaarheid van zijn autoriteit tienvoudig gestegen. En terwijl Ko Santeljano, ingeleid door den ruigen, vermaard-lyrischen hoofdredacteur-zelf, zijn onvervaard, maar niet ongewichtig entree als criticus aan het groote dagblad deed; er dadelijk en doorlopend door al zijn kronieken, naast een scherp inzicht, vindingrijke motiveering en eminente formuleering, een blijkbaar door hem onbedwingbaar speelsch en verholen dreigen van zijn nu dubbele machtigheid ging; hij veelmaals in terloopsch verband -

maar dan steeds later en eventueel elders nadere uiteenzetting toezeggend - de verstilde en stille grooten ongenadig koeionneerde, de zelscheppende critici met ongelooflijk beleid en meestal zeer opbouwende onderscheiding behandelde, de enkel critiseerenden in hun onafhankelijkheidswaan ongemakkelijk afstrafte, de opkomende krachten, inzonderheid, met zoo groote genegenheid niet zelden prees, dat de lafhartige ijdeluiten dankbaar-bibberend voor hem op de knieën zonken; terwijl zijn overmachtige, als honderdvoudig gepersonifieerde wezen in hijgend gezwoeg en onstilbare actie alomtegenwoordig scheen, zijn overstelpende lyriek in haar ongebreideld gerekte lengte ieder en alles in de grauwe kunstkolommen der kranten kleineerend omlaag of er nietswaardig ganschelijk uit weg drukte, zijn robuuste epiek in haar zelfminnende en magistrale breedte, elk de blankere ruimte der tijdschriftpagina's betwistte, alles tot armzalige smalheid er op zij drong of tot op het randje van afwierp, hij hier een woedend-krijtende polemiek voerde, daar een fulmineerend-afstraffende anti-critiek gaf; terwijl zijn sympathiek gesluisde stem vele openbare zaaltjes, maar nog meerdere met elite publiekjes gevulde intieme salons, in zoet-heesche fluisteringen

en rollende climax-donderingen volzong van de pracht en de grootheid van zijn werk en hijzelf noch zijn allerverknochtsten een gelegenheid ongebruikt lieten, den in zijn schitterend sluitende gekleedheid verknepen zinnelijken, afzichtelijken humanist-bourgeois en de met de in haar diep en coeur trillende blanke bloote borsten hysterische kunstbourgeoise heel vertwijfeld in te lichten omtrent zijn maatschappelijken nood en in gelatene bedruktheid tegelijkertijd te wijzen op de gebodenheid van snelle en royale hulp, wilde zijn geniaal kunstenaarschap verder uitbloeiend gedijen en niet ondergaan; te midden van heel die ontzettende actie en hooguit geruchtende al maar stijgende faam, kwam daar als een bijna unanieme lofzang de critiek op zijn land-epos *Levensleed* los, die hem met een zwaai boven alle andere moderne Nederlandsche romanciers uithief en zijn roem-begeerte welhaast volledig bevredigde. Maar die over heel het land heen galmende geestdrift der critiek, ze was niet simpel objectieve wisselwerking tusschen een iets heel bizonders schenkenden kunstenaar en een iets zeer enthousiast ontvangende critiek. Bleek het eensdeels inderdaad waarlijke getroffenheid door de grootschheid van den roman in zijn prachtige natuur-plastiek en

manhaftig menschbeeldend vermogen, anderdeels was het opportuun gedoe, laf kool en geit sparen, onwaarachtig in het gevele komen, valsche opkammerij van een figuur met ongeëvenaarde, angstaanjagende krachten en een machtspositie waarmee moest rekening gehouden; aan verdwazing grenzend loven van een verschrikkelijken geweldigerd, die de heeren zoetjes-aan de baas ging worden en meesmuilend gaandeweg al meer aan het handje kreeg; angst vooral voor den bijtijden alles omvètrappenden krachtmensch van wien ze nu wel inzagen dat hij niet weg te dringen, laat staan te vernietigen bleek en tegenover wien het nu juist het psychologisch moment was, zonder kleerscheuren en met nog een behoorlijke portie zelf-respect een fijn-securen draai te nemen, om mogelijk daardoor voortaan in aangename vrede en gepaste vriendschap zachtmoediglijk met hem te kunnen schranzen inplaats van in helsch kabaal voortdurend met hem te moeten knokken. Ging de critiek met haar ongelooflijk tamme vereering en allerzonderlingst likkende strijkages dus voor, het publiek in zijn nawauwelende botheid en afzichtelijken hongerigen conversatie-nood volgde willig en gedwee, geestdriftigjes en ree, te meer wijl *Levensleed*, god zij dank, niet gelijk

Opgang (ajakkes) on-salonfähig bleek, was vrijgehouden van dat uiterste, niets ontziende, alleszeggende realisme, dat een mensch met maar een beetje nette ingewanden hopeloos onpasselijk maakte.

Als van groot geluk en zaligen positieven machtsgroei dronken gevoerd was Ko, als van krijtende verblijdheid en tierende actie waanzinnig geëxalteerd was gansch de kring. In het armelijke woninkje rolde en rinkelde het geldje en geurden en kleurden de bloemekens weer, was de aanloop van al wat aan jonge mannen en jonge vrouwen behoefte had om nu eens heel uitgebreid en mateloos te adoreren, niet meer te keeren verdriedubbeld. Myriams sluwe vernuft bleek noodig ter pootige organisatie van die al maar aanstormende stoeten, waaronder de gedrochtelijke woonkamertjes als bezwaken. En ze deed het handig en met beschaafde brutaliteit en veel cynischer nog dan voorheen, doordat ze, hoewel innerlijk als Ko's vrouw gevleid door zijn stijgende faam, in telkens knetterend lossnerpende ironie ook op dezen roem neerzag en afgaf. Maar dook Ko in trillenden onweerstaanbaren werkdrang in zijn armelijkgrauwe ploeter-kamertje weg, dan bracht ze vele buurkinderen met presentjes tot stilte, snoerde ze, ongemerkt en behendig, een gal-

mende trapjuffer den mond door haar aandacht af te leiden naar een tijdschrift met interessante plaatjes, omwond ze de bel tot een koddig ingebakerd, versmoord geluidend kinderhoofd, dwong ze met haar eigen onafgebroken fluisterstem suggestief de zwijgende rust door heel het woninkje heen en gaf ze zelfs het geel-grauwe dienstbodetje, voor ieder die Ko wilde naderen, het in den mond van dat schepsel ietwat ongemeene consigne: meneer mag niet gestoord, hij schept.

En inmiddels bleef Ko's zweep duurzaam en onvermoeibaar hevig aanvurend knallen. Heel de kring voerde de mondelinge propaganda, verspreiddeforsch en kordaat de praatstof waaruit zich onnaspeurbaar het on-ontbeerlijke 'gerucht' en 'nieuws' ontwikkelde, uitgezonderd Henk Smalhout, die behalve dit, ter oorzake van zijn vlotte maar lang niet altijd zuivere pen, ook nog de publiciteit verzorgde, en Koenraad Zeeltman, die wegens zijn donker, doch muzikaal stokdoof geluid, de declamatie van Ko's werk bracht. En waar de vrienden en kennissen te kort schoten of totaal in gebreke bleven, daar toonde Ko-zelf in een geweldige actie en overstelpling van daden, hoe het alles moest om te slagen en joeg hij hen allen tot een zijn werk adorerende reclame op, die steeg tot

lachwekkende razernij en welhaast onbestaanbaar exces. Maar nooit, zijn beproefde psychologische tactiek getrouw, vergat hij den streel voor wat ze - zij het dan veelal op zijn eigen instigatie - voor hem deden, onmiddellijk gevolgd door den stomp voor wat ze - altijd verre blijvend beneden zijn norm - tegenover hem nalieten, wijl hij wist dat dit het stimulans was voor het van hen te verkrijgen uiterst-bereikbare maximum.

En *Levensleed*, intusschen, werd gekocht; uit vrijen wil en spontaan gekocht, gekocht door honderdtallen wildvreemde menschen, natuurlijk door alle kennissen, in dubbelexemplaren vaak door velen der vrienden en ook, en niet mis, door ... Ko-zelf. Want niettegenstaande deze aanvuring en gangmakerij tot koopen van het boek, evenals het van de verschijning af nog maar steeds áánhoudend, hoogst antipathiek getier omtrent zijn tot heden toe boven alles uitgaande voortreffelijkheid, nu absoluut overbodig waren, - de roman als geheel, het was dadelijk en grif erkend, was een prachtig brok literaire kunst en zijn verkoop ging best - niettegenstaande dit boek het, nog stelliger en vollediger dan *Opgang*, uit zichzelf zou doen, het al deed, bleek het Ko toch niet mogelijk, die in zijn oogen hoogst belangrijke factor, den

verkoop van een werk, zoo maar onbeïnvloed op zijn beloop te laten en dreef zijn heetongeduldige, altijd forceerende, niet zelden volledig overweldigende aard hem ook nu weer naar dien zand-in-de-oogen strooienden kunstgreep; hielp hij met de kennissen, de vrienden en het publiek, het krachtdadigst mee zijn boek bij halve en heele dozijnen uit de winkels te halen en werden de zijn arbeid zegenend-opvijzelende boekverkoopers zijn bewegende en sprekende, zijn doeltreffendste reclame-automaten.

En het roem-gerucht consolideerde zich, zette door, steeg, steeg. Geen literatuur-periodiek verscheen er meer zonder een artikel over of een bijdrage van Ko, geen kunstrubriek in de groote dagbladpers of ze bracht zijn naam. De mededeelingen, de entrefilets, de communiqués, de interviews, ze verdrongen mekaar in woedend-drieste primeur-drift. En terwijl het bericht fel werd af-en weggesnauwd door het tegenbericht, het tegenbericht weer morsdood geslagen door het bericht, het eene blad schreeuwde dat Ko Santeljano's *Levensleed* binnen drie maanden totaal uitverkocht was, het andere jubelde dat er een Engelsche, een Fransche en een Duitsche vertaling van verschijnen zou, de uitgevers, tegen elkaar opbiedend, zich om hem heen verdrongen en

hem voorstellen deden tot aankoop van tien jaar arbeid tegen een ruim jaarlijksch honorarium; terwijl de vies-machtige stinkengierige maecenas actief tegenover hem werd, er zoete, dikke envelopjes kwamen, die hij met dat kleine mondje lachend, heimelijk diep gestreeld in ontvangst nam, er zich alderlei fondsjes voor hem poogden te vormen en er zelfs een Santeljano-vereeniging werd gesticht, die hem, in ruil voor het schenken van zijn toekomstige boeken aan en het daaruit houden van lezingen voor de leden, een stipendium zou verschaffen; terwijl de grinnikende en ijzende sensatie rondwaarde, hier werd verteld dat hij tot het katholicisme zou overgaan, daar dat hij een reis om de wereld ging maken en zich daarna metterwoon in Caïro zou vestigen, het ook niet aan een chronique scandaleuse ontbrak, wyl vele blonde, bruine en zwarte, slanke en gezette vrouwtjes hem minden, in wier tot dan toe rijk-rustig tam-vredig emotioneel gezinnetjesleven - hetzij als volgzaam jonge blanke moedertjes, of als braaf-gehoorzame al struischlenige dochttertjes - nu opeens een heillooze ommekeer was gevaaren; terwijl al dat diepe, waarlijk-echte groote en dat goedkoope, brutaal-vergulde kleine, heel die tierende zelfbewuste macht en schreiende wankel on-

macht, al dat stellig-groote kunnen en dat jammerlijk-wrakke doen - om gewin, uit sociale noodzaak, uit zijn wezen, ter bevrediging van den heerscher in hem, uit roeping wijl hij een wezenlijk groot kunstenaar was - staag en onverwikkelijk bleef dooreenwoelen en voortjoelen en ten leste steeg tot een dolzinnig-daverende carnaval-razernij, kwam daar op een avond dat de kring in Ko's woninkje bijna voltallig, haast massaal bijeen was, Plem Pinedo in nog nerveuzer puiling van zijn vervaarlijke oogen, hijgend en kuchend naarbinnen gestort met de mededeeling, dat Ko Santeljano voor zijn *Levensleed* dezen keer de candidaat werd voor den Nobelprijs. Zooals in een braveerend houtvuur een vermetel-laaiende vlam plots als verschrikt wegdooft onder de zwaarte van een versch blok hout, zoo was over den kring, als ontdaan door die tijding, ineens de stilte gekomen. En ondanks Pinedo's bericht enkel een gevolg was van zijn sensatie-zuchtigen aard en het op geen andere werkelijkheid berustte dan op een door de aanhoudende reclame-campagne in hem omhoog gezweepte associatie, die, voor deze gelegenheid nu eens tot een heroïschen leugen omgewerkt, een belachelijk-verre mogelijkheid tot een heerlijk vlakbije feitelijkheid maakte, vroeg

niemand - ook Ko niet - om eenigen verderen uitleg of nadere bevestiging; bleef de ostentatieve Pinedo de lekkertjes onbelaagde, volkomen veilige, fel benijde held van heel den avond en rukte zich, na herstelling der eersteonthutstheid, uitaller kelen de galmendoprechte en krijtend-voorgewende vreugde omhoog.

Gansch dien verderen avond was Ko heel stil geweest, had hij bleek en abstract zitten staren en peinzen met maar weinig aandacht voor het opgewonden-druk getater en gesnater en zonder dat hij zich met een enkel woord in hun aller half-juiste en heel-faliekante gissingen en stellingen aangaande de eigenlijke grootte van het prijs-bedrag en de wijze waarop die rijke buit hem in handen zou komen, had gemengd, noch op hun snaaksche vermoedens en jolige veronderstellingen omtrent zijn waarschijnlijk zeer zonderling beheer der duiten was ingegaan. Maar den volgenden morgen, al heel vroeg, las Ko aan de strak luisterende blonde Tine en den diepaandachtigen zwarten André een in den nacht geschreven meesterlijk gestelden, negen kwarto vellen grooten, aan Freddy Stoop gerichtten brief voor, welke hier op neer kwam, dat hij tienduizend gulden voorschot vroeg op de dikke tachtigduizend die hij van den

Nobelprijs te wachten was. Vijf uur sporens ver moest André Rosetta den brief gaan brengen, hem zelf overhandigen en op het antwoord wachten. En toen hij door den zonderling allercharmantst ontvangen en haast nog innemender weer uitgeleide was gedaan en met diens zwaar gelakte schrijven bij Ko terugkwam, bleek daaruit een met geen mogelijkheid meer te herstellen onherroepelijke breuk.

Nu brak een zorgelijke zware tijd voor Ko Santeljano aan. Myriams alles tartende onberekenbaarheid door Ko's snel geklommen faam, maar vooral door de daaraan vastzittende vieze maecenasserij, tot een furieus, paroxisme van haat en levenswalg gestegen; hijzelf economisch weer vuig in den steek gelaten en telkens opnieuw hondsich vernederd door al wat met glad geschoren facie en zwellenden buik en met gepoederde wangen en zwoegenden boezem de kunst beschermde; psychisch totaal uitgeput door de geweldige inspanning waarmee hij zijn *Levensleed* had geconcipieerd; doodelijk vermoeid niet het minst en half verpletterd ook door al de oprechte en valsche eer en vereering, de argelooze en huichelachtige exaltatie, de sluwfijne en dom-grove flikflooiërij en, ergst van

al, de als bij stille afspraak vanzelf ontstane, corrupt-uitgewisselde, hem vaak opgedrongen, maar niet zelden ook door hem zelf geprovoceerde wederzijdsche ophemelarij - in laatste instantie hem toch altijd weer diep teleurstellend wijl ze, voor wat zijn deel lof betrof, steeds ver beneden zijn onverzadigbare adoratie-begeerte bleef - het bracht hem alles met mekaar tot een staat van gekweldheid en gedepreimeerdheid die hem meermalen schoon-opstandig deed opstuiven en uitvaren, maar ook en vaker, bleek en verschrompeld uren achtereen doelloos neerzitten. Dat Myriam in haar door waanvoorstellingen en jaloezie gedreven strijd tegen hem was verergerd en hem met alle mogelijke middelen al vijandelijker en gevaarlijker bedreigde, het was verschrikkelijk en kon in een versloten weedom, heel verborgen, maar zoo onbedaarlijk in hem opsnikken, dat hem als een kleinen jammerenden jongen de tranen tappelings van de wimpers vielen. En dat een zwelgende bezittersbende plus een allerbelachelijkst keutel-ding, dat deftiglijk-representatief Staat der Nederlanden hiette, hem geen redelijk bestaan verschaften, de een naar haar wreed-grilligen aard en verfoeilijke onderwerpingsmacht hem alleen zoo nu en dan wel befooien wilde, mits ze daar-

voor dan nog in ruil de vrije, absoluut willekeurige beschikking over zijn persoon als vermaak-object kreeg, de ander in zijn geoxydeerd cynisme heelemaal niets deed en vanzelfsprekend ook zijn nationaalsten aller nationale kunstenaars doodkalm en in zoete gemoedsrust grondig liet crepeeren, het was een erbarmelijke schande, waartegen hij niet ophield in foeterend-krijtende woede te protesteeren. Maar dat na zijn tweeden grooten roman nog pas zijn scheppingsvermogen al zou zijn uitgebluscht, dat zou een ramp, het aller-allergste wezen. De gedachte aan zijn momenteele tergende onmacht tot scheppen alleen al kon hem als een felle schrik trillend door heel het lichaam slaan en verbijsterd hem doen tasten naar zijn nu weer zoo smartelijk-zorgelijken, vermoeid-ingezonken kop. Godallemachtig, pas de faam verworven en nu al weer uitgewischt, dat kon niet, die glorie was te kort. En heet-schreiend en verbeten worstelde hij, joeg hij zich op, klampte hij zich met alle macht aan het reeds bereikte vast en voerde hij voor alle zekerheid en om de aandacht van zijn eigen geringe vruchtbaarheid af te leiden, vooral zijn boek-critiek tot al hogere eischen en al heftiger geeseling op. En eindelijk, innerlijk finaal ontredderd en tot op zijn nerven afgewerkt, ver-

scheen daar - omdat hij toch leven moest, maar ook om te toonen dat het met zijn scheppingsvermogen nog lang niet zoo beroerd gesteld was - zijn autobiographisch verhaal *Overwinning*. Het was een doodelijk-vermoeid, totaal uitgeput mijmerziek-lyrisch relaas van verleden, heden en toekomst; van gewaand-almachtig kunnen en grootsch-toekomstig zullen, van sentimenteel-verheven duldigheid, valsch-zachtmoedige gelatenheid en driftig-plotseling uitschietende, alles verachtende hoovaardij; van springerig geleerd doend alweten vaak en duister-zinspelende profetie ook en, het meest van al, van een tot nu toe nog ongekende, alles overtreffende zelfverheerlijking; een mislukt brok kunstigheid ten slotte van Multatuliaansche evocatie en mentaliteit, gehouden in de bedrieglijke sfeer van een soort geestelijk martelaarschap. De critiek, door dit onloochenbaar-zwakke boek de kans opeens schoon ziende onder den hatelijk-plettenden druk van zijn wezenlijk en erkend groot schrijverschap weg te komen, verwon zich en besprong hem. Ze belachte met een ranzig misbaar zijn ongeëvenaarde doxomanie, wees in gezellige Schadenfreude op de rassche inzinking van dit zich met zoo enormen bluf aangekondigd hebbende talent en voorspelde met ontstellend gezag, dat dit

het stellige begin van het nog stilliger einde was. En Ko, hij raasde, al wist hij zijn *Overwinning* een product van uit den grond gestampte, min of meer voorgewende scheppingsmacht; schijn-kunst, wijl hij momenteel niet beter te geven had, althans niet beter geven kon en... toch produceeren moest. Maar nu de critiek voor deze gelegenheid eens bij haar akelig-solide positieven gebleven, jammer genoeg niet onder zijn suggestie gekomen was en ook, gezien het door hem al gepraesteerde, geen oogje had dicht gedaan, integendeel het geval opdreef en toespitste om hierdoor met des te meer succes zijn pas zoo moeizaam verworven en erkend meesterschap vol wraakgierigheid te ondermijnen en te niet te doen, nu ook als de donder op zij met dat inderdaad ietwat te rijkelijk weeke gloed-nieuwe procedé, pardoos boven op de situatie gesprongen en doorgevochten weer, verwoeder dan ooit. Verdomme, hij zou ze, de gasten, wacht eens ... Want critisch was hij niet alleen volkomen op kracht, maar doordringender, feller en meedoogenloozter dan wanneer ook voorheen. En hij sloeg en trapte in het rond. Wat hem achterbaks of verdekt bestookte, dat sleurde hij royaal voor het front en wat hem maar even openlijk te na kwam, dat hoonde hij neer. Het was de oude

strijd opnieuw, anders van verhouding en grooter van afmeting dan voorheen, maar het ging wederom om het bestaan van zijn niet slechts onbelaagd, maar vooral voluit erkend, toch vrijwel boven ieder en alles uitstijgend kunstenaarschap.

En verduiveld, hoe had hij hem dat nu weer gelapt - de valsche bende stond even perplex, al waren, gelijk nu al jaren te doen gebruikelijk was, al maanden te voren met de bekende bombarie en massa-actie de geruchten eerst en de aankondigingen later rondgestrooid en door de pers gegaan - daar verscheen Ko's groote, natuurlijk weer tweedeelige roman *Bloei*. Ze kropen bijeen, de zelf-scheppende speurende keurders, de nog nimmer zelf iets gepraesteerd hebbende albedillende criticasters en ze lazen, loerden naar mekaar en konkelden. De een voor den ander durfde als eerste den aangrijp niet. Maar eindelijk, de vermanning gekomen, vertraptten ze het zich vooreerst door zijn schijn-scheppingen te laten vangen, noch door zijn critische dreiging te laten dwingen. En nagenoeg eenstemmig bevonden ze, dat, al was dit *Bloei* in geen enkel opzicht een zoo hevig belachelijk misgewas als zijn daaraan voorafgegane *Overwinning*, het als roman toch een geweldige teruggang bleek, ver

beneden *Opgang* bleef en allermint zelfs maar in de schaduw van *Levensleed* kon staan; dat verder nu zeer duidelijk gebleken was, dat Ko Santeljano's krachten als roman-schepper finaal uitgeput waren en dat hij ten slotte als het zooveelste kind van een weleer ruig-schoone sterke, thans dunharig-leelijke, vrijwel ontcrachte realisten-familie - en als die groep zelf - jammerlijk snel was verbloed.

Natuurlijk schaterde Ko overdreven-hard en valsch-onstuimig. Kunst bleef kunst, was niet gebonden aan tijd, vorm of inhoud. En wat zijn ingetreden impotentie betrof - hij wist wel beter, maar had in bijna tien jaar geen sterveling gelijk gegeven en wilde dit nu allermint - ontkende hij met alle macht, ook voor wat *Bloei* aanging, zijn zoogenaamde verminderde scheppingskracht. Maar intusschen, zichzelf dekkend hoog te paard, had hij heel behendig zijn opportunistisch levensroer weer voor de zooveelste maal omgegooid. Een groote, als niet eindigende, heel droeve verstillung was er nu in zijn scheppenden arbeid gekomen; een allereerst hemzelf verscheurende, diep-martelende voortbrengingsarmoede, die hij met zijn grandioze verblindingsmacht heldhaftig, behalve achter den al toenemenden deskundigen rijk-

dom van zijn kritisch woord, bovendien, en nog heroïker als het kon, achter de toen door hem verzonden en dadelijk ter hand genomen publicatie van een reeks in zogenaamd scheppende stijl geschreven, zeer autoritaire essays poogde te verdonkeremanen; formidabel-doorwrochte studies, zoals hij gewoon was aan te kondigen, over verschillende nevenkunsten en over de deze kunsten het representatiefst beoefenende scheppende en reproduceerende kunstenaars; naar alle kanten speurende, breed-gedocumenteerde opstellen over muziek en musici, schilderijen en schilders, dramatiek en tooneelspelers. Bekwaam was het als alles wat hij aanpakte en deed, maar meer toch door de moedige intuïtie en de groote slimheid waarmee hij de stof, althans in schijn, bemeesterd had, dan door de noodzakelijk vereischte, werkelijk diepgaande kennis die hij waarlijk had opgedaan. Maar hij schreef in een zoo schitterend woordenspel van pardoos op den man afgaande autoritaire absoluutheid en met een dadelijk weer alles verzachtende of veel geheel terugnemende reserve tegelijk, dat het een het ander zonder het minste bezwaar ophief of nog nadrukkelijker intact liet, hij nooit en op geen enkele wijze te vangen was, niemand met zekerheid

zou durven beweren, dat het alles geen moeizaam, echt verworven weten was, noch enkel of voor het grootste deel suggestieve larie. En zooals hij in zijn boek-critiek door de bageraffineerde, vreesaanjagend-helsche hanteering der sluipende, alles ongemerkt aanvretende en ondermijnende paralipsis de literatuur-heeren had koest gekregen en tot op hun naakte gebeente bevend onderworpen, zoo had hij nu ook in zijn essays weer, door de onfeilbare methode van zijn zoogenaamd objectief strelenden lof en dito beukende blaam, de schilders, de musici, de tooneelspelers - als kinderen innerlijk en openlijk wild verblijd door die gewichtige publicaties over hun kunst en persoonlijkheid - niet alleen met een ongelooflijke snelheid aan zijn voeten gekregen, maar eveneens gemaakt tot volslagen plat-gemokerde, oprechte en voorgewende, in ieder geval hoogst gevaarlijk verdwaasde bewonderaars van zijn ongeëvenaarde universaliteit en ook, nu door de mislukking van zijn beide laatste romans de adoreerende schare niet onbedenklijk was gedund, tot een hem heelemaal niet onwelgevallige bende opgewonden krijters, die in haar smeltend-verzaligde dankbaarheid jegens hem nu schelluid verkondigde, en daarmee zijn wat ingeboete autoriteit niet

ongezellig compenseerde, dat, als hij wilde, hij technisch en artistiek een even goed, zoo niet beter, schilder, violist, klavier-virtuoos of tooneelspeler zou wezen dan wie ook onder hen en in ieder geval ondertusschen heel stellig al was: een veel groter kenner en veel dieper doorgronder van hun eigen kunst dan een van hen allen.

En terwijl Ko Santeljano zijn hem altijd in zware rethoriek beminnend-bezingenden leerling - den egocentrisch-abnormalen, laffen, perkament-grauwen Koenraad Zeeltman - als vrijwel de allereerste nu naar beroemder letterkundig oord dan het zijne had zien vluchten en - als weleer bij hem - met den breed-vriendelijken grijns van zijn vermaard-leelijke bakkes en het parvenuïstischgulle gebaar van zijn verwerkte handen, zich opdringen aan en indringen bij de slanke, etherisch-zoete dichters en de tengere uit het onreëel-kuischere scheppende prozaïsten, om met al dezen nu zijn, Ko's, ruig-naakte, fantasieloos naturalistische werk, in vuige verloochening mee te verafschuwen; terwijl hij ook den smoezeligen, hoog-bebloosd bolwangigen, jiddisch-zwarten marskramer-tooneel-schrijver Charles Storm heel stiekem - alsof hem een stille verklikker voor een valschen wissel op de hielen zat - had laten drossen en

evenmin een poging had gedaan om den hem ook al spaarzamer bezoekenden, vaal-groen bemaskerden, hysterischen koffiemakelaar Plem Pinedo ter verantwoording te roepen over den brutalen en gevaarlijken laster dien hij omtrent hem rondstrooide; terwijl hij naar buiten, bovenmenselijk van kracht en verschrikkelijk van wil, zonder de minste ontsteltenis en alsof er geen vuiltje aan de lucht was ook, met zijn hoogmoedige, geslepen, bekwame critiek en zijn verblindend-geleerde, niet minder knappe essays, zijn literaire eer hoog op- en zijn autoritair mond wijd open had gehouden, had hij naar binnen, diep-verheimelijkt, omzichtig-geduldig, maar enorm van worsteling, zijn heftig ontkende, maar absoluut zelf-besepte, schreiend-gehavende, als geheel vernietigde scheppingsvermogen aangegrepen; zijn genekte kracht door de wonderbaarlijke macht van zijn vreeselijken zelf-dwang en de prachtige intuïtieve toepassing van een schrandere stil-genezende zelf-suggestie, weer gaandeweg opgekweekt, net zoo lang en net zoo moeizaam tot hij, in nog versmoord-bange juiching voor mogelijke inzinking, al gewisser zijn oude krachten weer voelde aanstroomen en hij, in een al nog maar sparen en zamelen en met geweld terughouden van zijn bijna niet meer te bedwingen her-

boren lust tot scheppen, zich volkomen had herwonnen. En toen had hij aangepakt, onstuimig, geweldig, met een verjongd machtsgevoel en een wilde werkdrijf als nog nooit te voren. Zijn handen trilden, zijn kop glansde, zijn heele lichaam straalde. Achter was hij, inhalen moest hij en springen zou hij weer over de gansche bende heen. En zijn weergekeerde bewustheid van zijn nu weer alvermogend kunnen, maar vooral de feitelijkheid van zijn in dit stadium weer overmachtig doen, drongen in een niet te scheiden te zamenheid van bruto-barbaarsche kracht weer alles te pletter wat voor hem uit wilde of hem maar even te na kwam. En op zij ook ging nu alles wat slechts bij mogelijkheid zijn scheppenden arbeid kon belemmeren. Zijn critieken werden kolommen zacht-edelaardig, sympathiek-objectief citaat, waartusschen een enkele bewonderende, lakende of spottende zelf-geschreven regel; zijn essays, als proeve van dikwijls vermakelijk-handig gecamoufleerde, hem innerlijk toch stuitende en in laatste instantie zijn literaire pen eigenlijk min of meer onwaardige compilatie, dadelijk en met heerlijke opluchting gestaakt. En toen raasden, donderden de bevelen door het huis; de gammele kamertjes, als beangst-geschrokken, dreunkreunden ervan, de burgerlijke buurtjes,

rellig te zaam geloopt, gierden er om; geen gesprek, geen gezang, geen gelach, geen geloof; niet boenen, niet stoffen, niet luchten; geen venster open, alle deuren dicht; geen blaadje papier verlegd, geen snipper weggegooid, geen potloodje aangeraakt. Toen kwamen de geruchten en daarna de berichten. En toen, als in een provoocerend-voorafgaande, korte, indrukwekkende stilte, verscheen daar met het geweld en het verbijsterende van een orkaan, het eerste deel van Ko Santeljano's formidabelen roman-cyclus *De schoone Doolhof*, getiteld: *De Catacomben der Duisternis*. Het was een rage, op slag. De critiek brak letterlijk los in een kreet van unanieme, warme bewondering; het publiek in een welhaast tot hoera galmende hulde... Het *boek* was van een nog ongekende epische kracht, van een ongebondene gebondenheid en ontembare bedwongenheid, van een titanischein-woord-brengende leefkracht en een giganteske scheppingsdorst; het was een herleving van het naturalisme, waarvan de naturalisten-moorders verbouwereerd te stotteren stonden; de *schrijver* was een Zola, een Balzac, een Homerus; de evenknie in mensscheppend genie der groote epici van de andere natiën; een krater, een literaire hercules, een woord-magiër. Gemakshalve en ter

snellere oriëntering kwam er een prospectus twee en dertig pagina's compressen lof. De voortdurende nieuwe drukken, in enorme oplagen, stroomden weg. Het boek was een stapel-, haast een smijt-artikel in de winkels; de droge, dunne boekenwurmpjes waren vermoeid en wee van den verkoop. Er verschenen interviews en commentaren. Het tweede deel van den cyclus ging op stapel, zoodra het zoo economisch sterke en rijke Holland den auteur, die nog in een rieten stoel waaraan geen bies meer heel was, zijn dagen en nachten zat te verwerken, daartoe redelijk in staat stelde. Er was geen andere weg. Het zou vier jaar eischen aan documentairen arbeid en voorstudie en vier jaar aan schrijven. Er kwamen waarschijnlijk drie of vier deelen *De Catacomben der Duisternis* en daarna, vanzelfsprekend met behoud van den cyclus-titel *De schoone Doolhof*, wederom drie of vier deelen getiteld: *De Zalen des Lichts*. Heel Dortendam, half Holland was in extase. Bij groepen, bij stoeten drong het laffe menschedom weer op Ko's woninkje aan. En al wat in kleinmoedigen huichel in Ko's dagen van worsteling, vernedering en hartzeer de plaat had gepoetst, was in den wilden stroom nu weer meegekomen. De grauwe, brandend-wangunstige Koenraad Zeeltman weer het

allereerst, om met zijn donker-mooi, stokdoof geluid en zijn melancholisch-bruine, rethorisch-schreiende oogen Ko te zeggen: dat nù àl zijn zinnen zongen; de ostentatieve koffiemakelaar Plem Pinedo, die er nu toevallig weer voor goed bovenop was, om Ko in charmante oprechtheid te verzoeken, als hij lust had, hem voor zijn laf gedrag te spuwen in het gezicht; het vieze marskramertje Storm met het origineele idee om bij deze gelegenheid te stichten een landelijk huldigings-comité; Paul Francinet, de advocaat-poen, met een kant en klaar artikel over Ko; Freekie ten Dom, de afgrijselijke hielenlikker, met een portefeuille vol pers over Ko's werk; en nog velen, velen meer, allen met een adoreerend-vleiende attentie, waarvoor ze wisten dat de groote man bezweek. Maar over al deze ouden, van wie hij vergeten en wie hij vergeven wilde, heen, had Ko naar de vele nieuwen gekeken en met zijn felle, vlugge intuïtie daaronder op slag eenige zeer uitzonderlijken ontdekt. Doch de vaderlijk-autoritaire rondomheid, gelijk weleer onder dezelfde omstandigheden, werd niet hersteld. Hoewel goedgezind en vredelievend tegenover allen, bleef het om hem heen hokkende weg. En Myriam ... Myriam was in gelijke mate tot een onherkenbare verstillid als Ko's faam

toegenomen in gerucht. Geen geeselende felheid, geen haat-spuwende critiek, geen geweldige woorden-reeksen meer, maar enkel een devoot-glanzende zwijgzaamheid, een alles-vergeten, diep-vervulde concentratie, een zalige teederheid en een ontroerend-nauwgezette inachtneming der meest volkomene hygiëne ... drie maanden was ze zwanger.

En zonder dat zelfs de trouwhartige André Rosetta iets van de voorbereidende resources wist, enkel het blonde, blanke medium Tine Zwierstra was ingelicht, was Ko met een ongeëvenaard-menschkundig, tactisch vermogen van vaak brullend-autoritair onderwerping en niet zelden melodramatisch-verheiligde onderworpenheid tegelijk, in alle stilte de intieme vriend, maar vooral de vereerde gezelligheid en het distinctievolle divertissement van een paar rijkaards geworden, die met hun veile geld het genot van zijn aanwezigheid volledig hadden gemonopoliseerd.

Nu was naast zijn roem-macht de voor hem altijd nog ietwat gevaarlijker betrekkelijke geldmacht gekomen. Het gore woninkje werd verlaten en een geheel nieuw gemeubileerde lage lichte flat betrokken. Aan den uitersten rand der stad, in de ver voor hem uit wazende rust der nog ongerepte landelijkheid, koos

Ko bovendien een kloek bovenhuis waar hij te werken en Tine met huishoudster, dienstbode en bellehit te wonen kwam. Het werd een opzichtige meubileering en stoffeering daar, zonder eind. De rijkst en zeldzaamst gebonden enorme oeuvre-reeksen van de grootsten der wereld kwamen bij kar-ladingen voor de deur gereden en bij ontilbare manden binnen de kamers geheschen, vulden boekenkast op boekenkast van boven tot onder met louter leder en goud. Toen kwam de wachtkamer; de stads- en intercommunale telefoon, de huistelefoon; verscheen een secretaresse met een irritant-uitgebreide, een secretaris met een prikkelend-beperkte volmacht, een loopman, die een paar laarzen als een bergbeklimmer kreeg; arriveerden de schrijfmachines, de loketkasten, de kaartsystemen; begon het kinderlijk geuren met het briefhoofd, het telegramadres en den postbox. Het was formeel een drukke, gerenommeerde zaak in literatuur geworden, een handelshuis met zeer uitgebreide relaties, waar gansch den dag de telefoon relde en dagelijks dozijnen brieven in en uit gingen en dat enkel, in alleraardigst-onnoozelen artistieken eenvoud, een richtige boekhouding miste.

En het was in deze onnaderbare, onneembare vesting van literatuur-productie en op-

perst-vernuftige zakelijkheid, dat Ko Santeljano niet alleen al steviger zijn nog steeds wassende faam consolideerde, maar zich gaandeweg ook voelde gestegen tot den onbedwingbaren verduisteraar van veler roem.

Amsterdam 1923-1925.